

Brudstykker af

BEDSTED

SOGNS HISTORIE

Samlet, bearbejdet og udgivet af
Henning Rossen Haugaard

Indhold

- Sognebeskrivelse 1754 (af Carl Viborg)	409
- Fire livsskildringer af familien Lorentzen i Gravlund (af Jens J. Lorentzen)	422
- Historien om vor tipoldefar, Hans Hansen (af Karen M. Andersen)	436
- Maler Nielsen i Ravsted (af Jens Hansen Nielsen)	443
- Min livserfaring gennem 70 år - fra 1923 til 1993 (af Edith Wind)	449

Forsidebilledet

Hans Christian Thomsens ejendom i Hynding, tegnet af maler i Ravsted, Jens Hansen Nielsen (1852-1947).

Et barnebarn med samme navn, Jens Hansen Nielsen har skrevet en beretning om sin bedstefar og maler, og som også er at finde på hjemmesiden under Ravsted Lokalhistorie.

Meddelelser

Dette tillægshfte består af forskellige personers erindringer til forskellige tider. Fælles er dog, at alle historier har tilknytning til Bedsted.

Når jeg har valgt også at medbringe artiklen om maler Nielsen i Ravsted, under erindringerne, skyldes det, at to af denne malers sønner bosatte sig i Bedsted sogn. Det drejer sig om maler, Hans P. Nielsen og amtsvejmand, Carsten P. Nielsen.

Med venlig hilsen
Henning Haugaard
Udlagt på nettet, april 2013

Sognebeskrivelse 1754

Af sognepræst i Bedsted, Carl Viborg

En Geographish og Historisch beskrivelse over Beedsted og tilligende Sogne-Byer
i Apenrade-Ampt. - Beedsted Sogn består af efterfølgende Byer:

1. Beedsted, Hoved-Byen med Sive-Kroe og Arndorpf-Mølle. 2. Terp.
3. Mohrbeck. 4. Ahrndorph. 5. Graulund.

1. Beedsted

Beedsted er en Lands-Bye, der ligger til Sletten, Norden for Kirken, og består af 13te Boel-Mænd, hvoraf de fleeste har 2de Ottinger Land og Eng.

Prima derivatio nominis

Årsagen, hvorfor denne Bye bær Navn af Beedsted, fortælles at være denne. Boel-Mændene har i fordom Tid boet adspredte over den gandske Mark, men so det syntes dem meere beleiligt at boe sammen, og blive samlede paa et sted i en Bye, og de selv havde ikke Evne at flytte deres Gårde, har de beedet Penge sammen til at bygge for på et Sted, og deraf er Byen blevet kaldet Beedsted

Secunda derivatio nominis

Der fortælles allers en anden Oprindelse til denne Byes Navn: Hvor Beedsteds Bye nu står, har i de ældre Tider været en stor grøn Plads. Når nu Vester-Boerne drog Øster ad, og talte om, hvor de skulle beede med deres Beester, så blev Aftalen denne: Når vi kommer til det grønne Sted, vil vi beede med vore Beester, og deraf skulde denne Bye i fremtiden have taget sit Navn og blevet kaldet Beedsted.

Situatio ruris

Beedsted grænser østen på til Sveilund i Helduad-Sogn, Vesten for til Terp, Norden på til Wellerup i Agerchau-Sogn, og til Hinderup i Helduad-Sogn, Sønden på til Morbeck.

Fertilitas ruris

Hvad Land og Eng er angående, så er Beedsteds Ager Land af sandet Grund, giver got Rug i våde Åringer, og lidet Rug i tørre Åringer. Beedstederne har Eng til deres Land, men samme Eng består mest at Kiær-Høe. Ager-Høe har Beedstederne ikke.

Numerus inqui linorum

Beedsteds Boel-Mænd, som tilforn er meldet, består af 13te i Tallet, hvor iblandt ere 3de Closter-Tienere, der ere Ting-pligtige, som de andre Beedsteder til Sønder-Rangstrup-Herret i Apenrade Amt, men betaler deres Udgifter til Ampts-Forvalteren over Lygum-Closter-Ampt som og skifter og deeler.

Kiesbek

Her falder og noget at skrive om en Bek, som bliver kaldet Kiesbek: Denne Bek tager sin Begyndelse og Udløb fra Mellerup i Agerschau-Sogn, norden Hinderup i Helduad Sogn, og løber

Hic rivies menorabilis est ob multorum annorum rirus eursus hujus rivi des crititur et firmis documentis stabilitur

forbi Hinderups Skiel-Sten ind igiennem Beedsteds Maj, og derpå efter Terper Norder-Balle, siden til Viesbiereg og Landbye i Closter sogn, og endelig udgyder sig i Closter-Mølle-Dam. Denne geographiske Beskrivelse, at være rigtig, bevises, en Deel af Danckwechts Beskrivelse over Herzugdommet Schleswig, påny udgæet 1753. En Deel og af de mangfoldige Besigtelser, der fra gammel Tid af indtil denne Dag ere blevne foretagne over samme bek, da velleruperne i Agerschau-Sogn under Hadersleb-Huus-Stift har vildet, og endnu i nærværende Tid vil disputere Beedstederne denne Bek, og betage dem deres Rettigheder.

Den første besigtelse Anno 1610

Den første Besigtelse over denne Bek er foretaget Ao. 1610 d. 19de July af Commissarierne Geert Ranzauen, Kongel. Holstensch Statholder, Råd og Leens-mand over Hadersleb Huus-Ampt, og Hans von der Wisker, fyrstelig Råd og Leens-mand over Tønder-Huus og Lygum-Closter, Herrets foget Hans Nissen i Haistrup og Bertrum Jensen, Herrets foget over Sønder-Rangstrup-Herret i Apenrade Ampt, i hvilken Besigtelse Hinderup-Steen ved Kiesbecks Strøm med de andre tvende Steene på Kiesbecks Maj rigtig står benævned. Samme Besigtelse er stillet en Deel på plat Tydsk, en Deel på det Danske Sprog.

Tings Vidne Ao. 1632

Der blev og taget et Tings-Vidne Ao 1632 d 6. Decbr imellem Terperne, Beedstederne og Hinderuperne angaaendes denne Becks fremløb, hvor der i samme Tings Vidne bekræftes, at Kiesbeck løber sit ældgamle Løb Norden Hinderup over Beedsteds Maj efter Terp og Viesberg. Samme Tings Vidne blev taget i Nærværelse af Herrets fogden Hans Jensen med sine Sande-Mænd, og underskrevet af forbemældte Herrets-Foget og Sande-Mænd i Ting-Herrenes Øije-Syn med fortrykte Segl.

Decretun 1669

Bartrum Bartrumsen, Herrets-Foget over Sønder Rangstrup Herret haver i Kraft af forbemældte Tings Vidne sub dato 8. Dec. 1632 udgivet et Forbud, dateret d. 2. July 1669, at ingen på nogen af Siderne enten måtte støve eller grave grøfter for denne Bek, men at Bekken ubehindret skulle have sit gamle Løb under Penge Mulct af 10 xx.

En Historisk Beretning om Geert Ranzauen

Før end jeg slutter den første Besigtelse over Kiesbek, må jeg mælde et par Ord om den rare Guds frygt og Retfærdighed, der fremskinnende hos Højbemældte Baron, Herre, Geert Ranzauen, da han på sin allernådigste Konges Vegne satte Skiel-Steenen imellem Vellerup og Beedsteds Mark: Denne retsindige Herre loed sætte Tag Kjærver, hvor Skiel Stenen skulle slås ned, og madede til samme Tag kjærve med sit Øije Syn, for at prøve Sagens rette Beskaffenhed, og derpå satte han Skiel Steenen imellem Vellerup og Beedsteds Mark med disse Ord: Jeg sætter denne Skiel-Sten således, som jeg vil forsvare det for Gud i Himlen, for Kongen og for Fyrsten.

Den anden Besigtelse Anno 1702

Den anden Besigtelse over Kiesbek er atter foretaget Ao. 1702 d. 26. Aug. af Casper von Sallern, Fyrstelig Amptsforvalter og Huus-Foget over Arenrade-Ampt, og Børge Massen i Apenrade, og A. Lorenzen, Herrets-Foget over Sønder-Rangstrup Herret, som Stadfæster den forrige Besigtelse sub dato 1610 d. 19de July, at Kiesbecks-Strøm tager sit Udløb fra Mellerup, løber forbi Hinderups Skiel-Steen over Beedsteds Mark efter Terper-Neder-Balle sit ældgamle Løb: Samme Besigtelse er Confirmeret til Gottorf d. 7. Septbr 1702.

F. V. Gündrath

Derpå dulmede Gløden under Asken i mange År, indtil Velleruperne påny begyndte at oplæse den i Året 1750, i det de søgte Beedstederne for deres da befalende Amtmand i Apenrade, Geheime-Råd C. A. v. Massow, under den Prætext, at de vilde have deres Marken-Skiel giennemkast, og tænkte således at tilvinde sig Kiesbek. Men den Højsalige Amtmand, som en viis og forstandig Herre mærkede Vellerupernes Træk, og, da de ikke vilde lade sig overbeviise om Sagens sande Beskaffenhed, henviiste denne retferdige Herre Sagen til Ting og Ret sub decreto 1750 d. 29. Juny.

Decretum om Kiesbeks gamle Vand Løb ut renovere d. 15. Sept. 1750

Terper Boel-Mænd udvirkede et Ampts Decretum dateret d. 15. Sept. 1750, at Beedstederne under 100 daler brøde skulle renovere det gamle Vand-Løb for Kiesbeks Strøm, som af Beedstederne blev efterkommet d. 25. Sept. 1750. Herimod spandt Velleruperne så frem et Spindel-Væv at snøre Beedstederne i, i det de i Amptmandens fraværelse udvirkede et Ampts-Decretum for Herrets Foget Lorenzen, som formedelst sit Embedes nylige Tilyrædelse var Sagen ubekiendt, at beestederne skulle efterkaste det gamle renoverede Vandløb for Kiesbecks Strøm. Men dette Spindel-Væv blev sønderrevet, da forbemældte Decretum blev tilbage kaldet og ophævet.

Den tredje Besigtelse Ao. 1751

Den tredje Besigtelse over denne Bek blev Ao. 1751 d. 10. Aug. foretaget efter Kongel. Ordre, udvirket af velleruperne, og befordret at begge Parternes Øvrighed, cancellie-Råd og Herrets Foget Hoffman med sine 6 Sande-Mænd på Wellerupernes Side, og herrets Foget Lorenzen, som Herrets Foget over Sønder-Rangstrup Herret, med sine 6 Sande-Mænd på Beestedernes Siide, da begge forrige Besigtelser af 1610 d. 19de July og 1702 d. 26. Aug. blev i alle deres Punkter og Omstændigheder Stadfæstede at være retferdige.

Vellerupernes Appellation til Ober-Gericht i Schleswig

Efterat denne Besigtelse var gået for sig, ville de stridige Vellerurer dog ikke stå stille med deres uretferdige Sag, men indstævnedes Beedstederne for Ober-Gericht i Schleswig, og beskyldte dem for begangene Spolium, men Beedstederne blev ved en Ober-Gerichts Dom, dateret d. 7. Nov. 1752 frikjendte fra samme Beskyldning, som følgende Copie af samme Dom udviiser: Vide finem totius scripti, et quidem exemplar, notatum litera A. Hvo der nu skal tilhøre denne Bek, enten Beedsterne, som har de kraftigste Beviiser paa sin Side, eller Velleruperne, som ere blottede fra alle Beviiser, og dog tilegne sig Rettighed til denne Bek, vil Tiden lære, da Vellerurerne bestandig blive ved at trette med Beedsterne herom, og opfinde adskillige Chirmæras. Denne Bek må vel kaldes Kive-Vandet eller Kive-Bekken, da der nesten i halv andet 100de År er blevet kivet og trettet om, hvo denne Bek skal tilhøre, enten Beedstederne eller Velleruperne.

Sive- Kroe

Sive-Kroe bygt 1708

Dette Kroe er blevet bygt 1708 i den Fyrstelige Regiering, ligger på Lande-Vejen imellem Apenrade og Lygum-Closter, så og imellem Hadersleb og Tønder. og er et Kroe, der holder alle Ting i god Stand for de Rejsende.

En halv Otting Land og Eng. Derivatio nominis. Situatio hujus caupona

Dette Kroe har nu en halv Otting Land og Eng på Beedsteds Mark. Dette Kroe kaldes Sive-Kroe, fordi det allerførste er blevet bygt i en Dall, kaldet Sive-Dall, hvor der voxte Siver. Men som Beedsterne besværgede sig over, at det lå midt i deres Mark, blev det flyttet hen på det Sted, hvor det nu står, i Marken-Skiellet mellem Beedsted og Sveilund.

Ahrndorff Mølle

Denne Mølle er en Kongelig Arve-Pagt Mølle, og er en Mølle, der egentlig er for Lygum-Closter-Tienere, ligger landfast til Beedsteds Mark, og på den Søndre Side skilles fra Arndorff-Bye ved den mellemgående Åe. Vandet, som denne Mølle går ved, kaldes Ahrndorff-Åe, og kan denne Mølle ikke lystelig fattes Vand, da den har Tilløb fra tvende Strømme, den eene fra Klofftote i Helduad-Sogn, og den anden Strøm kommer fra Helduad-Mølle. Når de Closterske Underdanere i Beedsteds Sogn drage til Ahrndorff Mølle, må de Arenradiske Underdanere kjøre til Helduad-Mølle, og har om Vinteren en lang og besværlig Mølle-Vei.

Memorabilis

I Beedsteds Bye ere 10 Apenradiske og trende Closter-Underdanere. Det eene Closter-Sted, som er på 1 Otting Land og Eng på Beedsteds Mark, besidder den kongelige Arve-Forpagter af Ahrndorff-Mølle. Dog må han af samme Closter Stavn svare alle Afgifter til Kongen, Kirken og Præsten, og bære alle Byrder, som en anden Boel-Mand, såvidt han er en Ejere af forbemeldte Closter-Stavn.

Qvindelum-Steen er en Skiel-Steen mellem 2de Ampter og 4re Marker

Der ligger en Steen, Nord-Vest for Beedsted kaldet Qvindelum-Steen, der både skiller Apenrade-Ampt og Hadersleb-Huus Ampt fra hverandre, så og en Skiel-Steen, hvor 4re Marker løbe tilsammen. Nemlig Beedsteds Mark, Terper Mark, Bovlund-Mark og Vellerup-Mark.

Beedsteds-Mark og Sveilund-Mark gåre Øster på gandske nær hverandre, og skilles allemeste ad ved en Skiel-Steen, hvorover og tvende af Sveilunds Boel-Mænd, hvis Land går så nær Beedsteds Mark, må årlig betaele Tiende til Presten med 24 x og til Kirken ligeså meget, og det således, at den eene Boel-Mand betaler 1 Daler 8 skilling til Kirken, og den anden ligeså meget til Presten.

Beedsteds Kirke

Kirken

Beedsteds Kirke ståre på Beedsteds Mark, Sønden for Øster-Kanten af Beedsteds Bye.

Alteret og Alter-Tavlen

Alteret i Beedsteds Kirke ståre i den østre-Ende. Alter-Tavlen beståre af Billed-Huggerie, hvor Cristi Korsfæstelse i Midten er udhugget, og på hver sin Side har samme Tavle en Fløj, der hænger i giænger, med de VI Apostlers Billeder Udhugget, hvilke tvende fløje i de ældre Tider i Fasten er blevet tillukt da Cristi Lidelse bag på ståre afmalet. Imellem Fløjene og Alter-Tavlen ståre 4re udhugne Billeder, tvende på hver sin Side.

Alter-Bordet

Alter-Bordet er beprydet med et Skar-Lagens ny Klæde, kantet med en ægte Sølv Gallium, og dækket med en Drejels Dug, bekostet af Beedsted Kirkes årlige Indkomster i Året 1750.

Stagerne

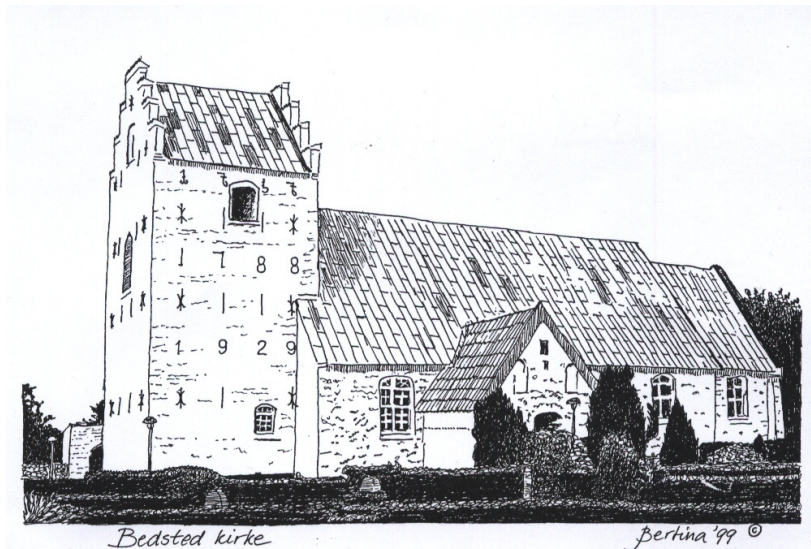
På Alter-Bordet ståre 4re støbte Messing-Stager, tvende store fuldkomne, og tvende mindre med 4 Vox-Lys i. De tvende store Messing-Stager er en Donativ, givet til Beedsted Kirke, Anno 1638 af en riig Boel-Mand i Terp, ved Navn Claus Michelsen og hans Hustru Ellen Clauses. Begge deres Navne ståre udgraveret i en liden Plads i Skikkelse af et Hjerte, naglet fast i hver Stage med denne Påskrift.

På den eene Plads:

Claus Michelsen
tho Terp
Anno 1638

På den anden Plads:

Ellen Clauses
tho Terp
Anno 1638

De tvende mindre Stager har været fra gammel Tid, og, som de vare umage blev den eene for fåe År siden omstøbte efter den andens Skikkelse.

Vox-Lys

Beedsteds Kirke Bliver forsynet med 4-re Vox-Lys på Alteret af tvende Boel-Mænd, den eene i Beedsted, som bore på det Nord-Vesterste-Sted, og har nogen Lindring derfor i sin Skat. Den anden Boel-Mand beboer det Vesterste-Sted i Terp, og har derfor en Kirkes Eng, som kaldes VI-Skar Eng, og falder i Terpernes Eng, som kaldes Munk-roj, af samme Kirkens Eng betaler Ejeren en årlig Afgift til Kirken, som er (oplysning mangler)

Sølv-Kalk 1592

Beedsteds Kirke besidder Sølv-Patell og Sølv-Begere, ægte forgylt, bekostet af Kirkens Penge, og vejer 39 Lod*. Dette sees af efterfølgende Linier, som ståre i en rund Deel, udgravet under Begerets Fond: **Petrus**

Henning jussu Magistratus et eura Johannis Petri, Pastoris Bedstedæ, Fecit Arenradæ, X X X I X Loth. Oven på det flade af Begerets Fond ståre efterfølgende i en rund Deel udgravet: **Anno Domini 1592. PHOCUHAUS CALIXISTE ADUSUM ECCLESIA BOSFADEN SISEMANUEL.**

I.H.E.S.U.S.

På Knappen af Begeret ståre disse Bogstaver, hver i en Kantet Udgravning med et udgravet Ansigt imellem hver Bogstav.

I ☉ H ☉ E ☉ S ☉ U ☉ S

Neden for Knappen på den eene Ende står Christi Crucifix støbt, og loddet fast med Mariæ og Johannis Billede. På den anden Ende ståre den opstandne Frelser med sin Sejer-Fane, og på hver af hans Side står disse Ord fordeelte: **EGO FUM VIA VERITAS** /: NB: hvor Vita skulle ståe, der ståre Frelserens opstandne Billede :/ **NEMO VENIT AD PATREM, NIHI PER ME.**

Beedsteds Kirke har og et Tin-Begere, som bruges i Fiendtlige Tider.

Ved Beedsteds Alter er ingen Alter-Fond, men Coramunicanterne går runden omkring Alteret imellen Skrifte- og Degne-Stolen fra den Nordre-Side, hvor Brødet uddeles, til den Søndre Side, hvor Vinen gives.

Skrifte-Stolen. Degne-Stolen. Tvende Klokker over Degne-Stolen

På den Nordre-Side af Alteret er Skrifte-Stolen smuk malet, og på den Søndre Side Degne-Stolen med et Skab af tvende Rum, inden til blåe malet. Oven over Degne-Stolen henger tvende små Klokker i en af Kirkens Bielker, fra hvilke Tovet går ned til Degne-Stolen. Med disse tvende Klokker klemter Degnen, når han træder frem at begynde og ende den offentlige Guds-Tieneste med Bønnens Læsning under Korset.

Dåben

Døbe Fonten ståre oppe i Alterets Rum Vesten for Skrifte-Stolen, og består af en Dyb udhuulet Steen med Steen-Foed under, hvori Vandet stedse kan Conservere sig frisk med et Træ-Degsel over. Ved Fonten henger et Drejels Hånd-Klæde til Prestens Tjeneste.

Trende Faddere

Efter en udgået Fyrstelig Forordning, Ao. 1668 d. 30. Octob. Confirmeret og fornyet af Christiano Sexto Gloriosissimæ Memorix, d. 13de Octob, 1732, må de Schleswiske Underdanere ikke have flere Faddere end trende i Tallet. For hver en Fadder og Dåbs-Vidne over de 3 skal gives 2 daler. En Karls Person holder Denge-Barnet frem til Dåben, og en Quindes-Person Pige-Barnet. Dette er en Kirke Skik i det Schleswiske. Exorcismus major et minor er ved et Kongelig allernådigst Rescript til General-Superintendent Conradi, dateret d. 4. Febr. 1743 afskaffet og ophævet i de Schleswiske Kirker. Samme Rescript blev fra Provst Schmit insinueret Beedsteds Sogne-Prest d. 22. April, ejusdem Anni, fra hvilken dato af Exorcismus et major et minor er ophørt i Beedsteds Meenighed.

Memorable quid

Bag ved Beedsteds Alter findes et Røgelse-Kar af Jern med Deksel over, som har vært brugelig i de Catholske Tider, men bruges nu af Degnen til at hente Ild i, når der skal settes Røgelse på Ligene, hvilke står på Liig-Børen i Kirken, så længe Liig-Prædiken varer, og derpå udbæres af Kirken, og begravnes i Kirke-Gården.

Trende Crucifixer

Der gåre en Hvelving ud neden for Alteret. Over samme Hvelvning henger et stor Crucifix, hvor under Degnen ståre og læser, når han begynder og ender Guds-Tieneste.

Der findes endnu tvende mindre Crucifixer på den Nordre Side i Beedsteds Kirke, hvoraf det eene er givet, som en Donativ til Kirken af forbemældte Claus Michelsen. Samme Crucifix er af et voxende Træ, således som det voxer i Skoven, da det andet Crucifix er et høvlet Træ.

Prædike-Stolen

Prædike-Stolen er af Billed-hugget Verk med en Himmel over, smuk malet, Sønden i Kirken, nest ved Degne-Stolen og foromtalt Hvelvning. Jomfru Mariæ Billede med Barnet står Norden for Hvelvningen med Døre for. Ved samme Billede er et lidet Skab ind i Muren med Jern-Sprinkel-Verk og Træ-Dør for.

Begravelse

I Beedsteds Kirke er ingen mærkværdige Begravelses-Steder. Der er en Eneste muuret Begravelse i Jorden strax inden for Kirke-Døren, som går lige med Kirke Gulvet med en stor udhugget Liig-Steen, hvorpå den udhugne Skrift er blevet ulæselig. Samme Begravelse hører det største Boel til i Terp, som forhen har været beboet af en Herrets Foget, og nu besiddes af en Boel Mand, som og tilegner sig samme Begravelse.

Liige ud for Alteret og ved Degne-Stolen låe tvende fiirkantede Rammer over en Prest og Preste-Kones Grave, som vare forrodnede, og bleve borttagne, da Kirke-Gulvet blev omlagt. På hver af disse Rammer stoed efterfølgende udhugget. På den eene Ramme: Her hviler udi Herren Hæderlige og Vel-Lærde Mand, Herr Jens Petersen, Sogne-Prest til Beedsted, som døde i den Tid, Anno 1643. Denne Prest har ellers skrevet sig Johannes Petri eller Petræus, og var det i hans Tid, at Beedsteds Kirke fik sit Sølv-Kalk og Disk.

På den anden Ramme: Her hviler udi Herren, Erlige og Gudfrygtige Qvinde, salige Anne Jenses i Beedsted, hvis Siel Gud være nådig, som døde den Tid, Anno 1624.

Uden på Kirke-Gården, sønden for Kirken og Øster for Vogn-Huset ligger en Liig-Steen på en Grav, som tilhører det største Boel i Beedsteds Bye. På samme Liig-Steen ståe udhugget efterfølgende: Parentibus et Fratibus posuit Johannes Johannis, Pastor Ecclesia Høist in memoriam 1615.

Beedsteds Kirke-Bygning beståe af Kampe-Steen og Grund-Muur, overalt betækt med Blye, som holdes i god Stand for Kirkens årlige Indkomster.

Kirke-Tårn og klokke

Beedsteds Kirke har et Tårn, dog uden Spir, hvori henger en Klokke af en mådelig Storhed, hvorpå læses denne Skrift i en rund Deel på den øverste Ende:

x x x x x x x

Det er skrevet med gammel Munke-Skrift - meget ulæselig

Når denne Revel lægges bag sammen så gjør det samme Skikkelse, som det ståe i på Klokken. En hver Streeg, der gåe ned imellem 2 Linier, betegner et Billedes Sted imellem 2 Radder, så at såmange Streeger, så mange Billeder.

Om Opskriften på Klokken ikke udviiste Aars-Tallet, så Kunde man dog af de mange Billeder slutte, at den er blevet støbt i de Tider man leegte med Billeder.

Det Garup, der tales om i Opskriften på Klokken, er Terp, som herefter i Terps Beskrivelse skal erindres.

Nedrigen på Klokken på den Søndre Siide ståe St. Nicolaus Billede med Navnet om Hovedet i en halv Circul S Nicolaus. Man må heraf Slutte, at Beedsteds Kirke er i de ældre Tiider blevet bygget og indviet med S. Nicolai Navn. På den Nordre-Siide af Klokken ståe Jomfru Marie Billede med Barnet på Armen, og denne Opskrift i en halv Circul omkring Hendes Hoved: Ave Maria.

Beedsteds Kirke-Gård er omringet med Vold af Kampe-Stene, lagte på hver andre.

Beedsted Kirkes Indkomster

Beedsteds Sogne-Mænd betale deres Korn-Tiende til Kirken med Penge årlig til hver Kirke-Regnskab, da hver Boel-Mand veed, hvor meget han skal give efter en gammel Kirke-Regnskabs- Bog Anno 1692, som findes i Prestens Gjemme.

Beedsteds Boel-Mænd betale deres Qvæg-Tiende til Kirken og Presten med Penge, af hver 15de Kalv 12 skilling, og af hver 15de Lam skilling hvilke Penge deeles imellem Kirken og Presten ved det årlige Kirkens Regnskab, da hver kan fåe 4 daler for den gandske Tiende, så og mindre. Boel-Manden i Beedsteds Sogn giver ikke Qvæg-Tiende af andet slags end af Kalve og Lam. Kirke-Værgerne, som ere 2de Boel-Mænd, indcassere årlig Kirkens Korn-Penge og Qvæg-Tiende-Penge, så og Kirkens Rente-Penge, og aflægge derfor årlig Regnskab for Kirke-Patronerne, Ampt-Manden og Provsten. Samme årlige Kirke-Regnskab bliver indført af Presten i Kirkens Regnskabs-Bog, som bliver nedlagt i Kirk-Kisten i Preste-Gården.

Beedsteds Kirke-Casse er i så god en Stand, at den kan bestride alle Kirkens årlige Reparationer og Udgifter ved Kirkens Regnskab, uden Sognets Pålæg og Byrde. Kirke-Cassens gode Velstand rejser sig af de årlige Korn, Koe og Qvæg-Tiende Penge, Boel-Manden ved Kirkens årlige Regnskab indlevere, da enhver Boel-Mand veed, hvor meget han skal give, som dog er gandske tålelig, da Korn-Pengenes årlige Sum af gandske Sognet tildrager sig 123 mark 7 daler og ½ skilling.

Kirkens Kiør

Der ere og nogle Boel-Mænd, såvel i Beedsteds Bye, som i de andre Byer, der have Kiør, som kaldes Kirkens Kiør, hvoraf de give årlig til Kirken af en heel Koe 2 skilling, og af en halv Koe 1 skilling. Når en Gård bliver solgt, der har en halv eller heel Kirkens Koe eller fleere, bliver samme Kiør reserveret Kirken, og regnes Stedet til Ansvar.

Oprindelsen til disse Kirkens Kiør fortelles på tvende måder.

1. I ældgamle Tider har Kirken forsynet et og andet Boel-Sted med Kiør, efterat Qvæg-Sygdommen havde forarmet Boel-Manden, på forbemeldte Conditioner, eller og ...

2. I de Catholske Tider har en eller anden Bod-Mand givet en Koe til Kirken, og dens Nytte, at der måtte holdes ofte Siele-Messe for ham, når han var død, at han desto snarere måtte befries af Skiers Ild.

Samme Oprindelse fortelles og Kirkens Land og Eng på mange Steder at have.

Prest og Degn

Beedsteds Kirke har een Sogne-Prest og een Sogne-Degn, dog har der været en Tid, at Beedsteds Kirke har havt tvende Prester.

Anno 1647 havde Beedsteds Meenighed en Sogne-Degn, ved Navn Jensen. Han havde været Sogne-Prest i Støbbek eller Ehnsted i Tønder Ampt, og formedelst begangne Lejer-Mål med sin Huusholderske blevet removeret fra sit Embede, men beholdte sin Preste-Dragt. Derefter er han af Provsten over Apenrade Ampt constitueret til Sogne-Degn i Beedsted, og beklædde Degne-Stolen i sin Preste-Dragt, når Stedets Sogne-Prest stoed i sin Pastoral Dragt for Alteret. Denne Herr Jensen er nogle År derefter i Mangel af Studentere blevet kaldet til at være Sogne-Prest for Spanne Meenighed i Riber-Stift. Det er denne Mand, der har givet Anledning til det gamle Ordsprog: Det gåre an, sagde Spanne-Prest, da de bar ham i Kroen.

2. Terp

Terp deeles i Iverballe og Nederballe

Terp er en Lands-Bye, der ligger på et Bierg, og derfor giver en smuk Anseende. Denne Bye beståre af 15 Boel-Mænd, hvoraf de fleeste har halve Boel eller tvende Ottinger Land og Eng, og nogle af dem har fleere Ottinger i Brug. De elleve Boel-Mænd bor oven på Bjerget bor oven på Bierget og de 4re neden ved Bierget ved den Nordre-Siide, hvoraf og Beboerne indbyrdes deele Terp i Over-Balle og Neder-Balle, som dog kun udgjør een Bye, og er ikke anderles at ansee end som i Kiøb-Stederne, hvor man kalder Gaderne efter deres Situation, Øster-Gade, Vester-Gade, således kalde og Indbyggerne på Landet deres Gader, Øster-Balle, Vester-Balle efter Gadernes Beliggenhed.

Derivatio nominis

Oprindelsen til denne Byes Navn siges at være denne. I fordom Tid havde Indvånerne bygget deres Gårde på Marken her og der, da der endnu kand sees Tegn af Fuurerne, hvor disse Gårde har havt deres Agre; Men som det var dem ikke så beleiligt, flyttede de deres Huuse op på Bierget, som efter Indvånernes da brugelige Sprog på gammel plat Tydsk blev kaldet ter up, når de vilde betegne deres Opgang til et sted, og deraf er denne Bye i Begyndelsen blevet kaldet Terup og siden er Navnet i Tidens Lengde contraheret til Terp. Således blive andre Byer kaldet, der ligger højere end deres Marker, med denne Stavelses Tillæg up, såsom Vellerup, Hinderup, Branderup, og mange andre. Der ligger og en Eng østen for Terp, neden ved Bjerget, som kaldes Ter-Pøt, der og beviiser, at Terp i gamle Dage kan være kaldet Terup, som denne Pøt kaldes Ter-Pøt.

Øster Terp

Denne Bye bliver ellers kaldet Øster-Terp, for at skille den fra Vester-Terp i Closter-Ampt.

Garup

Terp er og i de ældre Tider blevet kaldet Terup, som sees af Opskriften på Beedsteds Klokke, og det af forbemeldte Årsag; da man på det gamle plat-Tydske Sprog sagde, når man vilde op til et Sted, gar up / :der op/, og deraf har de gamle kaldet Byen Garup.

Situatio Ruris

Terp grændser mod den østre-side til Beedsted, mod den Vestre-Side til Viesbjerg i Closter-Ampt, på den Nordre Side til Boulund i Hadersleb-Huus Ampt, og på den Søndre Side til Mohrbeck og Graulund i Beedeteds sogn.

Fertilitas ruris

Hvad Land og Eng er angående, så er Terrer-Land af leeret Grund, og derover giver Græsset og Høj Rug i våde Åringer og bedre Rug i tørre Åringer. Eng til Høe har og Tererne til Skikkelig Brug, men er dog kun Moes-Høe og Kiær-Høe, men ikke Ager-Høe eller Åe-Høe.

Terper-Boel-Mænd, som tilforn er meldet ere 15te i Tallet, hvoraf de 10 ere Apenrade-Underdanere, de 4 Closter-Underdanere og een er en Cuxhøll-Underdanere, således af en ordinaire-Bonde-Gård i Tønder Ampt, som i gamle Dage har været en Herre-Gård. Samme Cusbøll-Underdaner betaler sine Udgifter til Tønder-Ampt-Stue, og Herrets Fogden over Høvar-Herret skifter og deeler, men er, som de andre Terper tingpligtige til SønderRangstrup-Herrets Ting i Apenrade-Ampt. De 4re Closter-Tienere ere tingpligtige til sidstbemeldte Ting-Ret, men Ampts-Forvalteren i Lygum-Closter, som er over de Closter-Underdanere, Skifter og Deeler. Een Boel-Mand i Terp har over sin ordinaire-Rettighed nogle Stykker Land, som kaldes Stu-Land, der har denne Beskaffenhed, at Ejeren ubehindret må Sælge og Skiøde det til hvem han vil; af samme Stu-Land får Presten og sin Tiende. Hvorfra dette Stu-Land har sin Oprindelse, enten det er Kiøbt for Penge eller det har været Kirkens Land, og i Fjende-Tid er kommet i Concusion, og er bleven lagt til det Boel-Sted, vides ikke til visse.

Mohrbeck

Mohrbeck er en Lands-Bye, der ligger til Sletten på den alfare Vej til Lygum Closter; dog ligger der et Sandet Bierg Nord-Vest for samme Bye, som kaldes Mohrbecks Bierg, og skiller Mohrbeck og Graulund fra hverandre på den Vestre-Kant. Samme Lands-Bye beståre af 4re Boel-Mænd, 2de Småe og 2de Større, hvoraf de 3de ere Apenrade-Underdanere og den østerste Boel-Mand en Closter-Tienere, som betaler sin Skat til Ampts-Forvalteren i Lygum-Closter, som og Skifter og Deeler, men er Ting-Pligtig til Sønder-Rangstrup Herrets Ting i Apenrade-Ampt.

Derivatio nominis

Denne Landsbye låner sit Navn af efterfølgende Omstændigheder: Mohr er et Tydsk Ord, og bemerkes på Danske en Moose, og som der Norden Mohrbeck ligger en Moose, kaldet Høj-Moose, nyttig til ingen Ting, og der løber et overflødig Vand om Vinteren fra Beedsteds Enge, østen for Mohrbeck, som en stor bek, så bliver samme Bye heraf kaldet Mohrbeck eller på Danske Moosbeck. Dette Vand samler sig om Vinteren østen for Mohrbeck, hvor den alfare Vej fra Apenrade og Hadersleb til Closter falder, i så stor en Mængde, at de Rejsende derover ofte blive forhindrede fra deres Fortfart, eller og med stor Skade trænger samme Vand igiennem, så der med al Billighed kunde settes en Broe for de Rejsendes Sikkerhed, som Amptets øvrighed nok som er bekiendt.

Numerus inqui linorum

Som Mohrbeck består af 4re Gårde og et Inderste-Huus, så er samme Byes Huuse bygte i en rad på den Søndre Side af Lande-Vejen.

Situatio ruris

Denne Bye ligger Syd-Vest fra Beedsteds Kirke og grændser mod østen til Bedsteds Mark, mod Vesten til Graulund-Mark, mod Sønden til Ahrndorff Åe, og mod Norden til Terper-Mark.

Fertilitas ruris

Hvad Land og Eng er angående. så er Mohrbecks Land sandet og skarp Grund, og giver derfor allene af sig Rug og Bog-Hvede. Eng har Mohrbeckkerne gandske lidet af, og derover årlig må leje Eng og Høste Høe langt borte fra.

Memorable quid

Denne Bye har ellers Qvæg-Drift imellem Agrene med Terperne på Terper-Lyng-Jorde og Terperne på Mohrbecks Lyng-Jorde imellem Agrene. Terper Boel-Mænd har søgt at disputere Mohrbeckkerne denne felles-Drift, men Mohrbeckkerne ere blevne Stadfestede i deres Rettighed, ej allene ved de gamle Fyrstelige Breve, som ere i Mohrbeckkernes giemme, men og ved en Kongelig Dom, feldet i Ober Gericht i Schleswig, sub dato d. 11 July 1738.

Denne Dom kan læses udcopieret in fine operis, vide exemplar notatum Lit. B.

Den Fyrstelige Dom sub dato d. 24 July 1620 læses udcopieret ibidem Lit. C.

Det Fyrstelige Decretum sub dato d. 3. Sept. Anno 1625 læses udcopieret ibidem, Lit. D.

Dersom Mohrbeckkerne ikke havde denne felles Drift for Qvæg og Beester med Terperne, var Mohrbek ligeså ringe en Eye som Ahrndorf.

Ahrndorf

Ahrndorf er den ringste Bye, der bliver regnet til Bedsteds Sogn, og bliver skilt fra Beedsteds Mark ved den såkaldet Ahrndorf-Åe. Samme Bye ligger til Sletten i Slugs-Herret i Tønder-Ampt, og har 6 Beboere, der har Sand og Land, nogle små, nogle større, af hvilke de fem ere Closter-Underdanere og Ting-pligtige til Slugs Herrets Ting i Tønder-Ampt, men Ampts-Forvalteren i Lygum-Closter Skifter og Deeler. Den siette Beboere, som er 1 Ottings-Mand, er en Sollwig-Tienere, såkaldet af Kongelig Forpagter-Gård, ved Navn Sollwig i Tønder Ampt, og betaler sin Skat ud på Tønder Ampt-Stue. Disse såkaldede Sollwig-Tienere har i gamle Dage vært Liv-Egne Bønder til Sollwig-Gård, og som de nu ere frie Tjenere, står de en for alle og alle for en for den årlige Skat, så den mest Formuende må betale de Kongelige Afgifter for den mindst Formuende, når den ikke kan, og derpå tage sin Betalning i Stedets Værdie, han betaler for. Herrets-Fogden over Slugs-Herret Skifter og Deeler på denne Stavn. Denne Otting har denne Omstændighed. Ejeren til denne Ottings Land og Eng bor i Heisel i Tønder Ampt, og Boe-Stedet til denne Otting, som ere i Ahrndorf, er af denne Omstændighed, at den halve Deel af Stedets Bygge-Grund er bebygget af en anden Beboere, og gjort til et Inderste Sted, og den anden halve Deel af Stedets Bygge-Grund en bebygget af Stedets Ejere i Heisel, og indrettet til Leje-Folk.

Derivatio Nominis

Oprindelsen til denne Byes Navn fortelles at være denne: I de ældre Tider har der været en Skov, hvor denne Bye nu ståre bygt, som er beviiseligt af de Træer Boel-Mændene endnu kan opgrave af Jorden. I denne Skov har været et Træ just på det Sted, hvor Byen nu er bygt, i hvilket Træ en ørn har bygget sin Reede. Som nu en Landsbye kaldes på høj Tydsk Dorf, på Plat Tysk Dorp, og en ørn af de gamle på deres blandet Sprog er blevet kaldet Ahrn, så har Byen heraf fået sit Navn, og kaldes på Høj Tydsk Ahrndorf, på plat Tydsk Ahrndorp, og burde på Danske kaldes Ørnbye.

Situatio ruris

Ahrndorf grændser Østen på til Qvorp i Rabsteds Sogn, Vester på til Alslev i Hoist-Sogn, Sønden på til Heisel i Rabsteds Sogn, og Norden på til Ahrndorf Å, som også gjør Skilsmisse mellem Mohrbeck og Ahrndorf.

Fertilitas ruris

Hvad Land og Eng er angående, så har Ahrndorferne sandet Land, og samme Land kunde give got Rug af sig, men det mangler Giøde, thi Ahrndorferne har gandske lidet Eng, og har ej heller Formue til at leje sig Eng på enden Marke så meget, de kunde have fornøden til deres Agerlands Frugtbarhed, da de klage sig at være for højt Skattede, der overgik dem såvel som andre.

En Historisch Beretning

Closter-Tienere i Baron Giørtses Tid, daværende Fyrstelig Ampt-Mand over Apenrade og Lygum-Closter Ampter. Denne Baron tog sin retirade til Kong Karl d. 12te i Sverrig, da det Sleswigske (var) under de Danskes Magt, og fulgte samme Konge, som hans store favorit i Krigen mod Danmark, men blev efter samme Højsalige Konges - Dødsfald i Decembr. 1718 for Friderichs Steen i Norge, decolleret med en øxe i

Stockholm, og stejlet: Samme ulyksalige Barons Jorde-Levninger bleve practiserede af hans Dornestiquer til Hamborg, og der begravet efter sin Høje Adelige Stand. Denne så ulyksalige Herre bekiendte mod sit Endeligt for afgangne General-Superintendent Conradi, daværende Hof-Prest ved det Kongelige Svenske Hof, iblandt andre Ting, at de låe ham, som en byrde på sin Samvittighed, at han havde forårsaget de Apenradiske og Closterscke Underdanere 6 dalers Tillæg på hver Flov, og således begået en peccatum clamuns efter det bekiente Vers:

**Clumitat in coelum vox hungvinis et Sodomorum,
Vox oppressorum, merces detenta Laborum.**

Denne ulyksalige Baron var og i sit Amptmanskab en Hadere af Boende-Standens- Velgående, som kan sluttes af dette hans Ordsprog.: En Boel-Mand bør komme frem med en hvid Hose og 1 grå Hose, med et sort Beest og et hvid Beest, med et par gamle sammenbundne Træskoe, så kan man see, han er en Bonde. Denne salige Herre har måske tænkt ved pålagte Byrder at vilde undertrykke Boel-Mandens store og fast utålige Hovmod, men Poetens Indfald kan her finde Sted.
Naturam expellas furca tamen usque recurrit.

Memorabilia

1. Ahrndorferne betale deres årlige Korn-Penge til Hoist Kirke i Tønder-Ampt, efter en vis fastsat Sum af hver Boel-Sted, da der foregives, at de i ældgamle Tider har været Kirke-Lemmer af Hoist-Meenighed, og havt deres Stole-Stade i Hoist-Kirke, men til Beedsteds Kirke betale de ingen Korn-Penge eller Korn-Tiende, men allene årlig nogle fåe Skillinger af Beedsteds Kirke-Kiør, som i de ældre Tider ere blevne lagte til deres Gårde.
2. Ahrndorferne betale deres Korn-Tiende til Hoist-Prest årlig Rug og Bog-Hvede, dog ere der tvende af de største Boel-Mænd der sender årlig til Beedsteds Prest, hver 15t Skipper Rug med Closter-Skipper, og 1 Ottings-Mand tre Skipper Rug årlig med samme Maask; og samme tvende Boel-Mænd sende ligefuld til Hoist Prest ej allene Bog-Hvede, men og Rug, endskiøndt Hoist-Prest ikke på nogen Måde betiene Ahrndorferne i deres Saligheds Sag.
3. Qvæg-Tiende af gandske Ahrndorf-Bye bliver årlig betalt til Beedsteds Prest med et Lam med Ulden på, nest det Beste Bonden ejer, og samme Tiende-Lam går årlig omkring til Skifte iblant Boel-Mændene. Dette Tiende-Lam beholder Beedsteds Prest allene.
4. Bør-Smør, Bør-Ost, Bør-Brød og Bør-Eg, så og alle løbende accidenter for Brylluper, Kirke-Gangs-Koner og Liig at begrave, såvelsom de årlige Høj-Tids Ofre, falde altsammen allene til Beedsteds Prest, der betiene Ahrndorferne i alle påkommende Tilfælde deres Saligheds Sag angående.
5. Ahrndorferne bekiende sig at være Kirke-Lemmer allene af Beedsteds Meenighed, gjør Hoverie, som de andre Beedsteds Sogne-Mænd til Beedsteds Kirke og Preste-Gård, så og give til Preste- Gårdens Reparation ibidem deres Andeel; Men til Hoist Kirke gjør de ingen Hoverie, ikke heller til Hoist-Preste-Gård.
6. At Ahrndorferne ere Kirke-Lemmer til Beedsteds Meenighed, beviises af et gammel Sogne-Vidne, udstædt Ao. 1569, hvoraf Copie følger skrevet lige efter Originalen med gammel Dansk Skrive-Måde, vide in fine exemplar notatum Lit. E.
7. Hoist-Prest har i forstum Tid og forhvervet sig et Tings-Vidne, tvært imod dette, og derover har der alle Tider været Trette imellem Holst og Beedsted Prester om Indkomsterne af Ahrndorf, så at denne Bye af den Årsag anses, som et Pomun Eridis imellem Hoist og Beedsteds Prester.
8. Ahrndorf-Bye ligger over 6 gange så langt fra Hoist-Kirke mod Kirke-Gangen til Beedsteds Kirke at regne; ja, om Vinteren formedelst Vejens Vanskelighed og Længde, ville det falde plat umuligt enten for Hoist-Sogne-Prest at betiene og besøge de Syge i Ahrndorf, eller for Ahrndorferne at komme til Hoist Kirke med Børn, Kirke-Koner og Liig, så at Ahrndorferne priser sig lykkelige deri at de ere Sogne-Mænd til Beedsteds Kirke, hvor de har en kort og magelig Kirke-Vej, og kan blive betjent af Beedsteds Prest, hvornær de det forlange, og deres Huus-Syge og gamle besøgte af Beedsteds Prest, end og om Vinter-Tiden.
9. Ahrndorferne har deres Kiøre-Vej til Mølle og Beedsteds Kirke over Ahrndorf-Mark og Mølle-Dam og en Kirke-Sti for de gående over Prestens Eng, der går op til Ahrndorfernes Stok.

Graulund

Graulund er den sidste og yderste Bye Vester ud i Beedsteds Sogn, Vesten for Beedsteds Kirke, en stor Fierding-Vej fra Kirken, og beståre den gandske Bye af Closter-Tienere, 4re i Tallet, halve Boel eller 2 Ottinger Land og Eng, så et Kod på den østerste Kant af Byen. Indvånernes Gårde ligger Bygt i en Rad. Samme Closter-Tienere ere tingpligtige til Sønder-Rangstrup-Herret i Apenrade-Ampt, men betaler deres Udgifter til Ampts-Forvalter i Lygum-Closter, som og Skifter og Deeler. Denne Bye ligger til Sletten, og har i de ældre Tider havt Skov, som beviises af de Træer, Boel-Manden endnu kan opgrave af Jorden. Hvoraf denne Bye har sit Navn, vides ikke til visse.

Fertilitas ruris

Hvad Land og Eng er angående, så beståre Graulunds Land både af sandet og mooset Land, af got og ringe Land; Dog har Boel-Mændene kun lidet got Land, men derimod en stor Moose, men nu nesten opgravet. Eng har de og kun mådelig af.

Situatio ruris

Graulund grændser mod østen til Mohrbek Mark, mod Vesten til Lygum-Closter, mod Norden til Terp, og mod Synden til Alslev Mark i Hoist Sogn i Tønder Ampt.

Memorabilia

Som Beedsteds Sogn er det yderste og sidste Sogn i Apenrade Amt mod Vester-Kanten, så grændser det på 4re Ampter, mod østen til Apenrade Ampt, mod Vesten til Closter Ampt, mod Norden til Hadersleb-Huus Ampt, og mod Søndnen til Tønder Ampt. Beedsteds Sogne-Mænd har gammel Rettighed til Preste-Vall, som og allernådigst er confirmeret dem af Kongerne i Dannemark. Således stod det første Preste-Vall i Beedsted, efterat det Schleswiske var kommet under Dannemarkes Scepter, sub Friderico Quarto gloricisimæ memoriæ, i Aaret 1715 Dom. 2 Adventus, da Herr Nicolaj Brorsen, nu Sogne-Prest til Nicolaj-Kirke i Kiøbenhavn, blev udvælget til at være Sogne-Prest for Beedsteds Meenighed. Dog forordnede Christianus Sextus gl. memoriæ efter sin Souveraine Magt Rasmus Monich til at være Sogne-Prest for samme Meenighed uden foregående Vall i Året 1735. Samme Prest blev 1745 forflyttet og voceret til at være Sogne-Prest i Ring-Kiøbing under Riber-Stift. Trende subjecta bleve af Ampt-Manden og Provsten proponerede til Kongelig allernådigste Confirmation at komme på Vall. Dog forordner undertiden Hans Kongel. Majestæt selv immediate subjecta på Vall, som tildrog sig i Året 1745, hvor 2de Skibs-Prester og 1 Felt-Prest bleve allernådigst befalede at indstille sig på Vall for Beedsteds Meenighed, hvoraf en Skibs-Prest ved Navn, Carl Wiborg, blev samme Tid ved alle Stemmer, et undtaget Dom. 2de Trinitatis udvælget til at være Sogne-Prest for forbemeldte Meenighed.

Her må og allerunderdanigst mældes om den Høje Kongel. Gavmildhed, samme trende Prester bleve benådede med, Da Christianus Sextus gloriosissimæ memoriæ loed af sin egen particulier Casse udbetale til hver af Skibs-Presterne, der skulde rejse paa Vall 30 rigsdaler til Rejse-Penge, og til Felt-Presten, Herr Peckman, 50 rigsdaler.

Alle Udgifterne ved Preste-Vallet bestrides af Beedsteds Kirkes Indkomster uden Sognets Pålæg.

I Beedsteds Sogn, såvelsom i gandske Apenrade Ampt får Candidati, der ikke bliver vælgede, ingen Rejse-Penge, som ellers er brugeligt i Tønder-Ampt, hvor hver Candidatus, der ikke bliver vælget, fåre 10 rigsdaler af Sognet til Rejse-Penge.

Ved Liig Ceremonie i Beedsteds Sogn er dette at mærke, at der holdes Udtale af Presten over Liiget i Sørge-Huset, førend Liiget bliver tilslået, og Siunges der en Psalme for og efter Liig-Talen. Er Liiget i Hoved-Byen, gåre Prest og Degn foran ved Liiget, og Siunger gandske Vejen igiennem, så og Siunger Liiget omkring ind i Kirken. Er Liiget i de andre Byer, holdes der og Udtale af Presten med en Psalme for og efter, men da Kiører Prest og Degn med i Liig Skaren, uden at Siunge for an ved Liiget. På Vognen, hvor Liiget sættes, Setter et Qvinfolk sig af de nærmeste Slægtninge på Liig-Kisten ved Fødderne af Liiget med et Regn-Klæde over Hovedet, og således ledsager Liiget til Kirken. Søn for sin Fader og Enke-Mand for sin Koenes Liig er Kiøre-Svend. Når Liiget er taget af Vognen ved Kirke-Porten, og sat på Liig-Båren, Siunger Prest og Degn Liiget omkring Kirken, og leedsager det ind i Kirken. Liiget ståre i Kirken på Liig-Båren med et sort Liig-Klæde over Liig-Kisten og Linnet lagt Korsviis og i andre Figurer atter oven på Liig-Klædet igjen, og blive således i Kirken all den Tid Liig-Prediken varer. Alter-Lysene settes på Liiget enten 2de eller

4re ligesom forlanges og brende all den Tid Liiget er i Kirken. For hver Alter-Lys på Liiget betales 3 s. til de 2de Boel-Mænd der forsørge Alteret med Lys, hvilke Penge samme Boel-Mænd selv beholde uden at give Kirken noget deraf. Vil Sørge-Huuset have flere Lys på Liiget, besørge de dem selv. Der settes og Smøgelse eller Pestilentse-Lys på Liiget i Kirken. Når Liig-Prediken er til Ende, føres Liiget ud af Kirken, og Prest og Degn går for an, og Siunger det til Graven. Når Jord er påkast, og Graven gandske tildækket med Grønsver, holder Presten til Slutning en liden Liig-Sermon, og takker på Sørge-Huusets Vegne. Således blive Liigene i Beedsteds Sogn med trende Predikener begravne, og blive gandske fåe Liig begravne, som jo holdes tvende Prædikener over. Udtale i Sørge-Huuset har denne Nytt, at gamle og tunghørede Folk fåe ved den Lejlighed mange Guds-Ord at høre foruden de andre Huus-Besøgelser af Presten. Ved Liig-Begiængelse i Beedsteds Sogn gåre det og Lov-Messig og Christelig til, og intet skeer til Overdådighed.

Ampt-Manden og Provsten præsiderer ved Preste-Vall i Apenrade-Ampt. Ampts-Forvalteren indfinde sig og der, som Kirke-Skriver, fører Protocollen på Ampt-Mandens Vegne; Søndagen tilforn, før Vallet står, intimeres fra Prædike-Stolen af en af Amptets-Sogne Prester, og gives Meenigheden tilkiende den Søndag Vallet skal ståe. På Vall-Dagen møder Ampt-Manden, Provsten, og Ampts-Forvalteren, som Kirke-Skriver i Kirken. Ampt-Manden eller Ampts-Forvalteren i Ampt-Mandens Navn, træder frem i Kirken, og giver Meenigheden Dagens Forretning tilkiende i Hans Kongel. Majestetes Navn, derpå Siunges en Psalme, og enhver af Candidatis går på Prædike-Stolen med et Vers af en Psalme imellem enhvers Opgang, som Provsten ordinerer. Candidati prædike over Søndagens Evangelium alle tre på en Dag, den ene efter den anden, og træder op efter Seriam, den yngste først, den eldste sidst; når alle trende Candidati har prædiket, siunges der et Vers af en Psalme, hvorpå Provsten betræder Prædike-Stolen, og holder en Opmuntrings-Tale til Meenigheden, at den skal vælge efter Samvittighed, som for Gud, og ikke af Frygt for Menneskene. Derpå går gandske Meenigheden ud ad Kirken, og ind kommer så en Person for sig, der går op til Højbenævnte Kirke-Patroner, som sidde ved Alteret omkring et Bord, hvor han da bliver tilspurt, hvo af de trende Candidatis han vil vælge til Prest? Hvorpå han svarer enten den første, mellemste, eller sidste. Den Candidatis, der fåer de fleeste Stemmer, bliver gratuleret til Prest, og Vallets Udfald allerunderdanigst indsendt til Kongel. allernådigste Approbation, og har da Candidatus at løse sit Konge-Brev på det tydske Cancellie i Kjøbenhavn, som koster 23 daler og 40 skilling.

Med Prestens Indsettelse i Meenigheden går det således til. På den Søndag, som Presten skal indsettes i Meenigheden, comparerer Ampt-Manden og Provsten i Kirken. Ampt-Manden, eller hvem han overlader sin Partes til, træde allerførst frem for Meenigheden i Hans Kongel. Majestetes Navn, oplæser Prestens Confirmation, og befaler Meenigheden Lydighed og Kierlig Omgang med deres Siele-Sørger. Derefter befaler Provsten Kirke-Tienesten at begynde, træde efter en kort Sang på Prædike-Stolen, forklarer en selv udvalgt Text, og i samme Tales Slutning tiltaler Presten, som står i en af Stolene for hans øjne-Syn, vier ham til Prædike-Stolen, Fonten, Skrifte-Stolen og Alteret, og nævner hver Post især ved Navn. Derpå træde den nye Prest op på Prædike-Stolen, og holder en Kort Prædiken over Dagens Evangelium, og derpå endes den gandske forretning med Herrens Velsignelse. Ampt-Mandens Salarium er 20 rigsdaler og Provstens Salarium 8 rigsdaler.

En udælget Prest i Apenrade-Ampt bestrider selv alle sine Udgifter uden Sognets Byrde ved sit Embedets Tiltrædelse, dog giver Sogne-Folkene deres ny Prest et Offer til en Preste-Kiol, som kaldes Mantel-Offer, og til denne Offer-Dag lyser Presten til en Søndag tilforn.

Sogne-Folkene overlevere deres Prest nogle visse Fag af Preste-Gården, franco og frie uden Betaling, hvilke Fag består mest af Inde-Rum, Stuer og daglige Værelser. Samme Fag-Huus holder Sogne-Folkene selv ved lige. Det øvrige af Preste-Gården som er Lader og Stalde-Rum, må Presten kiøbe for Betalning efter Taxation af Herrets-Fogden, og falder dyrere end en gandske Preste-Gård i Særland. (Fodnote: Alle Gårde i Apenrade- og Closter-Ampter i Staden og på Landsbyerne ere ossecurerede i en Brand-Casse, oprettet for Apenrade- og Closter Underdanere efter en Kongel. Forordning af dato Hirschholm d. 18. July 1739.

Jeg må og indføre Oprindelsen til det Navn, den omtalte Strøm, Kiesbek fører, som på sit rette Sted er forglemt. Kies er et tydsk Ord, og bemerkes på Danske, grov Sand eller steenet Sand, og som nu Kiesbek har sit Udspring fra Mellerup, en meget sandet Mark, løber og meestendels igiennem en sandet ----- så tager samme Strøm deraf sit Navn og kaldes Kiesbek.

Hvor mange Herreder Apenrade-Ampt deeles i, hvor der ere Birke-Fogder, og hvorvit hver Birke-Fogderie strækker sig, så og hvad år Closter-Kald blev gjort til 2de Kald, og hvad år Closter-Ampt blev lagt til det Apenradiske Provstie, tvivler jeg ikke på, andre har jo givet -----.

Land-Milit i det Schleswiske og Holsteinske blev oprettet ved et Kongelig Patent, dateret d. 9de July 1737, og i sit ----- reguleret med en anden Forordning, dato Hirschholm d. 29. Maj 1739, og er nu -----.

P.S.: I de Fyrstelige Tider kostede et Confirmations-Brev på Prestens Vall 6 rigslader. I Begyndelsen, da det Schleswiske var Kommet under de Danske Kongers Regiering, betalte Presterne deres Confirmations-Brev på det Tydske Cancellie i Kiøbenhavn med 12 rigsdaler, så meeget som en Prestelig Confirmation koster i det Danske Cancellie. I Tidens Længde er den forbemeldte Summa fastsat for en Prestelig Confirmation, nemlig 23 rigsdaler. Dette er en Udgift, de Schleswiske Prester give med største Glæde efter deres Allerunderdanigste Pligt, da de nyde så nådig en ----- og ----- under de Danske Kongers Regiering.

Beedsted d. 18 July 1754

Høj-Ædle og Velbårne Herr General-Major Thura

Her insinueres underdanigst en Geographisk og Historisk Beskrivelse over Beedsteds Sogn i Apenrade-Ampt, forlanget i en Skrivelse af Deres Excellence, Gegeime-Råd von der ----, sub dato d. 12 Marty a. c. Jeg beeder underdanigst om Pardon for min lange Udeblivelse. Årsagerne dertil ere disse.

1. Embedets mange Forretninger i Faste-Tiden hindrede mig før Påske at legge Grunden på Verket, så og Vinter-Kulden, at jeg ikke i Tårnet kunde få Lugerne åbnede, at se Opskriften på Klokken.

2. Fra Påske til Pintse-Dag havde Boel-Manden ikke Tid for Bonde-Arbejde at give mig Underretning.

3. Efter Pintse-Dag lagde jeg Grunden på Verket, som nu her underdanigst insinueres med mueligste Flid fuld ferdiget, endskjøndt iblant mange Embedets Forretninger og Huus-Sorge, da min Ægte-Felle nu i 16ten Uger har svævet imellem Liv og Død. Dersom der skulde forefalde nogle Ting, der kunde ---- som ----, ----- Herr General, som en Historicus efter sit Øje-Merke at afskrive det ----- kan have en ----- af at læse en og anden Ting igiennem for Curiosite. Jeg har været meeget accurat i at ----- hvad Jurisdiction enhver Boel-Mand står under så og at ----- Beestedernes der stadfeste deres Rettighed til Kiesbek, da ----- kan give Lejlighed til at forekomme i Fremtiden ----- disp----

Jeg tager mig og den Frihed til at annotere til Slutning nogle Skrifter, som høre til denne Historiske og Geografiske Samlings Øje-Merke.

1. Encomion regni Daniæ eller Dannemarkes Riges ----, 1654, Et hundrede Års gammel Bog. Denne Bog er i mit Eje.

2. Dannemarkes Riges Frugtbarhed, er ikke i mit Eje. / : in quarto:/.

3. Povel Juels

4.

5.

6. ---- Beskrivelser af ----- Ramus, Anno 1715, er i mit eje.

7. ----- Geografiske Beskrivelse på Vers, 1722 af F. Kaalund Christiansen, Rektor i Stubbe-Kiøbings Skole, er i mit eje.

8. Frederichsbergs Slots Beskrivelse på Vers, af Bendix Diderichsen, 1705, er i mit Eje, kan og læses under Num. 1. i det 12te Bind af Vielandtes de gamle Vers Samlinger, 1726.

9. Slots-Kirkens i Castellet, Friderichshavn, Ind----- af Knud Tommerup, findes under No. 2. i det 9de Bind i Vielandtes gamle Vers Samlinger, 1726.

10. Cronborgs Beskrivelse af Kingo, findes i det 4de Bind af Vielandtes de gamle Vers Samlinger, 1726.

11. Samsøes Beskrivelse af Th. Kingo, læses sub. Num. 1. i det Tiende Bind af Vielandtes gamle Vers Samlinger, 1725.

12. Et Vers, udgivet af Christian Muus i Året 1693 d. 14. April, findes sub. Num. 5. i Vielandtes gamle Vers Samlingers, 11te Bind, udgivet 1726.

13. Et samlet Udtoeg på de Rejser, som ----- på ere foretagne, Ao. 1732 in Oct., er i mit Eje. Heri findes en Geographisk Beskrivelse på Island og Grønland.

14. Libellus ---- Islandia, Island. -----

15. Den Grønlandske Chronica, in ----- 1726, er i mit Eje.

16. ---- Beskrivelse over -----

17. Færørs Beskrivelse, er ikke i mit Eje, men kan bekommes til Låns hos Rådmand Klitgaard i ----.
De øvrige Skrifter, som løbe ind i Herr Generals Øje-Merke, vil jeg ikke mælde om, som de der er meere bekiendte.

Hvad Et eller andet smuk Epigramma over En og Anden Festning er angående kan behagelig efterlæses i Vielandtes, såvel de ældre, som yngre Samlinger af Danske Vers, så og her andre Danske og Latinske Poeter. Alle Poetiske Skrifter, udgivet af Her General-Majors Højsalige Herr Fader og salige Herr Broder i Leis---- er i mit Eje.

---- all bestandig Velstands ønske over Herr General-Majors Høje Huus og Familie, lever jeg, ---- Høj-Edle og Velborne Herr General-Major! Hans Beredvilligste og Ydmygste Tiener, Carl Wiborg

Kilde:

- Landsarkivet i Aabenraa.

Oplysninger:

- To a'er efter hinanden er konsekvent erstattet med å.
- 1 lod = 15,625 gram

***

Fire livsskildringer af familien Lorentzen i Gravlund

Af Jens Jørgensen Lorentzen, Nustrup

Forord

Livsskildringer skriver jeg ikke om levende personer og begynder med min oldefar, som den første, jeg har kunnet indhente nogle oplysninger om.

Stednavne er stavet efter Geodætisk Instituts Generalstabskort 7. udgave.

HANS HANSEN (L 3 A)

I kirkebogen står der skrevet om ham, at han er døbt den 5/12 1759, at hans forældre var aftægtsfolk i Gravlund. Han kopuleredes (∞) den 4/12 1797 med Catarina Lausdatter, datter af Laust Mortensen og Anna Iversdatter af Korup (Quorp).

Oprindelig var Gravlund kun én større gård, der har været i Nis Nissen (L 1 A) og Hans Nissens (L 2 A) eje, da de i kirkebogen nævnes som gårdmænd (Hufner), mens Hans Hansen (L 3 A) benævnes som bolsmand, når han omtales, da han ægtevies og dør. Det kan derfor godt samstemme med hvad der er os fortalt, at 1777 er gården delt i 4 lige store ejendomme, der lå i en række ved siden af hverandre. Hans Hansen har så fået den næst venstre. De brændte så sidst i 1796 eller først i året 1797. De 2 østre gårde blev slået sammen til én ejendom. Kirkebogen gengiver ingen fødselsdag, da dåbsdagen som den vigtigste kunne klare det.

Han er født, da vor gård endnu lå mellem de 2 større gårde i byen. Hans Hansen flyttede på grund af brandfaren ned i den sydligste ende af "toften", hvor den lå indtil den 9/7 1880, da også den brændte, og vor far da flyttede den hen i "Sønderløkken".

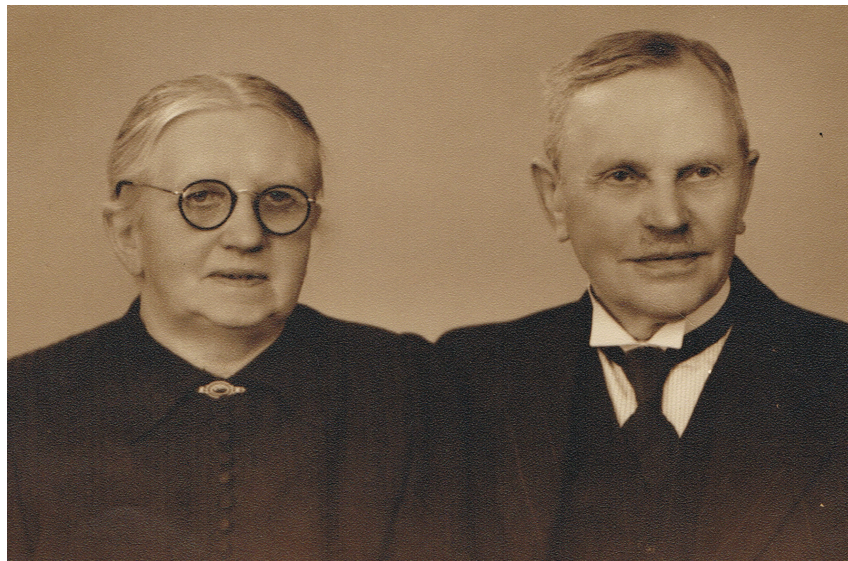
Oldefar levede jo i en for bønderne gunstig tid og besluttede at opføre en solid bygning. Han brugte murstenene fra den brændte gård i ladens nordlige mur; de må have været meget ganle, thi i de første rækker lå der sten, de såkaldte munkesten, der var henimod 3 gange så tykke som en sædvanlig mursten i dag. Oldefar var bortrejst, da der blev bygget på murene; muremesteren var kommet op i den højde, som folk den gang kaldte passende; han holdt op med at mure, indtil bygherren kom hjem for at rådføre sig med ham, hvor vidt der skulle mures videre. Der fortælles, at oldefar ønskede endnu forskellige lag mursten lagt på. Hele bygningen var ellers 39 fag, ca. 67 meter lang. Jeg antager, at loftet i beboelseshuset var op til 3 meter høje; thi der var aldrig så stor en mandsperson, der formåede at nå til bjælkerne med sine fingre. Det gamle kæmpehus havde i min tid en 3 fags dagligstue, 3 fags stadsstue og en 4 fags pissel, hvilken sidste stue ikke

var sædvanlig møbleret. Der stod 2 dragkister, en usædvanlig stor kommode og et meget fyldigt klædeskab, der med lethed bjergede alle vore bedste klædningsstykker, medens de andre nævnte møbler var fyldte med dyner, puder og lagener samt bordduge og servietter.

Mor var stolt af at vise os børn alt, hvad hun havde bragt med i udstyr hjemmefra (Søndre Budsholm). Hovedlængen var så vid, at dagligstuen (3 fag omtrent var lige så dyb som lang, og der ved siden af (nordfor) var god plads for et rummeligt køkken (med komfur) med et langt og bredt spisebord, hvor måltiderne indtoges sammen med tjenestefolkene: Om sommeren 3 karle, 2 drenge; (Én til at passe køerne i tøj og den mindste til at vogte ungvæget, når drengene var i skole). Onsdag og lørdag formiddag, disse ½ dage satte far, Johannes og mig til dette arbejde).

Ladelængen havde 2 loer, hvoraf den yderste tit var fyldt med korn (når høsten var rigelig); ellers sad rug og byg samt havre, så vidt der var plads, alt over beboelseslejligheden loft.

Forfatteren til Lorentzen-familiens historie i Gravlund samt skolelærer i Nustrup **Jens Jørgensen Lorentzen** (1866-1965) med sin hustru Cathrine fra Gråsten. Jens J. Lorentzen var søn af gårdmand i Gravlund, Hans N. Lorentzen (1834-1894) og Kirstine C. Tilgaard (1833-1911). Foto: Atelier Riis Knudsen, Aarhus 12. juli 1944. Billedet er lånt af Kirsten Hansen, Bedsted.

Ingen dag i hele året var for os børn så festlig, som når vi kørte rug ind, så vi den lange vej fra frontispicen med sin luge (5,5 m) helt om i 3. huslængen kunne løbe med negene, der var bundet 3 og 3 sammen, helst begge hænderne fulde. I 3. længen af huset var der en stor bryggers, hvor også bageovnen havde sin plads. Ud fra bryggerset førte en dyb kælder, ad en trappe hvor al vor mælk (af ca. 10 køer) var anbragt. Denne mælk stod hen i store fade, der med en flad større ske blev skummet, for senere at kærnes efter flere dages samlingstid. Det var let at forstå, at flødens indhold efter så lang tids gemme tabte noget af renlighed og værdi, så det ved kærningen tit var svært at få smørret frem.

Senere leveredes mælken til Løgumkloster mejeri og derefter til Hellevad mølle, indtil sognet fik sit eget mejeri i Bedsted; som én i faget uddannet mand ved navn Bødewadt lod opføre i 1901. Men inden blev sognets beboere indbudt til møde. Man enedes om alle ting, blot ikke om levering af mælken om søn- og helligdage.

Missionsvennerne sad ved ét bord, de øvrige ved et andet. En mand Arndrup, Iver Christian Petersen var blandt de sidste. Han forsvarede mælkens levering om søndagen med bibelens ord (Luk. 14. 5-6): ”Hvem af jer ville ikke, hvis hans søn eller okse faldt i en brønd, straks drage dem op, selv om det var på en sabbatsdag?” - Hertil svarede Hans Jessen Hansen ved det andet bord med et ord, Vilhelm Beck havde brugt i den anledning, at folk med disse ord ville undskylde deres søndagsvanhelligelse: ”Når oxen hver søndag falder i brønden, så slog jeg den ihjel, hvis det var min”.

Det endte med, at begge bordes ønsker skete fyldest. Bødewadt hentede mælken fra hele sognet fra februar 1901, hver dag i ugen. Det stod enhver frit, der ønskede det, at stille sin mælk det bestemte sted lørdag aften, som han behandlede samme aften; de øvrige leverede mælken også søndag morgen. Fra nu af gik der ingen mælk til andre sogne, som tilfældet var hidindtil: Terp og Bedsted til Hellevad andelsmejeri, Arndrup til Øster Højst, Gravlund og Mårbæk til Hellevad Vandmølle og enkelte endelig til Løgumkloster mejeri.

Det varede dog ikke ret længe; så hørte Bødewadt op med behandling af ekstra mælk lørdag aften, og de pågældende leverandører leverede deres mælk også søndag morgen; men det kunne ikke kaldes fremgang af troslivet i sognet. Den 8/6 1888 leverede far den første mælk til andelsmejeriet i Øster Højst.

Oven over kælderen var karlekammeret anbragt, op til samme førte en trætrappe. Her stod 2 senge; og som bekendt sov man dengang 2 mand i hver seng, ja tit også 3. I vort bryggers blev der brygget øl, der gemtes i en stor tønde; til sidst blev øllet noget sur. Min mor vidste nok, at min mave ikke tålte surhed, så hun i den tid gav mig mælk.

Humlen kunne vi børn plukke ude på havediget; det gav nok til hele året. Maltet gemtes oppe på loftet i nærheden af skorstenen i en stor cylinderagtig beholder, der var flettet lignende som bikuber lavedes, af taghalm. - Endelig var der muret en bageovn i bryggersets nordvestlige hjørne, hvor mor bagte grovbrød og foran i ovnsmunden småkager. Inden rugmelet skulle æltes i et stort trug, blev det sigtet al det fine mel fra, der kunne presses gennem, til at lave sigtebrød af; det skulle erstatte franskbrød. Franskbrød bagtes og spistes kun i den tid, da vi arbejdede på marken i rughøsten. Nord for bryggerset var igen en lo, som brugtes til et køre brændsel ind ad. Skårne fladetørv fra heden og strøgne tørv omme fra Grimkær. Brændslet sattes fra bunden af, så højt op som muligt i brændselsladen, der lå nord for omtalte lo, vel 3 fag stor.

Gårdmand **Johannes Lorentzen** (1863-1947) i Hjordkær. Han var søn af gårdmand i Gravlund, Hans Nissen Lorentzen (1834-1894) og Kirstine Caroline Tilgaard (1833-1911). Han var den ældste af børneflokkens i Gravlund. Omkring 1893 overtog han sammen med broderen August Lorentzen forældres gård i Gravlund, men da August Lorentzen i 1908 giftede sig med Marie Kjestine Hansen, besluttede Johannes at rejse. Han flyttede først til Kolsnap ved Nustrup og senere til Hjordkær. Den 25. april 1914 blev han gift med Cathrine Kjær (1875-), datter af gårdmand i Svejlund, Hans Kjær og Anne Lauenburg Petersen. Deres datter Kjestine Lorentzen (1916-) blev senere gift med gårdmand i Nr. Ønlev, Hans Fr. J. Thams (c1910-) Billedet er lånt 2012 af Kirsten Hansen, Bedsted.

Da huset stod fiks og færdig, rådførte oldefar sig med sin forlovede hende i Vollerup, Bjolderup sogn, hvornår deres bryllup skulle finde sted. Ved denne lejlighed stillede denne 3 krav, inden hun ville flytte ind på gården: Træbænken i dagligstuen skal fjernes, den sortpudlede hund må skydes, og frontispicen over sydindgangsdøren opmures helt op i spidsen med sten så stråtaget set sydfra ikke vansiredes. Så brast Hans' tålmodighed, i det han udbrød: "Er der så meget i vejen, min pige, så bliv hvor du er". Dermed var forlovelsen hævet, men i Korup boede en enke efter Laust Mortensen, og hans hustru Lorenzen, kaldt

Lorentzen; enken hed Anna Iversdatter. Hun havde to døtre, hvoraf den ene hed Catarina; Hun hørte om forlovelsens hævelse henne i Gravlund og udtalte sig overfor sine naboersker: ”Det må da være en mærkelig tøs derhenne i Vollerup; det skulle have været én af mine døtre, denne Hans havde fået mig på, så skulle han rigtignok have fået noget andet at høre”.

Herom hørte også Hans i Gravlund. En skønne dag spændte han sine 2 bedste heste for stadsvognen, friede til Catarina og fik ”ja” uden nogen som helst betingelser, og brylluppet stod den 4/12 1797. Samme år var gården færdigbygget for op imod 1000 kr. For sammenligningens skyld tager jeg byggesummen med:

1) Aftægtshuset blev 1862 bygget for 1800 kr.; det var 6 x 3 alen store fag, idet der var bygget 2 fag som garage til gårdens stadsvogn.

2) Gården, der var opført af Hans Hansen, brændte jo 9/7 1880 på uforklarlig måde - en snedker fra Havsted, der lagde gulv i dagligstuen, var ene hjemme, og mor var i besøg i aftægtet, da hun opdagede, at gården brændte; hun reddede et par veste; da hun 2. gang ville ind for at redde mere, blev hun forhindret, da taget var ved at skride. Heldigvis havde mine 3 yngre søskende: August Anne og Tilgård, der var nede i høladen for at springe i det om formiddagen indkørte hør, set branden i rette tid. Alt kvæg var på marken. Men omtalte snedker forsøgte at redde en griseso og greb fat i en høfork; men dyret var ikke til at drive ud af den brændende bygning, så manden reddede kun høforken.

Gården flyttedes hen i Sønderløkkens nordre del og opførtes af brødrene A. og H.P. Damgaard for ca. 11.000 kr. - Min oldefar døde den 17/5 1825, oldemor den 13/2 1825.

JOHANNES LORENZEN LORENTZEN (L 4 A)

Kirkebogen noterer: Ungkarl Johannes Lorenzen Lorentzen, søn af boelsmand Hans Hansen og Cathrine Lorentzen ægtede Hanne Christine Toft, datter af boelsmand Christen Toft og Christine Hansdatter i Mårbæk (født 9/9 1805 død 8/11 1878), gift 22/4 1829. I Bedsted kirkebog findes optegnelser i ægteskabsregistret: Da Johannes L. Lorentzen hjemførte den smukke brud, Hanne Christine Toft, flyttede hendes mor og mormor med hende til Gravlund. I kirkebogen hedder det fra Bedsted:

1) Boelsmand. Hans Hansen, der var en ægte søn af afdøde Hans Nissen, gårdmand i Gravlund og Anne Hansen, sammesteds. 1797 begav han sig i ægteskab med Cathrine Lorenzen, der døde 7/5 1825, og som var en ægte datter af boelsmand Laust Mortensen og Anna Ivers i Korup. Af dette ægteskab lever børn og børnebørn:

a) Anne Lorentzen, der første gang var gift med Andreas Andresen af Korntved ved Tønder, men nu anden gang er gift med Jep L. Jepsen her i Mårbæk i menigheden, som f.t. endnu ingen børn har i live.

b) Johannes Loentzen, der bebor faderens gård og er gift med (Hanna) Christine Toft fra Mårbæk.

2) Christina Toft Hansen, født 11/3 1781, er ægte datter af Hans Clausen, boelsmand i Sottrup, Bylderup sogn, og Kjesten, født Hansen, sammesteds. Den 10/10 1804 indlod hun sig i 2. ægteskab med Christen Toft, boelsmand i Mårbæk, der 7/7 1831 er forgangen hende i evigheden. I dette ægteskab velsignedes hun med 5 børn, af hvilke der er en søn, Nicolai Christensen Toft, boelsmand i Mårbæk, og 3 nulevende døtre, Hanna Christina (**L 4 B**), Kjesten (senere gift med Petersen i Tyvse, Abild sogn), og Botilla Maria (senere gift med Jensen i Hessel, Ravsted sogn) efterlever deres moder. Det femte barn må være død tidligere)

Christina Tofts mand blev, da han var 62 år, 8 måneder og 7 dage, stukket af en bi og døde få minutter derefter. Cathrine Toft døde 16/12 1844 og blev 63 år 9 måneder og 5 dage.

3) Cathrina Tofts morder: Kiesten Hansen Bonnichsen i Gravlund, hvor hun opholdt sig i de senere (16) år hos en datters datter (**L 4 B**). Hun er født 1758. Faderen har været Bonnichsen i Sottrup, Bylderup sogn, og moderen Kiestina Lorentzen, sammesteds. Året 1780 begav hun sig i 2. ægteskab med Hans Rasmussen, boelsmand i Sottrup. Med ham levede hun kun 4½ år i ægteskab, og i den tid avlede hun de 2 døtre, hvoraf den ældste, Christine Toft er død, og den yngste, ved navn Tilla Mattesen, boendes i Terp, efterlever.

Som enke levede hun 60 år og døde af alderdomssvaghed, i en alder af 87 år. Der fortælles om hende, at hun var meget religiøs. Hun havde jo levet i en gunstig, den pietistiske tid, fuld af vækkelser. Præsterne Schrader og Hans Adolf Brorson i Tønder Evald i Øster Højst og Niels Brorson i Bedsted med deres virksomhed er også nået til Sotterup og Mårbæk og gjort sig gældende i Kiestens hjerte. Far (L 5 III A) vidste at fortælle meget om hendes fromme sind, navnlig hendes gudhengivenhed i bøn og forbøn. Hun bad også særlig for sin efterslægt, at der måtte blive troende mennesker blandt dem i mange led.

Da hendes datter blev begravet (Cathrine), var præsten fra Bedsted til stede i sørgehuset. Han henvendte sig særlig til den gamle Kiesten med ordene: ”De unge kan dø; de gamle skal dø”. Herpå svarede hun: ”Ja, sådan går det falæl, (dengang var far til en høflig tiltale).

Familien August Lorentzen i Gravlund. Fra venstre ses datteren Elli (1917-), der senere blev gift med gårdmand Jens Sørensen (1912-1982). Dernæst hustruen Marie Kjestine Hansen (1886-1960) og manden August Lorentzen (1870-1955). I 1912 lod de gården ”Vort Borgerskab er i Himmelen” bygge. I 1955 overlod de gården til sønnen Hans Lorentzen (1920-), der ses til højre i billedet. Billedet er fra ca. 1928 og er lånt af Kirsten Hansen, Bedsted

Det var i økonomisk henseende en meget dårlig tid for bønderne efter den ulykkelige krig 1807-14, der efterfulgtes af statsbankerotten. Alle faste ejendomme ligesom landbrugsprodukterne sank i værdi fra dag til dag, en tønne rug kostede kun 3 mark og et pund smør 8 skilling, men takket være de gode kår fra hans fars tid, klarede bedstefar tingene, men kunne umulig aflevere gården til sin søn under så gode forhold, som han havde modtaget den fra sin far.

Bedstefar var en ivrig jæger, men han rådede sine sønner fra at gå på jagt. Bedstefar gik til skole i Øster Terp. Om hans lærer findes i Bedsted kirkebog følgende: I Østerterp stod en mand i lærerembedet ved navn lærer Povelsen (selv skrev han sig som Paulsen), der virkede i Terp skole i 29 år indtil 1840, da han efter menighedens ønske af visitatoriet kaldtes til degn og skolelærer i Bedsted. I skoleembedet virkede han med trofasthed indtil få dage før sin død den 3/2 1855; han havde virket som fast ansat lærer i over 44 år. Hans alder blev hen ved 65 år. Hos denne lærer har farfar fået sin undervisning i al den tid han gik i skole. Dengang var der i landsbyskolen en del tysk undervisning. Bedstefar førte protokollen, der var affattet i det tyske sprog, og bogen lå i bedstefars gemme. Den lille tabel havde han lært på tysk, dvs. plattysk, men det må huskes, at hans oldefar var fra Burkal, og at der i min barndom på markederne i Løgumkloster priserne på

handelsvarer nævntes på plattysk. Bedstemor, der besøgte skolen i Bedsted, altså ikke under lærer Povelsen, kunne tabellen på dansk. - Bedstefar følte i sein barndom mange smerter i ørene og havde al sin tid lidt af tunghørighed (også hans søn Christian **L 5 IV A**) var meget tunghør.

Bedstefar var en flittig mand. Han opdyrkede nogen hede, der til at begynde med bar gode frugter. Hvad mergling af agerjord angår, da blev der i Tyskland begyndt hermed 1750, og det var indvandrede landmænd fra Holsten, der lærte landmænd nordpå at bruge den, og det tog ca. 75 år. Det har derfor nok været bedstefar, der har begyndt med at hente mergel, den gulagtige fra Terp eller den blålige fra egnene mellem Højst og Alslev. I Frankrig og England kendte man mergling for 700 år.

Endnu som aftægtsmand passede han - mindst i 10 år - køerne på gården i tøjr og var i dette tidsrum fuldt beskæftiget, når der var ekstra arbejde på gården, f.eks. ved at bjerge brændsel, hør og korn i hus, og når der kørtes gødning ud. Således kom han en dag kørende med et læs brændsel ind ad porten til bænsselsladen, men havde ikke lagt mærke til at læsset var usædvanligt højt, på hvilket han havde sæde. Han kom uheldigvis i klemme og lægen kaldte skaden et brud på kravebenet. Fra den dag af hørte han op med alt strengt arbejde, så der måtte holdes en stordreng til at udføre bedstefars hidtidige arbejde. Men den flittige mand, der nu var anvist til indendørs arbejde, lagde sig efter at strikke strømper til dem på aftægtet samt børn og børnebørn udenfor Gravlund. Man har undret sig over, at han holdt begge strømper til eet par bestandig i samme længde. Farmor var lige så flittig. I stue og køkken foretog hun alt forefaldende arbejde, endskønt hun bestandigt havde 2 af sine børnebørn i pleje, f. eks. Johannes og August. Disse var meget glade for at være hos bedstemor og bedstefar. Den første kunne altid få nok at snakke med dem om, ja også med mig, der om dagen var mere på aftægtet end på gården. Vi alle 3 søskende, stod vel nok i fare for at skulle opdrages til gammelklogskab; vel kom vi ikke altid til at bevæge os så frit, som vor hu stod til. Bedstefars øjne skulle nok holde os inden for bestemte grænser og lovlige uroligheder; thi ellers kunne vi stikke af ud af huset. Bedstemor forstod altid at vende alt til vor gunst, når bedstefar blev for varmblodig. Alt forløb stadig i bedste velgående, og jeg kan aldrig huske, at hans opdragelsesmåde kom længere end til trusler. Der herskede altid en velgørende og god ånd i hjemmet hos bedsteforældrene.

Aldrig har de haft behov at lægge hånd på børnebørnene. Som senere pædagogisk uddannet mand mener jeg at kunne slå fast, at begge bedsteforældrene endnu på deres gamle dage havde gode evner til at opdrage deres små børnebørn, og at kærligheden var til huse i deres hjem. Bedstefar talte på grund af sin tunghørighed ikke meget med os, ja et stort plus i opdragelseskunsten. Men han havde hjerte for vore små fornødenheder. Far var så god, at han af og til gav os heste af træ ude fra "knågen". Drejer Beck i Løgumkloster, i vor spæde barndom et par ret små heste. Vi, Johannes og jeg var nok for hårdhændet mod dem. Min Lise gik helt i hundens, mens Johannes Brun brækkede bagbenene. Men bedstefar satte dem i stand, så de kom til at stå helt fast på brættet, der havde 4 hjul at løbe på. Vores gamle Brun over på gården havde også nogle mindre smukke bagben, fordi de var ualmindelig tykke. Men Johannes påstod, at hun var god nok til både at løbe for vognen og trække den svære plov. Derfor tillod han ikke, at vi prøvede på at drille ham med sin Bruns ejendommelige bagben. Blandt de 4 par heste, vi fik af far, var der et par, der hver havde en stolt rytter siddende på ryggen. Men efter kort tids forløb klagede vi vor nød til bedstefar: "Rytteren gør os det umuligt at få seletøjet anbragt på vore 2 nye heste". Han grundede svært over, hvorledes hestene kunne anvendes som trækdyr. Så sagde han: "Må jeg fjerne rytterne med min kniv?". Det tillod vi gerne. Efter fjernelsen behandlede Conrad maler dem med pensel og farve. Bedstefar lavede så seletøj til begge heste, og glade var vi.

Tilbage til bedstemor. Bedstemor havde en søster Kirsten, gift med en gårdmand i Tyvse (Abild sogn). En søn af dette ægteskab, Christian tjente en kort tid hos far. En anden søster ægtede en gårdmand, Jens Jørgen Jensen i Hessel (Rabsted sogn). Hun var mor til Jørgen Jensen, der ligesom Christian Petersen besøgte os stadig i Gravlund. Dengang bar både de mandlige og kvindelige medlemmer i familien tøj mest af den slags, bedstemor kunne fremstille på vævestolen, der var i gang næsten hele vintren, og somren med. Mens hendes døtre og svigerdøtre spandt garnet - de holdt jo alle får - måtte vi børn (også vi fra gården) tvinde garnet til nøgler, der dansede rundt hvert i sit hul af en træbeholder, når bedstemor trendede - det var jo en af de mest

højtidelige dage i hele året. Også sattes vi til at spole alt, hvad hun brugte til vævningen. Ligeledes vævede hun alt det linned, vi brugte til lagner, skjorter og chemiser i hele familien.

Gårdmand Hans Tilgaard Lorentzen (1876-1962) i Gravlund, søn af gårdmand i Gravlund, Hans Nissen Lorentzen (1834-1894) og Kirstine Caroline Tilgaard (1833-1911). Gift i Tirslund kirke 26. april 1912 med Anne Marie Rudolph (1885-1959), datter af kådner, Hans Christian Paulsen Rudolph og Marie Magdalene Villadsen.

På billedet ses Hans T. Lorentzen siddende med sønnen Hans Nissen Lorentzen (1913-1964). Stående bagerst hustruen Anne Marie med datteren Magdalene (1916-) på armen iført dåbskjole. Pigen til venstre i den ternede kjole er Mie, familiens asylpige. Senere fik de yderligere en søn: Christian R. Lorentzen (1920-). Billedet er taget i haven under en orlov fra krigen i 1916 af Th. Møller, Løgumkloster og lånt af Kirsten Hansen, Bedsted.

Forholdsvis var de begge bedsteforældre raske indtil deres død. Bedetemor talte om, at hun led af for lidt syre i maven, som hun kaldte indve; hun spiste en del natron. Bedstefars eneste medicin var malurtsprit; ellers var han overfor alkohol tapper mådeholden, ja så godt som afholdende. Men afholdsforeninger kendte vi jo dengang intet til. Jeg har aldrig hørt, at han søgte en læge; han led nok af halskatar eller bronkitis. Hvad han i den sidste tid fejlede, ved jeg ikke. Den sidste dag, bedstemor levede, kunne hun ikke få ånde i alkovesengen; med møjje blev hun anbragt i sin læneetol, men efter et par minutter opgav hun ånden; det var den 11/11 1878. I de 5 måneder bedstefar havde tilbage, fik han en brav, ældre enke til at holde hus for sig; hun gjorde alt for at røgte denne gerning godt, men kunne dog ikke erstatte ham den elskelige agtemage. Den sidste nat, bedstefar levede, hentede far præsten, der tog ham til alters. Over for præsten klagede han over, at Han ikke kunne dø glad og frejdig. Far kørte præsten hjem, som han udtrykte sin sorg over for på grund af denne udtalelse. Men præsten svarede vistnok helt rigtig: "Det er den slags mennesker, som Deres far var af, jeg har mest forhåbning om, at de dør salige". Og dette svar gav min far fuld fortrøstning. Hans dødsdag var den 22. april 1879, netop 50 år efter sin bryllupsdag.

HANS NISSEN LORENTZEN (L 5 III A)

Denne mand er jo skriverens far. Indtil jeg indtrådte i ægteskabet var han den, jeg blandt alle mennesker på jorden elskede mest. Og skete det, jeg drømte, han var død, kunne der intet vemodigere indtræffe for mig.

Helt indtil jeg drog hjemmefra, delte jeg sengen med ham. Han lærte mig at bede, noget jeg satte stor pris på. Men når vi have besøg om natten af sådanne, der var irreligiøse, undlod han for deres skyld, der sov i samme værelse med os, at bede med mig. Det var nok fars store vanskelighed, ikke at forstyrre irreligiøse mennesker i deres tænke måde - og dem var tallet stort på. Rigtignok gav han også moder ret, da hun begyndte med at blive urolig over sin åndelige stilling. Far og mor lærte hinanden at kende i skolen i Alslev, som også far besøgte al den tid, han var skolepligtig. Den 13. nov. 1862 blev de ægteviede, og deres bryllup fejredes i 4 dage. I skolen havde de fået undervisning af en gammel underoficer, der ikke havde været på noget seminarium. Men far var en sand regnemester, der var fuldt hjemme i alt, hvad der forefandt i vore lærebøger i regning.

Far gik flittig i kirke, mest dog i vor egen kirke i Bedsted. Derfor følger her en kort beskrivelse af denne kirke, der tager sig meget godt ud, når man kommer med landevejen mellem Løgumkloster og Åbenrå, ca. 0,5 km nord for samme. Den har intet knejsende tårn, derimod et lavt takket tårn, der passer udmærket til dens by med sine hyggelige, mest stråttækkede huse såvel som til dens omgivelser, så man i sin tid ikke har fundet noget sted en bakke til at bygge kirken på. Men pladsen er passende, fordi der ingen huse hindrer dens pæne beliggenhed. For øvrigt ligger den rigtig i centret af det lille sogn. Ligeledes er det nok rigtigst, at kirken ikke skjules af vældige træer omkring den.

Kirken har efter sin grundlæggelse bestået af et bredt hovedskib og et kor, det var bygget i det 12. og 13. århundrede. Senere er tårnet og våbenhuset bygget til; det sidste blev indgangen til kirken. I stedet for de oprindelige små romanske vinduer er der lavet forholdsvis store vinduer i sydturen, der lyser godt op i det hyggelige kirkerum.

Ser vi os om herinde, finder vi ikke færre end 3 krucifikser, som alle stammer fra året 1400. Jesu-moderbilledet er anbragt i det nordøstlige hjørne af kirkerummet, der er meget iøjnefaldende og har gjort godt indtryk i mit barnehjerte (dengang vidste jeg intet om al den overtro, man i den katolske kirke har flettet om hendes uskyldige pande). Prædikestolen stammer fra 1630, lydhylen fra 1737, et katolsk alterskab fra 1520 og side altret fra 1450. Alterbordet har 4 malmlysestager, der blev foræret 1638; en syvarmet lysestage blev skænket af en anonym giver 1945. Kirkens hovedreparation fandt sted 1942, siddestolen blev der ikke ændret noget ved. (dem har jeg i sammenligning med andre kirkestole kaldt særligt tiltalende). - På kirketårnet findes årstallene 1788 og 1929, i det sidste år blev en stor del af tårnet ombygget og forsynet med takkede gavle. Kirkeklokken er støbt 1490. Knæfaldet blev anbragt ca. 1881. Indtil den tid stod altergæsterne opstillet på midtergangen, mændene til højre (set fra indgangen), kvinderne til venstre. Ca 1877 blev blytaget omskiftet med et skifertag, og til trods for, at der blev stjålet en del af blyet, fik man et så stort beløb i bytte, at der kunne skaffes et lille orgel med 5 registre til veje derfor; dette er anbragt i tårnpartiet, og så er der endda plads neden under for kirkegængerne ligeså mange som tilforn. - På kirkegården er der rejst et mindesmærke for 22 fra sognet i verdenskrigen faldne krigere.

Er der noget særligt rent kunstnerigt over kirken? - Nej næppe, men den er umodsigtelig hyggelig med sit bræddeloft og lidt ujævne vægge, og særdeles skal det fremhæves, at den er godt vedligeholdt. Ja, jeg mener at kunne stille fast, at den er præget i høj grad af menighedens tro og trang.

Er det nu forsvarligt, i forbigangne tider at have ofret så mange penge på et så lille sogns kirke? - Ja, hvorfor ikke! Den har rummet det hele sogns befolkning i en lang række sekler. Her døbttes man, her konfirmeredes man; her viedes man, og herfra stedtes man til det sidste hvilested. Her samledes man i glade og i sorg under evangeliets tugt og trøst. Hertil sendtes Ansgar og hans hjælpere, der på samme sted måske har rejst en trækirke til afløsning af de afgudiske altre; hertil sendte Luther sine teologer med den rene evangeliske lære; hertil sendte man i pietismens tid præsten Niels Brorson, der de søgne dage samlede de fromme fra sognet i præstegården, og endelig kom fra Indre Mission udsendinge hertil og i missionshuset, så en stor del af beboerne blev berørt af ilden og ånden, hvilket spores rigeligt og mægtigt den dag i dag. Det kan derfor siges uden overdrivelse, at kirken har overlevet alt andet menneskeværk i sognet, og den vil fortsat gøre det, så sandt hver slægt plejer fædrenes himmelske arv.

Imidlertid vidste nok at gøre forskel på, hvad for præster, der forkyndte den fulde sandhed. Således roste han pastor Larsen i Nørre Løgum og pastor Bahnsen i Bylderup. Hvorfor far havde sin trang til at besøge kirken så godt som hver søndag, er os ikke bekendt, thi farfar gik i vor tid ikke i kirke, heller ikke, da han var rørig.

Far lagde også mærke til, hvad salmer, der blev sunget i kirken, som han kendte melodierne til når han var oplagt dertil, kunne han spille os dem for på sin trækharmonika.

Ellers var det jo udelukkende dansemelodier, han spillede på dette instrument, og længe før vi kom i skole, lærte han os børn, Johannes og mig, at spille de letteste af disse. Især når hans bror Christian, dennes søn Johannes eller hans nevø Jakob Th. Jacobson kom i besøg hos os; så blev alle nye melodier fra begge sider siden forrige besøg nøjagtig opskrevet i vor nodebog, som vi selv havde syet sammen. Fars musik var fuldstændig taktfast. Når hans og naboernes tjenestefolk skulle sammen med os, hans børn, danse efter hans musik, spillede han utrættelig den ene time efter den anden. Han kunne sige til mor, der aldrig nogen sinde var med i tumulten: ”Alene for denne dansnings skyld kan jeg sagtens få byens tyende alle i min tjeneste”. Forøvrigt talte han med alt tyende imødekommende og hjertelig. Enkelte, som lamme Christian fra Løgumkloster har været i hans tjeneste al den tid, han var ejer af gården - 1862 til 1893. Også tjenestepigerne skiftede såre sjældent. Birgitte Jacobsen var mange år på gården og hos bror Tillgård helt indtil deres bryllup 1912.

Far drev sin gård ret og slet som andre bønder på hans tid, var ingen foregangslandbruger som Daniel Hinrichsen i Terp, der vistnok længe før jeg kom i skole 1873 dyrkede roer i stor mængde. Far har nok opdyrket en mængde hede, der til at begynde med bar gode frugter, men turde ikke vove at strø tilstrækkelig kunstgødning og fodre kreaturerne med olieker. Hans besætning bestod i reglen af 4 heste og en plag, 10 malkekøer og 22 styk opdræt. Hans stude, 3 år gamle kostede til at begynde med ca. 50 rigsdaler (ca. 135 kr.) til slut omrent 80 (da hans sønner Johannes og August overtog gården, gik kvægavlbesætningen snart op på 52 styk). Far holdt 3 karle, 2 hjorddrengene og 2 piger (barnepiggen var i reglen en ældre kvinde).

Far måtte 1862 bygge aftægtsbus til sine forældre. De første 10 år var for landmanden ret gode; men fra først i 90-erne var de ret tarvelige. De ældre bygningers vedligeholdelse blev ret bekostelig; således truede et orkanagtigt vejr sidst i 70-erne at styrte hele ladebygningen; men den kloge snedker og murer A. Abrahamsen fik den vestre mur, der fik en såre farlig og faldfærdig skævhed, udmærket afstivet samme eftermiddag. Næste år blev der anbragt et forsvarligt bjælkeværk i hele længden. Det er forklarligt, at far fik stor ængsteligbed, når vejret trak op med storm; i så tilfælde skulle han nok i tide få alle luger og vinduer i vindhjørnet lukket og dem i den modsatte ende åbnet (mor var mere ængstelig i tordenvejr, der plejede at være meget hård på vor hjemegn).

Fars forsigtighed overfor ildfare havde ingen grænser. Tændstikkerne, der daglig skulle bruges, var anbragt på væggen over rygebordet så højt oppe, at vi småbørn ikke kunne finde på, hvorledes vi kunne få fat i dem. Hver gang vi bage, altså i den tid vi brugte bageovnen i huset, skulle han nok undersøge asken derfra, og den kom ikke ud på askemøddingen, inden enhver gnist var udbrændt og asken fuldkommen var kold. Alligevel brændte vor kære gård den 9/7 1880, da vi alle arbejdsdygtige var anbragt omme i østerengen for at sætte høet op. Vi havde alle ansigtet vendt mod nord, altså den modsatte vej som gården lå. Vi snakkede om, at folkene tæt ved, der også satte hø op, var så højrøstede. En af os sagde, at det var for tidligt at spise sin mellemmad. Samtidigt ser far bag om sig, slår hænderne sammen i forfærdelse, idet han sukkede: ”Vor gård brænder! - Løb alt hvad I kan! Jeg kan ikke!” Vi løb den ca 1 km lange vej i ret kort tid til brandstedet. Bjælker og spæret kunne endnu ses; thi taget lå brændende nede på jorden. Men endnu stod hakkelsemaskinen som den eneste ting i bygningen oppe på sit sted på hanebjælkeloftet. Så styrtede den, den lange vej med et brag, så gnisterne fløj til alle sider mange meter højt i vejret op fra loens ruiner nedenfor. Det var nok en sørgelig, ja uhyggelig dag, i det mindste for barnesind.

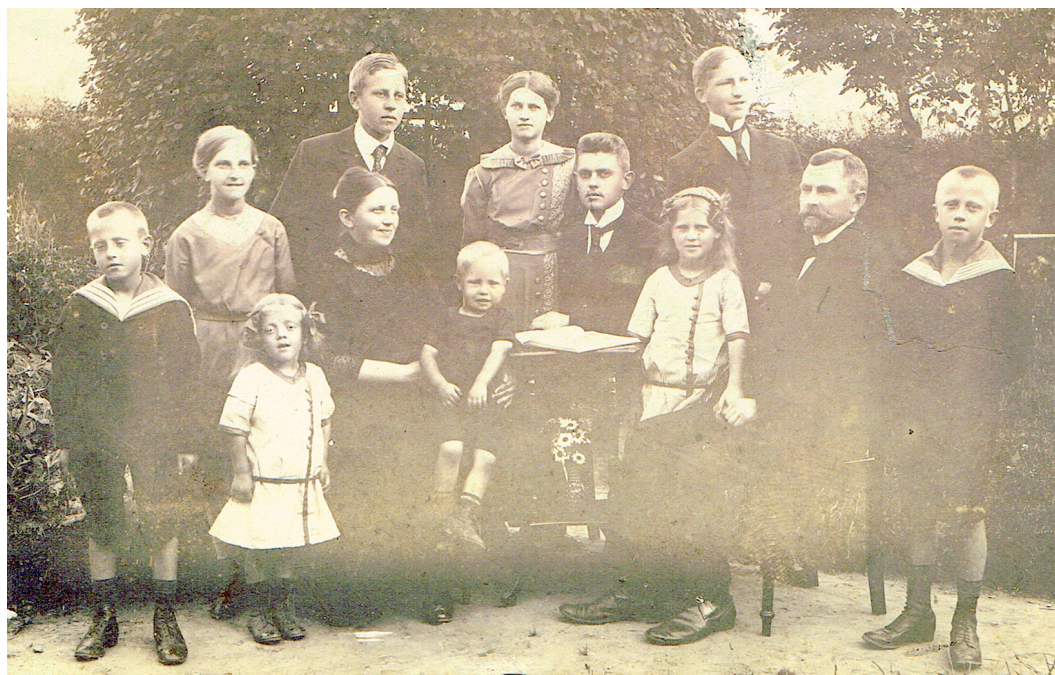
Allerede 1½ år efter at have overtaget gården blev far indkaldt i krigen 1864; men han lejede en anden mand i sit sted, noget loven hjemlede.

Fra den tid talte far tit om, hvor generende det var for arbejdet på gården med den pligtkørsel, som militærmyndighederne pålagde landejere, der havde heste. De blev beordret til, en bestemt tid til at stille i Åbenrå med hestekøretøj. Somme tider kunne de vente derude i flere dage, inden de fik at vide, hvad de skulle lave. Især vor karl, Nis Riis kunne fortælle mange krønikker og eventyrer fra disse kørsler.

En dag i krigen kom en med bud om, at den mand, far havde lejet, var død, og ifølge loven burde han nu stille sig ved fronten. Men far var godt undskyldt. Han var betænkelig syg ved denne tid. Østrigske soldater, der i længere tid var indkvarteret på gården, bragte en epidemi med, der ligner vor difteritis. Far blev smittet, men man opdagede ikke hans sygdom, før man den 4. dag hentede dr. Roll i Løgumkloster. Denne fast fast, at når patienten sådan blev ved med at sove, ville han sove sig ind i døden, da hans hals og luftrør var stærkt betændt, så han i længden ikke kunne få luft og måtte kvæles. Månedsvist måtte lægen daglig pensle hans hals med en stærk vædske, der nok i øjeblikket hjalp, men senere havde slemme følger for hans lunger. Far kom sig nok efter denne slemme sygdom, og endnu næste år, da Duborgs gård brændte, var han meget sløj. Han var anbragt på søndre diget af aftægtshaven, da A. Becks karl kom kørende i lynfart sydfra for at skynde sig over til brandstedet. På fars spørgsmål, hvad der var i vejen, viste karlen med pisken efter Duborgs gård. Og da far i en fart ville dreje sig om, faldt han ned af diget og blev liggende nedenfor og kunne ikke selv rejse sig op, men blev liggende nedenfor, indtil folk kom hjem fra brandstedet og søgte efter ham. Da far om efteråret skulle til at pløje, kunne han godt holde sig fast ved plovhåndtagene, indtil ploven stødte mod en større sten. Som bekendt kommer ploven da i slæntring, og inden far så sig om, havde ploven slået ham omkuld, og først ved andre folks hjælp kunne han komme på benene igen. Han beholdt alle dage en grim hoste, der om natten tit holdt ham vågen i timevis.

Far tog ikke meget del i det offentlige liv. Dog var han i mange år medlem af menighedsrådet, vel nok, fordi han var en flittig kirkegænger. Ellers tilså han flittigt alle arbejder på gården og i marken og forstod mesterligt at sætte både voksne og os børn i arbejde samt at bedømme, om vi der havde været flittige eller ej; når vi ingen ros fik, kunne vi regne med, at han holdt os for lade. Han var dygtig til at vise os, hvorledes arbejdet bedst kunne udføres, f. eks. hvorledes leen for hvert slag skulle føres om i en bue.

Lærer Jens Jørgensen Lorentzen i Nustrup med hele sin familie. De tre bagerste børn er fra venstre: Christian (1898-, ingeniør i Vejle), Trineke (1899-, Vrå og gift med Marius Gram) og Mathias (1897-, læge i Stenvad). De øvrige i familien på billedet er fra venstre: Peter (1906-, manufakturhandler i Vejle), Kjestine kaldet Didde (1901-), Kathrine, kaldet Kæthe (1910-, tekstilkunstner i Århus), siddende tante Kathrine (født Nielsen i 1873 og gift 1894 med onkel Jens). Kathrine har på skødet Johannes (1912-, bager), Hans (1895-, grosserer i Esbjerg). Derefter Merethe (1908-, lærer i Børkop), Jens Jørgensen Lorentzen (1866-1965), lærer i Nustrup indtil 1920 samt yderst til højre Jens (1903-, amtsvejmand i Skovby på Als). Billedet er fra ca. 1915 og er lånt af Anne Marie Paulsen.

Nu lidt om det åndelige liv. Vi mærkede godt, at far tit havde lange samtaler med en meget religiøs kvinde i nabolaget. Men Indre Missionens vækkende liv i sognet slog ud i lys lue først efter fars død. Vi spurgte først da denne kvinde, hvad deres samtaler drejede sig om. Og svaret var da: "Det var alt åndeligt". Ligeledes kunne han med stor interesse rose een af vore karles fader, der var baptist og en from mand; ligeledes holdt han meget af at tale med sadelmager Peters i Løgumkloster - og det var næsten ugentlig (men vi andre forstod dengang ikke at værdsætte disse samtaler, heller ikke vor mor). Når vi, hans børn, om søndag eftermiddagen ville ud at forlyste os med alskens ting, f. eks. Kegle - og søslingsspil, blev far siddende inde hos mor. Hende skal jeg senere fortælle noget nærmere om.

Hun var jo fra Sønder Budsholm, Hendes far var Jens Jørgensen Tilgård, der var født i Vellerup, Agerskov sogn, men giftede sig med Anne Johansen og fik med hende en gård i Havsted, Rabsted sogn, som han dog solgte i den tid, den danske stat spillede bankerot og dens valuta sank ned til næsten ingen værdi, for at købe Sønder Budsholm for 120 rigsdaler (han havde dog endnu så mange penge, at han kunne betale den voldsomt høje skat i flere år). Hans første søn døde ugift, og den anden søn, Hans Johansen Tilgård, der er født 1827, overtog gården.

Der var ingen, der kom i besøg hos os, vi børn var så glade for, som onkel Hans Tilgård. Ved sådan lejlighed kunne han, når vi alle var til stede, lægge en mønt ned i et fad vand. Den var vor ejendom, når vi i det dybe vand, kunne lange den med munden, medens vi skulle holde hænderne sammen på ryggen. Vi ænsede kun lidt, at vandet sprøjtede os langt ned på halsen og ryggen. Onkel kunne le så hjertelig, når vi endelig efter megen antrengelse fik fat i skillingen. Han var i det hele taget en spøgéfugl og var alles ven, vel mest for sin gemytligheds skyld. - Ved nytårstid 1875 kom han ulykkelig af dage, da han kørte hjem fra et marked i Tønder. Hestene kørte løbsk, fordi de ikke var godt forspændt, vognen væltede tæt ved gården Solvig, og Hans faldt uheldigt og døde.

Da mor læste brevet med denne sørgelige efterretning, lød det levende i hjertet: "Hvis du ligeså pludselig skulle stedes for din Guds domstol, ville du ikke kunne bestå i dommen!" Fra den dag kom der en brændende alvor over vor kære mor, som især viste sig ved, at hun ikke mere kunne deltage i nogen verdslig fornøjelse som dans og spil, og at hun - når hun var færdig med sit arbejde - fordybede sig i læsning af gudelige skrifter. For det meste i salmebogen, som hun kunne udenad, når jeg på må og få slog et hvilket som helst salmevers op, hvis begyndelse jeg opgav hende - et tegn på, hvor gode evner i den retning hun ovenfra var udrustet med, men også med hvilken omhu, hun læste i salmebogen, først den Pontopidanske (vi havde i al min tid, ingen anden i sognet, indtil den sønderjydske blev indført). Da jeg kom hjemme fra, spurgte hun mig, om jeg ikke kendte andre; således forskaffede jeg den af Meyer og Boesen (der var indført i Øster Højst) til hende, og ligeså den af provst Valentiner fra Gl. Haderslev. Hun besøgte de fleste religiøse møder i nærheden, der holdtes i hjemmene, i begyndelsen sådanne af udsendte missionærer fra brødremenigheden i Christiansfeld, så vel som fra den Lutherske Missionsforening og endelig da Chresten Larsen (fra Læsø) kom til at tjene hos Hans Jessen Hansen i Bedsted, i Indre Missions møder. Hun kom først efter fars død (1894) til afgjort tro på sin frelser.

Men far havde omkring ved året 1890 spurgt mig, hvad jeg sagde til, når han og mor holdt sig til de hellige i Bedsted. Af og til kunne han forøvrigt rette religiøse spørgsmål til mig, men jeg fik det indtryk, at han ikke var tilfreds med mit svar (til ros for far, men til skam for mig). Ved denne tid havde far ubetinget forståelse for mors vakte tilstand. Men vi børn er ikke blevne kloge på, hvad de indbyrdes har samtalen om mht. det åndelige.

Den sidste dag, far levede: den 31/11 1894, skrev han et længere brev med lykønskning til min hustrus fødselsdag så naturlig og næstekærlig som ellers, men uden at omtale nogen som helst utilpashed.

Men næste morgen talte han til sine sønner derhjemme om, at han havde haft en urolig nat. Man blev derfor enig om at hente lægen. Johannes havde hestene spændt for vognen, men ville dog, inden han kørte bort, ind at se til far. Men da var den elskede død. Forøvrigt havde dog ingen at dem, der havde været i stuen ved siden af, hørt så meget som et suk fra sovekammeret. Man regnede derfor bestemt med, at han havde fået en let henfart fra denne syndige jord.

JOHANNES LORENTZEN (L 6 III A)

Han er (som A siger) den førstefødte i vort fædrenehjem. Ret tidligt blev han efter bedsteførelørens ønske optaget som barn på aftægten og blev der indtil sin bedstemors død i nov. 1878. Det gode ophold der delte han i førstningen med sin 8 år ældre kusine Hanne Christine Jacobsen (L 6 II L) og tilsidst med sin 7 år yngre broder August (L 6 II L).

Da Johannes var skolepligtig, fik han i 4 år undervisning hos en cand. teol. Petersen som vor nabo H.P. Duborg havde som privatlærer for sine 3 sønner, en datter og flere børn i omegnen, der ville læse videre. Efter de 4 år gik han og jeg siden den 1/5 1873 i skole hos lærer Mordhorst i Østerterp; så vidt jeg forstår, havde kandidaten ikke bibragt sin elev videns kundskaber, end hans jævnaldrende var kommet til i Østerterp enklassede skole. Han sad her ved siden af den lidt ældre Peter Hansen (Mattesen), der var fuld af gavtyve streger som Johannes blev forledt af, og Mordhorst mente at opdrage bedst ved at straffe begge med spanskrøret. Tit har jeg hørt mor sige til ham: ”Jeg forstår ikke, at skolemesteren kan være så slem mod dig og Peter”. Dette misforhold endte med, at omtalte Duborg, der havde sendt sin yngste søn, da Petersen rejste fra Gralund til Alslev skole, overtalte far til at gøre det samme med sine børn. Lærer Petersen brugte så godt som aldrig ”stokken”, men vore skolekundskaber forøgedes meget minimalt. Her fandt skarnsstreger ikke sted i skolen, men på hjemvejen gik disse stort i svang både overfor en Peter Conrad og en stakkels åndssvag mand, der ikke formåede at hævde sig: Hans Hansen. Og Johannes var som regel at finde blandt gavtyvene. Efter 2-3 års forløb blev lærer Petersen afskediget fra sit embede, og vi 4 søskende: Johannes, jeg, Hanne Christine og August måtte igen tage til takke med Østerterp skole. Johannes blev anbragt som nr. 2 af Mordhorst. Men denne lærer forlod efter kort tid Øster Terp for at blive lærer i en privatskole, som dansksindede sendte deres børn til. Mordhorst havde en gang opflammet Johannes til mere flid og sagt: ”Pas på, at din yngre bror ikke overrager dig i skolen!”. Ret tidlig begyndte han at lære violinspil og kom endelig så vidt, at han spillede solo på violinen, mens far spillede harmonika og jeg klaver. Hvad han derimod blev meget dygtig til, var at behandle jorden til gården med rigeligere kunstgødning og fodre kreaturerne med rigeligere foderkager, så vi kunne få højere priser for okser og kvier, når H.N. Matzen fra Løjtved kom og bød på dem. Godt et år før sin død afstod far gården den 20/10 1893 til sine 2 sønner Johannes og August.

Nu kom der rigtig gang i gårdens drift. Alle landbrugsmaskiner, der kunne købes blev anskaffede. Tjenestetyendet, der allerede var steget godt i vejret med deres løn blev afskaffede. Den eneste, der blev, var Birgitte (der senere fulgte mor over på ejendommen ved siden af Augusts nybygning ved landevejen). Johannes og August arbejdede mindst for tre, måske til tider for fire. Hvorledes markerne skulle drives, havde Johannes det første ord i; når der skulle handles, både med dyr, maskiner eller med landjord, spillede August første violin. Men far mistede hvert år flere af sine, tit allerbedste dyr, hørte det til en sjældenhed, at et dyr kreperede for brødrene. Den store hede vestude lå nu ubenyttet, hvad ungkvægets græsgang angik, så den lille hjorddreng blev afskaffet. Alle andre græsmarker blev indhegnede, mest med pigtråd, og altid af brødrene selv. Foderkager spares der ikke med, så H.N. Matzen købte på gården kreaturerne som toårige, omtrent til samme pris, som han havde betalt for treårige. Kreaturbesætningen voksede snart fra 36 op på 50. Det første års status viste ingen fremgang, selv næste år rigtig god status. Så lejede de en meget ung karl, i en lang årrække fra Nordslesvig Asyl, derefter en fuldvoksen karl.

I disse åringer oplevede begge brødre, der næsten i alle stykker kom til at ligne hinanden og i alt kunne enes - særdeles vigtigt - også i åndelig henseende, i 4 år så de på deres mor, der kort efter fars død endelig havde oplevet sit åndelige gennembrud. Hendes velmente opfordring til omvendelse gav de 2 sønner derhjemme kun alt for lidt agt på; snarere forbød de hende al udtalelse i den retning. Dog var de ikke rolige i deres tilværelse. Således fortæller bror August om en søndag eftermiddag i denne periode: Johannes læste i salmebogen. Pludselig kaster han bogen henad bordet, imens han er ligbleg i ansigtet. Så udbryder han med vemodig stemme: ”Det er dog forskrækkeligt, hvad der står her (i nr. 569): O evighed, du tordenrøst, du rædselssværd i syndres bryst, du ophav uden ende - men det er jo et ord til mig”. Bror August var overbevidst om, at Johannes fra den stund var grundig vakt og søgte råd hos H.J. Hansen i Bedsted, dennes broder Jes i Østerterp og deres familie, og sidet i november 1899 ved et varmt møde hos Jes Hansen fik Johannes fred med Gud (og August kort efter deres hjemkomst i Gralund). I moralsk henseende havde Johannes kort efter sin konfirmation et gennembrud af stor betydning. Foranledning hertil var - som han selv

angiver - en gennemgribende legemssvaghed. Han holdt op med at bande o.a. syndigt værk og væsen udadtil, han søgte at føre og leve et fredsommeligt liv i fred med alle mennesker, og i alle måder satte han det - for os at se - igennem at føre et uselvsk liv. Desårsag fik han mange venner, og denne retskaffenhed kom fuldstændig til sin ret, da han helt overgav sig til sin frelser og sagde verden farvel.

Da August 1908 giftede sig, ønskede Johannes til trods for sin inderlige kærlighed til begge de nygifte, at forlade Graulund og blev efter begge brødres trufne overenskomst udskiftet med 15.000 Mark. Hans første tilhold fik han i Nustrup skole. Så vel der som i bibelkredsen blev han velset. En længere tid var han forvalter hos en enke i Skibelund (Nustrup sogn). Ellers arbejdede han, hvor der i nærheden var passende lejlighed detal.

Så den 25/4 1914 giftede han sig med den 11 år yngre syerske, Cathrine Kjær fra Hellevad sogn. Begge har levet lykkeligt sammen i mere end 30 år. De købte en god gård i Kolsnap, endnu i Mark. Men Johannes gruede for, at en del bygninger måtte ret snart ombygges. Forøvrigt var der købere nok til gården, og inden man så sig om, solgte Johannes den pæne og velpassede gård igen for Mark, så vi syntes, han lavede en dårlig handel. I Haderslev kunne de få en dejlig lejlighed (dvs. i Sønder-Otting), og der flyttede de hen i 1914. Året derefter velsignedes ægteskabet med en lille datter, ved navn Christine (**L VII 3 a**).

Cathrine indrettede en systue, Johannes fandt let passende arbejde. Imidlertid manglede de på asylgården en forvalter. Denne stilling overtog Johannes, mens Cathrine holdt hus i en lille lejlighed i et af gårdens ejendomme, og begge havde de den opgave at beskæftige så mange af asylgårdens børn som muligt. Men forstanderen gjorde sig klogere i visse landbrugsforhold end min driftssikre bror, som slet ikke nogen sinde befandt sig vel i Erlev, og efter et par års forløb flyttede de 3 igen ind til byen og optog samme arbejde som før. Imidlertid følte de trods mange gode venner sig ikke rigtig hjemme i Haderslev.

Så købte Johannes 1923 i Hjordkær by en lille passende landejendom, som han kunne holde 1-2 køer på. I det nærliggende Tågholm var Cathrines søster gift med gårdmand I. Iversen, som med sin familie voksede sammen med Johannes og Cathrine og ydede Johannes god hjælp i alle retninger, særlig med hestehjælp. Til gengæld kunne Johannes yde sin svoger - navnlig i de første år - nogen hjælp på hans gård, navnlig når man havde travlt. Her befandt i øvrigt Johannes sig meget vel; han kunne overse, både markernes drift og pasningen af sine dyr (1-2 køer og et svin), og Cathrine fik meget at bestille med syning, ja tit mere, end hun med datteren og nogle elever kunne overkomme.

I Hjordkær sogn indlevede Johannes og familie sig snart med alle i det ret store Indre Missions Samfund, hvor de indtil Johannes' død var fuldkommen hjemme, også med derværende præster: Lorenzen, Fridlev Andersen og Iversen, også med de missionske lærere i sognet (Therkildsen, Fabricius, Beck og Joh. Jepsen), ja med hele befolkningen, høj og lav; også uden for Indre Mission stående mennesker fik agtelse for Johannes, som gav agt på hans vidnesbyrd.

De sidste par år blev arbejdet ved hans landbrug ham for strengt. Det var jo især hans ene ben, der voldte ham mén. Skaden havde han for mange år tildraget sig ved at bruge den skarpe spade, man bruger, når man skærer tørv. Til trods for at han brugte ufortrødent mange midler, navnlig massage, blev ondet med alderen værre og værre. - Ligeledes havde han meget besvær med sin lænd. - Værst var det, især i de senere år med hjertet, der fungerede for svagt, så han fik tykke ben og led at vatersot, der tilsidst blev årsagen til hans død den 28/2 1947. Men endnu 10 minutter før han udåndede, kunne han på sædvanlig måde underholde sig med sin kære hustru, så man nok kan sige, at han fik enbrat, men let død. Hans kraft var ikke vejet fra ham.

Det var sværest for enken og hans eneste barn. Men alle hans mange venner, naboer og frændere tog sig hans død nær, der på hans begravelsesdag d. 5/3 fyldte kirken og tilsidst på dagen den store sal i missionshuset (hjemmet), hvor ca. 20 mand havde noget at sige om deres uforglemmelige ven. Æret være hans minde!

Til slut kun nogle enkelte træk om, hvor afholdt han var. Det lå for ham som en selvfølge at vinde venner. Det var endnu i den tid, vi spillede kort, og vi spillede sammen med en nabo, der mere end godt var holdt på sin ret. Det gjaldt 10 pfennig, som naboen burde betale enhver af sine medspillere, deriblandt også Johannes og mig. Jeg begyndte med at holde på, at naboen skulle efter lov og ret ud med pengene. Men jeg kom ikke

til ende med min påstand, inden Johannes gav mig et skub under bordet og sagde i lav tone, som naboen ikke skulle høre: ”Lad Å dog beholde de usle 10 pfennig, når han mener at skulle holde så hårdt derpå”. Og til alles tilfredshed beholdt han de 10 pfennig. - Især formåede Johannes at være en del overfor børn, både da han selv var barn så vel som i sin modne alder. Han havde vestjydens stædighed i fastholden af sine planer, så han ejede tillige det lyse sind, der har så stor betydning, når man skal vinde børns hengivenhed og voksnes fortrolighed. Det tunge, grublende, der kan være over vestjyden var taget bort fra hans personlighed. Denne hans personlighed ejede den harmoni og fred, der afspejles i den kristne tro, der prægede ham alle steder og i alle forhold, hvor han færdedes.

Da Johannes' datter og Hans Thams kort før hans død inviterede os til deres datters bryllup, spurgte jeg en af mine døtre, om hendes unge forlovede ville med, da sagde hun nej. ”Så vil du vel heller ikke med, da du er yngre end bruden?”. Svaret var: ”For onkel Johannes kan vi gøre alt”, og hun var med.

Da bror August' søn var med hestekøretøj kørende østpå og skulle bede i Hjordkær hos onkel Johannes, gav denne sin onkel det korn, han havde med til besene. Disse gav Johannes så noget agerhø. Og Hans sagde så ved sin hjemkomst til sin far: ”Du har vel ikke noget imod, at jeg gav onkel alt kornet; thi han har så lidt korn til sine grise”. Og sligt gentog sig hver gang, Hans på sin hjemtur fra Åbenrå gjorde ophold hos sin onkel. Johannes var en af de få lykkelige kristne, der helt fra ung af indtil sin høje alder ikke blot havde gode anlæg, men var i besiddelse af et behageligt sindelag, og omgængelige indstilling i de forskellige forhold i livet om timelige og åndelige omskiftende spørgsmål; hans lyse sind spredte solskin, hvor han befandt sig, både indenfor og udenfor sine fire vægge.

Når vi i vor barndom talte om, hvad vi helst ville være, når vi blev store ytrede Johannes sin lyst til at blive snedker. Men da far ikke ønskede sligt, er jeg i mening om, at han aldrig udtalte sig til far om slig yndest. Dog sikkert er det, at han som snedker kunne have bragt det til den fuldendthed, han opnåede ved landbruget. Alligevel kom hans snedkerlyst ham til gode, da han senere udførte alle mindste istandsættelser i hus og gård, som han ejede.

Da Johannes var kommet op i 20 års alderen, var der næppe nogen ting, han havde ønsket hellere end at blive husar, lignende som hans ældre fætter Lorenz fra Solderup, der havde stillet sig frivilligt med sine 19 år. Men frivilligt ville han ikke melde sig, og da han ikke blev kåret på nogen session til at være soldat, fandt han sig tilrette med sin skæbne. Forresten tog han først efter sit 22. år til at vokse. Allerede i vor unge alder havde mor sagt, at vi drenge skulle glæde os, når vi kunne slippe for at blive soldat. Dette gik så snart op for Johannes, især da hans yngre brødre måtte med i krigen.

Det hedder i ordsproget: ”Mennesket spår; men Gud rå'r”. Dette gik i opfyldelse på Johannes - to gange efter hans giftermål - først ved hans salg af gården i Kolsnap. Det så den gang mest ud efter, at jeg, hans bror, med familie forblev resten af vort liv i Nustrup. Der var ingen, jeg hellere ønskede som naboer end Johannes og Cathrine. For at han skulle blive hjemme i Nustrup kirke, gik jeg ned fra orgelet og satte mig ved siden af Johannes, der havde søgt sin plads under orgelet. Men da jeg 1924 i efteråret flyttede med familien for bestandigt fra sognet, indså jeg grant, at det var bedst sådan, at Johannes og Cathrine i tide var taget fra Nustrup sogn.

Dernæst hans flyt fra Erlev Asylgård. Uden dette flyt ville Johannes ikke være kommet til Hjordkær, hvor han, hvad Guds riges sag angår, har haft sit hovedvirke helt indtil sin død.

Hans endeligt er følgende: Cathrine og Diddé (Kristine) kom den 28. februar 1947 indtil ham kl. 8 1/4. Da kunne de nok se, at det kneb for deres far med at ånde. Diddé sagde: ”Far, skal vi ikke sende bud efter lægen? Han svarede: ”Jeg har det nu godt, lille Diddé”. Herren havde sikkert åbnet ham et syn ind i himlens verden. Lidt efter sagde hans hustru: ”Nu kommer Jesus nok og henter dig hjem”. Dertil svarede han: ”Ja, det er sådan bedst”. - Da præsten, pastor Iversen, kom hen til og besøgte enken, sagde han: ”Han var en lykkelig mand”. Og da lærer Beck kort efter så ned på hans afsjælede legeme sagde han i hans navn: ”Jeg har stridt den gode strid, fuldkomnet løbet og bevaret troen”!

Oplysninger:

- Materialet: "Fire livsskildringer af familien Lorentzen i Gravlund", der i alt er på 24 maskinskrevne sider, og som i juli 1976 blev lånt af Magdalene Toft, født Lorentzen. Supplerende billeder er lånt i efteråret 2012 af Kirsten Hansen, født Toft og Anne Marie Poulsen, født Toft.
- Noget af materialet er tidligere blevet anvendt i forbindelse med artiklen: "Pedersens gård (bl. 5) i Gravlund", hvorom der kan læses i hefte 13, side 421-26, samt i artiklen: "Erindringer fra Gravlund i 1800-tallet" i tillægshäfte 13, side 139-145.

***

Historien om vor tipoldefar, Hans Hansen af Terp

Af Karen M. Andersen, Hvidovre

Indledning

Som det ses af familiens slægtstavle hed vor oldefar på Eskildsen siden, Hans Hansen. I det følgende vil jeg fortælle, hvad jeg har fundet ud af, ved at gennemgå kirkebøger, folketællinger, panteprotokoller, gamle familiepapirer m.m.

Der er stadig løse ender i beretningen, det er også muligt at finde flere detaljer, men det er ganske sikkert, at det er en 5 årsplan at finde dem frem. Af den grund har jeg bestemt mig for at skrive nu for at se resultatet af mange timers spændende arbejde. Resultatet er også blevet så godt - mener jeg - at vi sidder tilbage med et ganske godt begreb om vor tipoldefar, selv om de egentlige og bevægende motiver i hans liv ikke kan bevises af en fjern eftertid. Vi kan kun fremsætte teorier baseret på de fundne fakta. Som det vil fremgå af det følgende, har jeg dannet mig et helhedsbillede af ham, men da jeg fremlægger mine data, skulle det stå frit for enhver at skabe sig sit billede af ham ud fra de foreliggende kendsgerninger.

Hans Hansen blev født i Terp, Bedsted sogn, d. 30. juni 1791, som den yngste af 3 søskende. Hans far var selvinderste og småmand i Øster Terp, Jacob Hansen, døbt den 9. august 1739 i Bedsted, som søn af boelsmand, Hans Jacobsen i Terp.

Hans mor hed Kirstine Andreses, datter af boelsmand Andreas Jessen, som i 1758 overtog den gamle familiegård i Øster Terp. Hvordan Andreas Jessen endte i Terp, ved jeg ikke. Han var født i Sdr. Løgum. Andreas Jessens kone Kjestine Pedersdatter kom fra Elhod i samme sogn. Hendes far hed Peder Todsens og var boelsmand. Hans Hansens forældre blev gift i Bedsted kirke den 19. november 1785. Faderen var da omkring 46 år gammel og moderen omkring 35 år. De fik - som nævnt - 3 børn. I 1786 Marie Kjestine, 1787 Andreas og 1791 Hans.

Hans Hansens hjem har ikke været velstillet set i forhold til samtiden. De har boet i eget hus (selvinderste). Som småmand har faderen vel haft et lille stykke jord ved huset og købt sig græsningsret til nogle får og nogle kreaturer. Muligvis har de haft en hest, men for at kunne ernære familien, har faderen nok måttet gå ud som daglejer, en skæbne som tilfaldt mange yngre sønner. Jacob Hansens navn tyder dog på, at han var ældste søn, så familien har sandsynligvis mistet deres gård.

Hans Hansen havde dog "fine" slægtninge i Terp, som måske har givet dem lidt højere status end en småmand ellers ville have.

Som omtalt var Hans Hansens morfar boelsmand og havde en gård på 9/16 plov. 1796 blev den overtaget af den ældste søn, Peder Andreasens Todsens, Hans Hansens morbror. Både sidstnævnte og hans far var kirkevæрге ved Bedsted kirke (Curat). Til yderligere støtte for min statusteori vil jeg anføre, at den netop

nævnte Peder Todsén i 1804 i en alder af 50 år indgik ægteskab med enken Anna Daniels. Samme enke havde 1773-1787 været gift med Daniel Hinrichsen. Denne Daniel Hinrichsen var en højst respektabel yngre søn af familien Hinrichsen, der ejede en frigård i Kollund, Bov sogn. At denne familie havde status forstås vel bedst, når man hører, at Daniels far (Franz Albrecht) var gift med en datter af pastor Jessen i Bov.

Som de gamle forfattere vil jeg komme med en forklaring til mine læsere: Kære læser, disse digressioner i lidt fjerne familieskaber synes måske lidt unødvendige, men det følgende vil vise, at de er helt nødvendige for at forstå Hans Hansen.

Så tilbage til Hans Hansen. Hans far døde i januar 1803, 63 år gammel. Da var Hans godt 11 år gammel. Fra folketællingen i februar 1803, ved jeg, at moderen stadig boede i huset med sine 3 børn. Men så ved jeg ikke noget om familien eller Hans Hansen før 1812.

Hans Hansen tjente da i Gravlund, Bedsted sogn og var 20 år. Ifølge kirkebogen vedkendte han sig faderskabet til 2 tvillingepiger, født den 21. februar i Gravlund, af Else Christens Back, datter af ottingsmand, Christen Back og Kjesten Jacobsdatter Weye i Husby sogn, Ulfsborg herred. Da den ene af pigerne ikke var levedygtig, blev hun nøddøbt af jordemoder, Cathrine Petersen fra Bedsted. Den anden tvillingepige levede og blev døbt Hanne Kjestine, den 23. februar. Hun blev vor oldemor på Eskildsen-siden.

At Hans Hansen vedkendte sig faderskabet, betød, at pigen blev døbt Hansen, altid optræder med dette navn og altid bliver Hans Hansen nævnt som hendes fader. Sidste gang dette nævnes, er såmænd i registreringen af Hans Hansens død i kirkebogen i 1872. Man bryder ikke ustraffet samfundets regler. Næste gang Hans Hansen optræder i kirkebogen er 1813. Han tjener da i Bedsted og er fadder for en selvinderstes barn. I december 1814 optræder Hans Hansen som fadder for en pige af Hinrichsen slægten i Terp, helt præcist et af Anna Daniels børnebørn. Ved denne lejlighed var den anden fadder Maricka Thaysen af Terp. Betydningen af dette gik først op for mig, da jeg fandt ud af, at Hans Hansen den 2. april 1815 blev viet til denne Maricka.

Her må lige indskydes et eksempel på skæbnens ironi, som Bedsted kirkebog også har leveret. Den sidste indførelse i vielsesregistret før Hans Hansen og Maricka lyder som følger: Den 18. februar viedes enkemand husinderste i Terp, Hans Fredensborg til sin afdøde kones søster, Else Christens Back, datter af ottingsmand etc. etc. - Så står man der med sin nysgerrighed og spørgsmålet: Hvorfor blev Hans Hansen gift med Maricka og ikke med sit barns mor, Else?

Dette spørgsmål førte mig ud på flere sidespor. Disse undersøgelser har også givet så meget materiale, at man kan fremsætte en hypotese ud fra betragtninger af almenmenneskelig art. Den endelige forklaring har Hans Hansen, Maricka og Else taget med sig i graven.

Hvad ved vi om Else Christens Back?

Else blev født d. 21. juni 1786, som den ældste af 7 børn. Hendes far var som nævnt Unge Christen Back fra Øe, Husby sogn. At han var ottingsmand, betød, at han ejede 1/8 af en helgårds jordtilliggende, sikkert omtrent det samme som et sønderjysk kåd. Desuden har de vel haft et par kreaturer, nogle får, en gris og måske en hest, og så har faderen været daglejer og fisket lidt.

Hendes forældre blev gift i juni 1783 i Husby. Moderen, Kirsten Jacobsdatter Weye var datter af Jacob Weye i Huulvejen i Husby sogn.

Vi ved lidt om hende. Hun blev født i september 1761 og konfirmeret i april 1778 sammen med sin yngre søster Maren.

Det er indlysende, at hjemmet ikke kunne love de 4 døtre og 3 sønner en gylden fremtid, og ej heller pigerne en medgift. Ville de have en medgift, måtte de selv skaffe den. Det gjorde de på den måde, som mange karle og piger fra de fattige vestjyske egne havde gjort før dem: De udvandrede bl.a. til den sønderjyske marsk. Dette passer fint sammen med, at der i Bedsted sogn i årene fra 1808 til 1812 findes 4 piger fra Husby sogn og Ringkøbing. De blev gift der, og fik måske et bedre liv.

Man kan vel gå ud fra, at de 2 ældste søstre, Else og Maren, er draget syd på samtidig. Der optræder også en 3. søster, men hende ved jeg ikke meget om. Maren blev gift den 19. februar 1809 i Bedsted med ungkarl Hans Fredensborg. Ægteparret fik en søn, Jens Christian, d. 27. februar 1814. Et halvt års tid senere døde Maren (18. august) 26 ½ år gammel. Som tidligere nævnt blev Else gift i februar 1815 med Hans Fredensborg. De to har nok fået den lille by til at tælle måneder, da de fik en søn døbt i maj 1815. For øvrigt døde denne søn i 1817. I det hele må man sige, at Fredensborgs ingen lykke havde med børn. 31. marts 1818 fik de en søn, som på grund af svagelighed måtte nøddøbes og døde lige efter. I januar 1819 fik de en dødfødt søn, og endelig i januar 1825 igen en søn, døbt Christen Christiansen Fredensborg. Sidste synes at have været et levedygtigt barn. Familien boede fra 1815 til 1825 i Arndrup, Bedsted sogn. Herefter taber jeg sporet at Else og Hans Fredensborg.

Hvor Elses uægteskabelige datter har opholdt sig efter moderens giftermål, ved jeg ikke. Det eneste der står fast er, at Hanne Kjestine Hansen bliver konfirmeret palmesøndag 1827 og noteres som hjemmehørende i Gravlund.

Hvad ved vi om Maricka Thaysen?

Desværre har vi ingen fotografier af de 2 damer, Else og Maricka, så udseendets betydning for Hans Hansens valg mellem de 2 kvinder, kan vi ikke vurdere. Det nærmeste, vi kommer, er et fotografi af Hanne Kjestine med familie fra omkring 1858. Hun var da 46 år. Man kan se, at hun har været mørkhåret, haft stærkt markerede øjenbryn, et skarpt blik og smalle læber. Når man ser bort fra hovedtøjet, går hendes farver og træk klart igennem hos nogle af hendes sønnerdøtre. Men da arvegang er noget meget kompliceret, er det ganske umuligt at vide, om hun lignede sin mor eller far mest.

Med hensyn til alder var Maricka faktisk et år ældre end Else, og begge var henholdsvis 6 og 5 år ældre end Hans Hansen. En betydelig aldersforskel var ret almindelig i datidens bondesamfund. Kunne en bondekarl uden mulighed for at arve eller købe en gård, få en sådan, ved at gifte sig med en pige/enke, så han ikke nøje på dåbsattesten. En god medgift havde samme virkning.

Så til nogle fakta om Maricka. Hun fødtes den 8. juli 1785 i Skovbøl (= Gl. Skovbøl i dag) i Felsted sogn. Hendes far var boelsmand og sandemand, Christian Thaysen. Hendes mor var Marie Hinrichsen fra Kollund, en søster til den tidligere nævnte Daniel Hinrichsen.

Thaysen familien hørte til egnens ansete slægter. De havde i hvert fald været sandemænd i 2 generationer. Christian Thaysens ægteskab med en Hinrichsen fra Kollund viser også klart deres sociale placering.

Der blev født 8 børn i ægteskabet, kun Maricka og 2 sønner, Franz Albrecht og Rasmus, det yngste barn, (1791-) blev voksne. Deres mor døde i foråret 1798 efter 18 års ægteskab. Et år senere giftede faderen sig igen, 50 år gammel, med en ung enke fra en af de store gårde. Hun var 27 år. I dette andet ægteskab fødtes 5 børn, hvoraf 4 levede, da Chr. Thaysen døde ved juletid 1808, 59 år gammel.

I datiden var 2 ægteskaber og dermed 2 hold børn såre almindeligt, så det behøver ikke at have skabt problemer. Faderen havde selvfølgelig måttet skifte med de 3 børn af 1. ægteskab før sit andet. Man kan derimod tænke sig, at problemerne kan være opstået ved faderens død. Stedmoderen stod tilbage med 3 voksne stedbørn og sine egne 4, som alle var under 10 år. Noget tyder på - mener jeg - at Maricka og lillebroderen Rasmus har fået tilhold hos deres Hinrichsen-familie i Terp. Desuden var deres morbroders kone, Anna Daniels, Marickas gudmoder.

Belæg for denne ide, mener jeg at finde i dåbsregistret. Den unge Rasmus optræder som fadder for et Hinrichsen fætterbarn 1811 og er da hjemmehørende i Terp. 1813 er han fadder hos en selvinderste i Terp, dvs. han "pynter" på fadderlisten. Det for os umiddelbart mest mærkværdige fadderskab er i maj 1815, da Rasmus er fadder for Else Back og Hans Fredensborgs første barn. Skulle han også her "pynte" på

fadderlisten? - Hvordan det nu end var, så viser det, at Else, Rasmus og Maricka må have kendt eller kendt til hinanden, naturligt nok i et lille samfund som Bedsted sogn.

Mens Rasmus kan placeres i Terp fra 1811, kan Marickas tilstedeværelse først bevises i marts 1814 og igen i december 1814.

Marickas ældre bror Franz Albrecht er fadder hos en Hinrichsen slægtning i Terp 1810, hvilket også støtter teorien om en ret nær kontakt mellem familierne i Terp og Skovbøl. Den har dog nok været kortvarig, da jeg ikke har fundet en fadder fra Skovbøl igen før 1856, da var Marickas stedbroder Christian Thaysen fadder for Hanne Kjestines yngste barn, Hans Hansen Eskildsen.

Dåbsregistret hjalp mig videre, idet det viste, at Rasmus Thaysen og Maricka og Hans Hansen efter 1815 boede i Wedebek i Højst sogn. I årene 1815-1823 kommer de jævnligt til Terp som faddere for Hans Hansens søsterbørn. Samme register samt folketingslisten fra 1835 og ejendoms-protokoller gjorde det muligt, at rekonstruere Hans Hansens historie i store træk 1815-1836.

Efter underskrivelse i Terp den 19. december 1814 af en foreløbig kontrakt skriver han endelig kontrakt med sagførerbistand 25. januar 1815 om køb af et kåd i Wedebek. Kontrakten er en standardkontrakt. Stedet hører under godset Solvig. Det består af hus og have, egne kirkestader og egen begravelse. Der er også et aftægtshus. Han overtager, hvad der er sået i stedets marker, hvad der er af hø og halm samt møddingen og hvad der er mur- og nagelfast, undtagen en jernovn i stuen. Hans Hansen skal overtage kådet til 1. april 1815 og prisen er 2900 Hamburger Courant eller 1546 rdl. sølv. Udbetalingen er 533 rdl. sølv, som skal falde d. 1. maj. Restsummen skal forrentes med 4 %. Disse oplysninger kan også bruges på det personlige plan, og man kan konstatere, at Hans Hansen og Maricka har været forlovede i december 1814.

Folketællingen i Højst sogn 1835 løste også et par problemer. Der kunne man se, at Wedebek kun bestod af en beboelse. Der boede kådner Hans Hansen, 44 år, hans kone Maricka 50 år, deres ugifte datter Hanne Kjestine, 23 år samt enke og aftægtskone Kirstine Jessen 86 år og ugift tjenestekarl, Rasmus Thaysen.

Var Kirstine Jessen mor til Hans Hansen? - Kirkebogen i Højst sagde ja. Da hun blev begravet, blev hun korrekt kaldt Kirstine Andreses og alle oplysninger om børn, mand og forældre passede. Så hun har sandsynligvis været på aftægt hos sin søn og svigerdatter fra 1815 og til sin død, 86 år gammel, den 30. april 1835. Hvis denne antagelse er rigtig, giver et familiedokument pludselig mening.

Den 6. maj 1815 underskriver Hans Hansens søster Marie Kjestine følgende dokument: Herved gives af mig, for mig og mine, fuldkommen afkald, at jeg ikke har noget mere at fordrø efter mine forældre, men at alt, hvad min moder ejer, må tilfalde min broder, Hans Hansen efter hendes død, så at intet efter hendes død tilkommer mig, det må være af hvad navn vil, undtagen hendes skåren klæde og vævel. Dette bekendes her med min hånds underskrift. Et af vitterlighedsvidnerne er Asmus Thaysen. Dette dokument synes nu rimeligt, når Hans Hansen påtager sig at forsørge moderen.

Hvordan Hans Hansen fik penge til udbetalingen på sit kåd, godt 500 rdl. sølv, kan man gætte på. Mit gæt er, at Maricka har haft en arv. Muligvis har hendes broder også skudt penge i foretagendet. Måske har Hans Hansens mor også haft en lille slant, skønt jeg finder det svært at tro, at den kan have været stor. Men selv små bidrag har været velkomne i de magre år efter statsbankerotten i 1813.

Et kåd er jo en såre beskedens besiddelse. Måske har Hans Hansen takket være dygtighed formået at få noget ud af sit lille brug og evt. daglejerarbejde i årene 1815-1836. I hver fald sælger han stedet i Wedebek i april 1836 og køber moderens hjemgård i Terp af sin 82-årige morbror, Peder A. Todsen, til overtagelse 1. maj samme år. Fra nu af, har vi rigeligt med familiepapirer til at kortlægge resten af Hans Hansens liv rimeligt tydeligt.

Gården i Terp eller Øster Terp var en arvefæstegård på 9/16 plov. Købsprisen var 1600 rdl. samt en gæld til Peter Petersen Hye i Tråsbøl, Felsted sogn på 800 rdl. Lånet var optaget i 1833, muligvis fordi P. A. Todsens var for gammel til at få noget ud af gården, selv om man på de kanter græssede mange kreaturer med salg for eje. Jeg ved også fra ejendomsprotokollerne, at P. A. Todsens kautionerede for en Peter Andreasen i Gravlund i 1821 for 2293 rdl., så den kaution er måske forklaringen.

Selve overtagelsen af gården og formalia i den anledning er nedfældet i 3 dokumenter. De 2 omhandler de økonomiske betingelser og fæsteforhold. Det 3. dokument er udstedt af sandemænd fra Sdr. Rangstrup herred. De gav følgende beskrivelse af gården: Gårdens bygninger: 9 fag indhus, 10 fag lo, stald og karlekammer, 7 fag lade mod vest, 2 fag bagerovn med stue og 1 fag tørverum. Besætning: 2 heste, 6 køer, 10 stk. ungkreaturer og 14 får. Redskaber: 1 plov, 2 harver, 3 vogne med tilbehør. Udsæd: 14 tønder rug, 1½ td. boghvede, 1 td. byg, 3 td. havre.

Fra familiepapirerne ved vi, at Hans Hansen i 1836 lånte følgende summer: 240 rdl. i Sveirup og 160 rdl. i Tråsbøl hos Peter Petersen Hye.

Vi tillader os at gå ud fra, at forholdene på gården har artet sig nogenlunde gunstigt. Den gamle P.A. Todsens dør i 1837. 1839 oprettede Hans Hansen og Maricka et testamente, hvor Hanne Kjestine "... eine Pfiigetochter die sich bei ihnen in Osterterp aufhält", bliver gjort til deres universalarving. De går i detaljer for at sikre hende fuld dispositionsret og beskytte hende mod pression fra andre slægtninge. Frit refereret står der, at de har fuld tillid til deres plejedatter, som altid har opført sig som et barn bør over for sine forældre, og de er sikre på, at hun vil være taknemlig for, at de har villet drage omsorg for hendes fremtid og villet beskytte hende mod fattigdom (tysk: mangel) efter vor død.

Folketællingen 1814 fortæller, at på gården bor ægteparret samt deres datter Hanne Kjestine og tjenestekarl Rasmus Thaysen. 1814 må Hans Hansen ordne sig med Peter A. Todsens andre arvinger ifl. et testamente fra 1837. Der er 6 arvinger, som hver gør krav på 100 rdl. Hans Hansen må igen på lånemarkedet for at klare forpligtelserne. Han låner 480 rdl. i Skovbøl hos Peter Nissen Lund til 3½ %, og 180 rdl. hos sin morbroder, Andreas Andreasens datterdatter Caroline Bonnichsen i Bov, Burkal sogn til 4 %. Hans Hansen må have haft evner til at låne penge, når det kneb. Da de største lån er optaget i Felsted sogn, må hans rygte have været godt. Lånebeviserne fra 1836 og 1840 viser også, at lånene er betalt ud, men ikke hvornår.

Som tidligere nævnt må Hans Hansen vel have klaret sit landbrug godt, måske har tiderne også været med ham. De begyndte at blive bedre efter 1830, siger historiebøgerne. I 1854 oprinder året, hvor Hans Hansen køber sin gård til selveje af kronen for 94 rdl. Som bevis fik han sendt et fint dokument med segl udstedt "i vor kgl. residensstad København".

De historiske forhold i tiden mellem treårskrigen og 1864 afspejles i dokumenterne. De skrives nu på dansk, og Hans Hansen er ikke bolsmand, men gårdmand.

I 1843 giftede Hanne Kjestine sig med den 3 år ældre Hans Eskildsen fra Visbjerg, Nr. Løgum sogn. Han var den yngste søn fra en gård.

Hans Eskildsen må have gået på gården som en slags medhjælpe indtil Hans Hansen bekvemmede sig til at afstå gården til sin datter og svigersøn i 1855. De nærmere betingelser findes i den meget taljerede overladelles- og aftægtskontrakt. Fra vort synspunkt er naturaliermængderne meget store. Hvad skal et ældre ægtepar med 4 pund smør om ugen til eksempel? - Dog skal man nok ikke vove sig langt ind i disse betragtninger, da den slags kontrakter var standardiserede i landets forskellige egne og vel afspejler generationers opsårede erfaringer med menneskets svagheder. Boligkravene var små: Det østre kammer i gården som skal forsynes med en jernkakkellovn og holdes i god stand. De skal have 50 rdl. årligt i

håndpenge, og hvis de vil drage bort, skal de have 250 rdl udbetalt årligt i stedet for naturalier og ophold. Ved denne kontrakt står der, at Hans Hansen har underskrevet med påholden pen, ellers synes han at have kunnet skrive i al fald sit navn. Maricka har skrevet selv.

Skal jeg prøve at samle mine indtryk af Hans Hansen, står han for mig som en meget ambitiøs mand, der var præget af vilje og gå på mod, måske var han også snu og forstod at dreje tingene til egen fordel. Han ville frem, ville have sin egen jord. Alt dette kræver vel også optimisme, et lyst syn på livet og tiltro til sig selv. Han må også have haft en vis overtalelsesevne, måske charme. Han har vel også været god for sit ord, siden han altid kunne få penge stampet op, ofte i de samme kredse. Denne tolkning er fristende, fordi den forklarer, hvorfor han giftede sig med Maricka og ikke Else. Han må vel have tænkt på at ægte sidstnævnte, siden han vedkendte sig fadderskabet og lagde navn til barnet.

Fænomenet Rasmus Thaysen passer også ind her, hvis man er lidt ond. Hans Hansen har taget ham med i købet, fordi han havde penge. I al fald forekommer det mig, at Rasmus må have været, hvad man populært kalder "for god af sig", "lidt tung i det" og lign. eufemismer. Sikkert kan man vel gætte, at han har været stærkt knyttet til sin søster. Han følger med hele turen Skovbøl - Terp - Vedbæk - Terp.

Med den familiebaggrund han havde, kunne han givet vis have fået hjælp til at begynde for sig selv, havde han taget initiativet.

Ser man på ægteparret Hansen må barnløsheden have været et ømt punkt. I familien holder vi meget af at berette, hvorledes Marickas salme- og bønnebog fra 1815 falder åben af sig selv på en bøn om frugtbarhed. Hun må i hvert fald have følt sig selv som den skyldige, da hun selvsagt kendte Else-historien.

Mellem 1827 og 1835 må ægtefællerne være blevet enige om, at tage Hanne Kjestine til sig, måske af religiøse grunde, barnløsheden er Guds straf. Tænker man lidt over Hanne Kjestines liv er der desværre så meget man ikke ved. Vil man, kan der godt tolkes en del ind i de, side 7 anførte citater fra testamentet. Hun har haft et ondt liv i sin opvækst. Om det var tilfældet, blev hendes liv bedre senere.

For Hans Hansen og Maricka betød "adoptionen" af Hanne Kjestine vel, at deres liv fik mening. Resultatet af slid og slæb kom deres efterkommere til gode. De selv kan slappe af i deres alderdom og glæde sig over datter, svigersøn og børnebørn. Denne måske lidt romantiske opfattelse bygger på en tilføjelse til aftægtskontrakten i 1859.

"Da jeg undertegnede Hans Hansen i Øster Terp afstod min gård til min svigersøn, Hans Eskildsen, gjorde vi den forening mellem os selv indbyrdes, at jeg og min kone, for det første helst ville nyde vor pleje og vort ophold hos ham og hans hustru, og for denne pleje gav vi afkald på det os efter kontrakten af 5. februar 1855 tilkommende aftægt. Da vi i ingen henseende haver noget at klage over eller at udsætte på, men vare tilfredse, så gjorde vi ingen brug af vor ret med hensyn til aftægt, og have heller ikke til denne dag modtaget noget, hverken af penge eller naturalier-ydelser, hvilket samme bevidnes i overensstemmelse med sandheden".

Således levede de fredeligt på aftægt. Maricka døde 11. april 1859. Hans Hansen selv døde i marts 1872, godt 80 år gammel og overlevede sin datter Hanne Kjestine. Hun døde af tæring 1867, 55 år gammel. Hendes yngste barn var da 11 år.

Man kan sige, at Else Christens Back fra Husby var med i familien til det sidste. Hendes navn nævnes for sidste gang af præsten, da han indfører Hans Hansens død i kirkebogen.

Om man vil, er dette en historie med en lykkelig udgang. Det stakkels uægte barn - som dog alle dage bar sin faders navn og vidste hvem han var - blev optaget i familien og arvede gården med alle dens herligheder.

Noter:

Bølsmand. Den normale rangfølge er: gårdmænd, bølsmand, kådner og husmand. På Als og Sundeved er bølsmand = gårdmand. Alt tyder på, at det er det samme i Bedsted.

Familiegård, dvs. den gård, som Mathias Eskildsen havde. Vi har ofte diskuteret, hvor gammel gården var eller dens miserable forfatning trods centralvarme og lign. I kirkebogen har præsten efter indførelsen om Andreas Jessens datter Mette Cathrines dåb tilføjet: Denne mands hus og gård med alt undtagen kreaturerne, blev opbrændt af en ildebrand den 23. juni (barnedåben er den 24. juni), der opkom i laden. Barselkonen med barnet ..., blev ved andres forsigtighed reddet. Herren beviste Terperne en stor barmhjertighed, at denne brand opkom om dagen, og at vinden vendte sig ellers havde det ganske Terp gået op i luer. Terperne beviste den udbrændte mand, der dog var fremmed iblandt dem, stor barmhjertighed, da de foruden (her er nogle ord jeg ikke kan læse, men meningen er, at de giver den fremmede og hans familie husly og hjælper med at opbygge gården igen) "Herren være med dem på denne nådesdag."

Sdr. Løgum ligger lige syd for den nuværende statsgrænse i Tyskland

Elhod hedder Ellehoved på moderne dansk.

Marie Kjestine blev gift 1817 med smed Niels Iversen (Christensen) i Terp. Senere hedder det sig, at han er forpagter og ernærer sig ved landbrug.

Andreas har jeg intet kunne finde om, heller ikke hans død. Da han ikke nævnes i søsterens arveafkald 1815 s. 6, må han vel være død.

9/16 plov. Se note 26

Anna Daniels var født Anna Jepsdatter i Terp.

Frigård er en selvejergård.

Weye staves af nogle præster som Vei.

Faddere. Noten er egentlig ikke særlig relevant på dette sted. Men småfolk, småhåndværkere på landet og lign. søgte en slags "beskyttelse" for deres børn ved at bede ansete folk (velstående bønder, deres koner, præstens kone) stå fadder for deres børn. Fra familien ses, at Peter A. Todsens og hans kone er faddere mange gange på denne måde.

Husinderste bor almindeligvis til leje, men kan også bo i et lejet hus. Her i Bedsted synes ordet at have første betydning, da selvinderste bruges om folk i eget hus.

Back. I kirkebogen skrives navnet også Bak og Bakke.

Husby sogn Kirsten Jacobsdatter Weye blev meget gammel. Hun døde den 25. 3. 1851, 90 år gammel som aftægtskone hos sin søn Christen Christensen Kirkeby, Husby sogn. Hendes mand Christen døde 1818.

3. søster. Der er spørgsmålstegn ved hende. 1815 da Else og Hans Fredensborgs 1. barn døbes er en af fadderne Anna Christensdatter fra Terp. 1825 i januar er hun igen fadder hos Else og kaldes da Anne Christine Back i Terp.

Nøddåb blev foretaget af jordemor Mette Cathrine Petersen som også forløste Else i februar 1812 og nøddøbte den ene tvilling.

I familien er vi enige om, at mors søster Emma Sørensen har mange træk fra hende. De smalle læber findes hos mange af hendes sønner: Eskilds døtre. Derfor tror jeg ikke, at HK har mistet sine tænder på dette foto.

Giftermål. Det var ganske almindeligt, at en godsejer gav en dygtig ung karl en gård i fæste mod at ægte enken ganske uanset alder - omtrent.

Sandemand. I Sønderjylland en af kongen eller amtmanden udpeget art nævning/domsmand i sager om markskel, tvivlsomme drabssager. Da HH køber gården i Terp 1836, er det sandemænd, som foretager opgørelsen over gårdens bestanddele, besætning etc.

Rasmus Thaysen er døbt Asmus ifl. kirkebogen, opkaldt efter sin bedstefader. Han kaldes dog næsten altid Rasmus og undertegner sig oftest sådan, så navnene synes udskiftelige.

Skifte. Skifteprotokollen for disse år eksisterer ikke, så der kan ikke føres bevis for arvens størrelse.

Eskildsen. Hans Hansen er "onkel Hans" fra Bolderslev, som boede der sammen med sin søster "Grethe" i omkring 20 år.

Wedebek. I dag hedder lokaliteten Vedbæk.

Kåd. Et sønderjysk ord for et sted, normalt større end et husmandssted. Se note 1 også.

Skåren klæde. Kan referere til en væveteknik, hvor løkkerne skæres op? Måske er det blot materialet skåret i længder? Vævel. Kan ifølge Ordbog over det danske sprog betyde: vævet stof.

Plov. Har endnu ikke fået opklaret, hvor stort et areal en plov er.

Gårdens bygninger. Vi har et fotografi fra ca. 1910, hvor gårdens hovedlænge mod syd endnu passer nogenlunde til denne beskrivelse, med en klar adskillelse ved en indgangsdør mellem indhuset i øst og lo og stald mod vest.

Testamente. Vi har ikke testamentet og det findes heller ikke i Landsarkivet i Aabenraa.

Bov, i Burkalsogn, ligger ikke langt fra Wedebek.

Aftægtskontrakt sammenlign med den mellem Hans Eskildsen og hans søn Eskild Eskildsen fra 1874.

Rasmus Thaysen forsvinder for mig efter folketællingen 1845. Han findes ikke blandt døde i Bedsted sogn.

Maler Nielsen i Ravsted

Af Jens Hansen Nielsen

En beretning om maler Nielsen i Ravsted, fortalt af barnebarnet Jens Hansen Nielsen, i forbindelse med en udstilling af "Maler Nielsens" værker på Ravsted forsamlingsgård i september 1982.

Når denne artikel medtages her, skyldes det, at maler Nielsen havde en søn, Hans Peter Nielsen, der nedsatte sig som maler i Bedsted efter 1900-tallet.

Selvportræt af maler, Jens Hansen Nielsen.

Jens Hansen Nielsen blev født i Læk 2. august 1852. Der var ikke meget jord til forældrenes lille brug, så børnene kom tidligt ud at tjene. Som 12-årig blev den lille Jens hyrdedreng hos den senere amtsvorsteher Christiansen, i Holt. Hans hjemve var så stor at han mange gange om dagen klatrede op i træer og andre høje genstande for at skue mod vest i håbet om at kunne se skorstenene derhjemme i Læk. Den første tid græd han sig mange gange i søvn om aftenen. De fattige forhold har sikkert været medvirkende til, at Jens allerede som 15-årig forlod hjemstavnene og begav sig på rejse ud i den store og spændende verden. Med sig tog han erindringer om en skøn barndom og den sindighed og snusfornuft, der kendetegner vestslesvigeren. Rejsen foregik til fods og hans mål var at nå Italien, men han nåede aldrig længere end til Hamborg, en by, der fuldstændig bjergtog ham med dens internationale atmosfære og pulserende liv. Han ønskede snart at blive i denne by, hvor alle mennesker forekom ham glade, virksomme og hjælpsomme.

I begyndelsen af året 1868 fik han en læreplads hos malermester Hermann Schmidt. Det var en tilfældighed, at han kom i malerlære, og det var også en tilfældighed, som førte ham ind på en berømt tegneskole i Hamborg. En dag havde han i en arbejds pause, måske i et anfald af hjemve, lavet en tegning med et motiv fra Læk på en trævæg, da hans mester pludselig dukkede op. Mester Hermann Schmidt stod længe og kikkede på tegningen, hvorefter han sagde: "De har talent unge mand, de skal på malerskole"! Et par dage efter begyndte Jens Nielsen på Heimerdingers tegneskole, som han frekventerede samtidig med at han fortsatte med den håndværksmæssige uddannelse hos Hermann Schmidt.

Friedrich Johann Heimerdinger blev født i Altona 10. januar 1817 og døde i Hamborg 1882. I Hamborg grundlagde han en meget berømt tegneskole, der blandt andet også havde søgning af unge slesvigere, der ønskede en kunstnerisk uddannelse. Heimerdinger malede helst stilleben'er og dyrebilleder. I tidens stil var det den nøjagtige gengivelse med hensyn til form og farve, der stod som målet for den undervisning, der blev givet på skolen.

I sin bog "Hermann Kaufmann und die Kunst in Hamburg 1800 – 1850" har Alfred Lichtwark om Heimerdinger og dennes indsats blandt andet skrevet: "Stilleben" blev som i det øvrige Tyskland kun dyrket meget lidt i Hamborg. Det kan kun trives, hvor teknikken er i højsædet, og hvor farverne bliver opfattet æstetisk. Den betydeligste repræsentant for dette fag var hos os Friedrich Heimerdinger -. Efter at fået sin uddannelse i Düsseldorf og München vendte han i 1845 tilbage til Hamborg. Han blev efter den tids forhold ualmindelig populær, udstillingsgæsterne kunne ikke se sig mætte på hans cigarkasser, rå brædder og dødt vildt. Maleriske og koloristiske bestræbelser lå ham fjernt. Han har fået betydning for udviklingen af metodikken i tegneundervisningen, som han praktiserede i sin tegneskole for malere og billedhuggere. Den ved skolen i Hamborg udviklede og over store dele af Tyskland udbredte teknik ved afbildning af legemer kan føres tilbage til hans principper.

Efterladte malerier viser, at Jens Nielsen blev stærkt påvirket af læremesteren Heimerdinger ikke blot, hvad metodikken angår, men også i motivvalget.

Hos Paula Mortensen Mozartstrasse i Flensborg hænger således et af Jens Niensens billeder forestillende en død vildand, der hænger på et bræt. Årerne i træet er malet så livagtigt, at man bliver skuffet, når man lader fingrene glide hen over billedet og opdager, at det er lærred og ikke træ, der var baggrund for den døde vildand.

Da Jens Nielsen i 1871 var udlært hos Hermann Schmidt, stod det ham klart, at han ikke ville etablere sig som maler, men lære noget, hvor han kunne udnytte de kunstneriske evner, som Heimerdinger havde erklæret, at han var i besiddelse af. Han indmeldte sig derfor på en skole, hvor han fik undervisning i litografi.

Denne undervisning blev afbrudt 1. maj 1872, da han indkaldtes til militærtjeneste, der blev aftjent ved det berømte lansebærende ulanregiment. I august 1872 overførtes han til besættelsestropperne i Frankrig og gjorde her tjeneste et år i Luneville. Dette år benyttede den unge maler til at lære fransk og til at male billeder af de smukke landskaber i omegnen af Luneville. En officer havde opdaget hans evner på oliemaleriets område og overtog hele hans produktion mod at levere lærred, pensler og maling og sørge for, at maleren fik al den frihed han ønskede sig, så han helt og holdent kunne hellige sig kunsten. Intet under, at Jens Nielsen senere erklærede, at soldatertiden var en af de bedste perioder i hans liv.

En dag var det dog nær gået galt. Jens Nielsen var som sædvanligt ude med sit staffeli og havde fundet et godt motiv. Som han plejede, smed han sine våben i græsset for mere uhæmmet at kunne udfolde sig med penselen. For bedre at udnytte sit motiv havde han flyttet sit staffeli ca. 100 meter væk fra det sted, hvor udrustningen lå. Pludselig opdagede han en ung franskmand, der nærmede sig bagfra med hans ulansabel i hånden. Maleren troede med god grund, at hans sidste time var inde.

Franskmanden gik helt hen til sit offer, men af en eller anden grund smed han pludselig sabelen i græsset, vendte sig om og gik langsom bort. Måske har han haft respekt for kunsten, eller måske har han villet demonstrere sin foragt for de upopulære besættelsestropper. Jens Nielsen tørrede sveden af panden, pakkede sammen i en fart og skyndte sig hjem til sit kvarter en stor forskrækkelse rigere.

Sine franskkundskaber fik han kun brug for en gang i sit liv: Det var under første verdenskrig, hvor han hørte, at en fransk krigsfange var anbragt på en gård i Havsted. Jens Nielsen lagde en dag sin vej omkring Havsted for at hilse på "franzosen", der blev helt ovenud lykkelig for at få mulighed for en samtale på sit modersmål igen.

Efter hjemsendelsen i 1874 tog Jens Nielsen arbejde som litograf i Hamborg. En af hans første arbejdsopgaver blev at fremstille en billedtavle til religionsundervisningen, der forestillede Moses på vej ned af bjerget med de 2 stentavler. Moses' ansigtstræk må ha været meget vellykket, for fra den dag af fik Jens Nielsen kun til opgave at fremstille portrætter og ansigter i det litografiske firma, hvor han var ansat. Et portræt af Prinsen af Wales, den senere Edward den 7., må også have været vellykket, idet det i meget stort oplag blev solgt til England.

En forårsdag i 1875 besluttede Jens Nielsen sig til at besøge sit barndomshjem i Læk, og på rejsen aflagde han blandt andet besøg i landsbyen Ravsted. Dette besøg blev livslangt idet han forelskede sig i den unge rebslagerdatter Anna Margrethe Raben. De to unge blev meget hurtigt enige om at dele bord og seng, men før det kunne blive til virkelighed, måtte dette nødvendige inventar anskaffes, og i den anledning etablerede Jens Nielsen sig som malermester i Ravsted 1875.

Maler Nielsens hus på Tværgade i Ravsted

Brylluppet fandt sted den 13. december 1877. Der blev trivsel i det lille hjem - en stor børneflokk så dagens lys, og mange penge skulle tjenes, men tilsyneladende må husene i Ravsted have trængt til maling, for malerhåndværket gik godt, og Jens Nielsen måtte undertiden have 4 - 5 svende for at kunne imødekomme bestillingerne.

Fejl: Håndværket fik dog ikke lov til helt at fortrænge kunsten. De lyse sommeraftener sad Jens Nielsen ved sit staffeli og brugte flittigt pensel og oliefarver. Derfor er mange af hans malerier fra disse år aftenmotiver.

Over indgangsdøren sad denne marmorplade:

Håndværket fik dog ikke lov til helt at fortrænge kunsten. De lyse sommeraftener sad Jens Nielsen ved sit staffeli og brugte flittigt pensel og oliefarver. Mange af hans malerier fra disse år er aftenmotiver. Men også vinterdagene kunne bruges til kunstneriske frembringelser. Otty Jessen, der er vokset op i Ravsted præstegård, skriver om ham i sin bog "Gertagen auf Adlers Flügel" (udgivet 1922): "En virkelig landsbykunstner som Ravsted virkelig kunne være stolt af, ejede vi også, det var vores maler".

Havde en rig velgører ladet ham uddanne i ungdomsårene, var der sikkert blevet en dygtig kunstner ud af ham. Men nu slog han sig kun lige igennem med sin store familie som almindelig maler. I stille vinterdage, når der ikke var meget at bestille, malede han ganske vist i sin stue forskellige billeder, for eksempel stillebener, der ofte hensatte mig i forbavselse. Hvor naturtro og med hvilken udmærket farvesans han udførte dem, og nu vil jeg også gerne berømme vore Ravstedborgere for deres kunstsans og velgørelse: "Bønderne lod ham male deres gårde for klingende mønt. Ja mange bragte ham deres fotografi, så han kunne udføre et forstørret maleri derefter, hvilket han ganske vist ikke altid slap lige heldigt fra. Der var en utvivlsom lighed, men hans vældige sandhedskærlighed medførte, at det ofte blev karikatur.

Bøndergårdene derimod prangede på kæmpelærreder i pragtfulde forgyldte rammer. Disse malerier henrykkede deres ejere, thi de havde for det meste en køn blå himmel, kønne, grønne parkagtige træer og stier, der var uden sten og ujævnheder, en glathed og orden der virkede kedsommelig, men som smigrede ejeren".

Det var underligt med denne maler: "så snart han for mange penge skulle udføre et pragtstykke var han blottet for kunstnerisk smag og sans. Men når han i stilhed malede et billede, var det som om ånd og vid stod ham bi, som om hans sjæl havde fået vinger i kunstens rige."

Hvor vidt denne karakteristik er helt dækkende skal være usagt, men rigtigt er det, at bestillingsarbejderne var utallige, og Jens Nielsen har ganske givet hurtigt fået føling med, hvilke kvaliteter bestillerne satte størst pris på. Men disse arbejder tog en kun forholdsvis lille del af hans tid. Når han måtte følge inspiration og lyst, kunne han pusle i månedsvis med et enkelt billede, og disse billeder fandt vej til udstillinger i forskellige tyske byer. Helst ville Jens Nielsen udstille i "Kunsthalle" i Kiel, hvor hans billeder næsten altid fik en god kritik og som regel blev solgt. Nogle af malerierne kom langt omkring. En dame fra Aabenraa, der i slutningen af 1940'erne foretog en Englandsrejse, fandt hos Dalma Frost i Great Malvern flere malerier udført af Ravsted-maleren.

Flere gæstgivergårde på egnen gjorde brug af kunstmaleren, når de skulle have malet vægge i skænkestuer og sale, blandt andet Bredevad kro, Ravsted forsamlingsgård og Klovtoft kro. Store flader blev

forsynet med vægmalerier, der som regel var landskabsbilleder med motiver fra Ravsted og omegn. En beskrivelse af billederne i det tidligere Klovtoft kro kunne tyde på, at motiverne først har været anvendt på lærred.

Jens Nielsen var som kunstner en alsidig mand. Blandt andet leverede han også motiver til Skærbæk væveskole. På en udstilling, der var arrangeret af professor Dr. Wietek fra Altona museum for nogle år siden, og som rummede tæpper fra Skærbæk væveskole, er to af katalogets numre udformet af Jens Nielsen, nemlig nr.63 "Kreuz Palmenblätter", antependium, og nr.64 "Scharh - Kreuz", antependium - begge tilhørende Skærbæk sognekirke.

Familien Stenholts ejendom i Ravsted

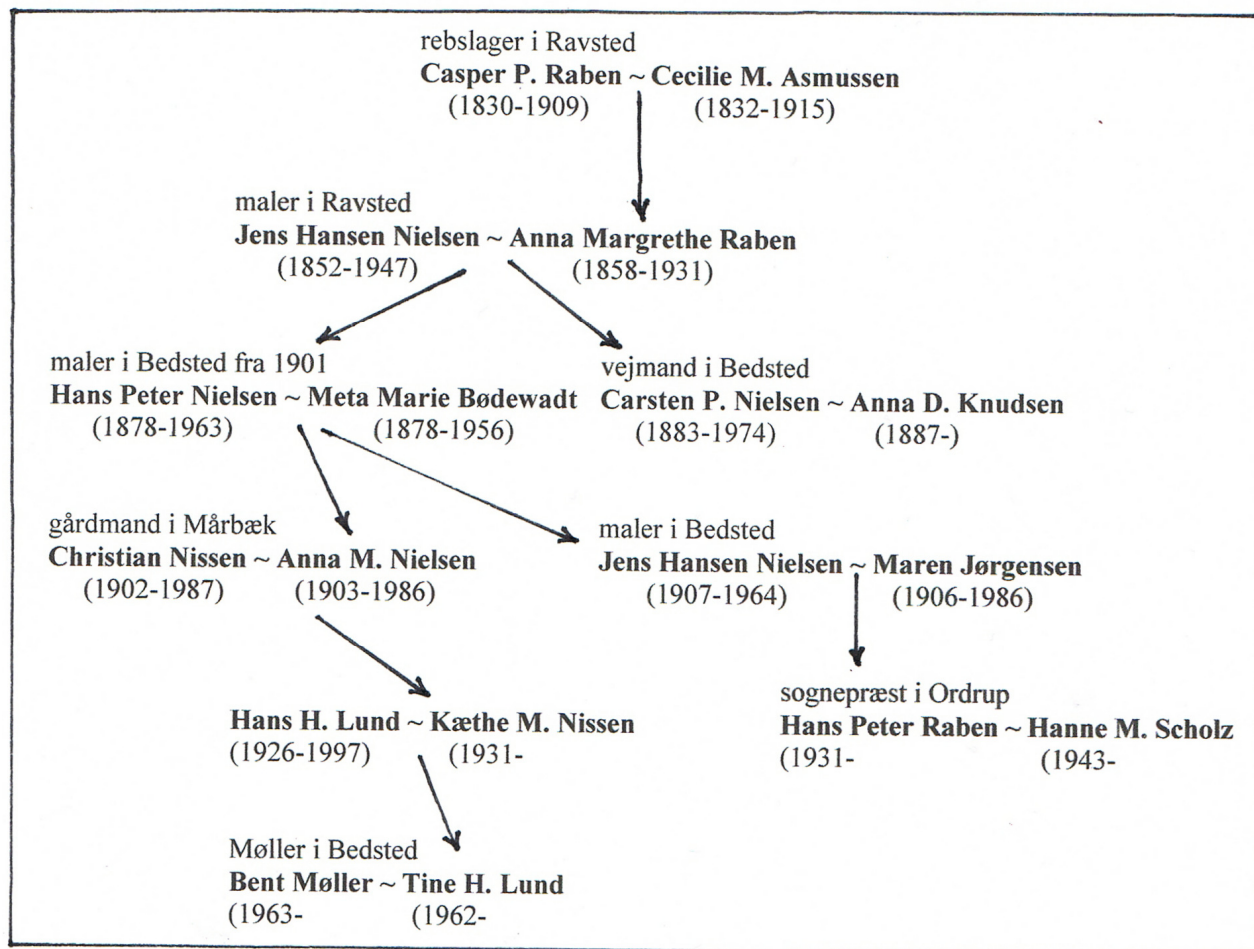
Billedet er en bryllupsgave til Gitte og Carl Tram i 1924

Som opfinder havde Jens Nielsen især held med en malerpensel, der var "uopslidelig", idet penselhårene var skruet sammen med et metalbånd. Når hårene var slidt, kunne metalbåndet skrues op, hårene trækkes frem, og båndet atter skrues sammen. Man havde uden udgifter fået en "ny" pensel. Denne opfindelse blev købt af et tysk firma, sat i produktion, og bragte efter datidens forhold en anseelig sum penge til malerhjemmet i Ravsted. Af andre opfindelser havde Jens Nielsen især ventet sig meget af en mejerispand, der havde der havde en speciel ventilationsanordning i låget. Patentet blev købt af et firma i Canada, men blev så vidt vides aldrig sat i produktion.

I næstsidste udgave af Trap Danmark er anført, at Jens Nielsen ydede en indsats for restaureringen af Ravsted Kirke efter genforeningen. Selv betragtede han dette arbejde som kronen på sin håndværksmæssige indsats i Ravsted.

Blandt andet malede han stiliserede blomster på lugerne til kirkestolene og på orgelpulpituret. Hele dette arbejde i kirken udførte han på den mest samvittighedsfulde måde. Den daværende sognepræst fortalte således, at han en dag havde set maler Nielsen sidde i en af kirkestolene. Da han en god times tid senere igen var inde i kirken, så han Jens Nielsen stadig siddende på samme plads, hvorfor han spurgte: ”De er da ikke syg Nielsen?” ”nej”, lød svaret, ”jeg undersøger bare, om lakken på sæderne er af en således konsistens, at den ikke binder til tøjet, når folk skal sidde længe på samme sted under en søndagsprædiken.” Det var naturligvis også en stolt dag for den 72 årige maler, da kirken en søndag i 1925 blev taget i brug efter restaureringen, og menigheden var fuld af lovord over resultatet.

Nogle af maler Jens Nielsens efterkommere i Bedsted sogn:

Det var også meningen, at Jens Nielsens sidste kunstneriske frembringelse skulle have været en gave til Ravsted kirke. Det skulle være en kopi af et maleri fra det 17. århundrede.

Det var især Josef-figuren på dette maleri, der tiltalte Jens Nielsen. Han gik med sædvanlig grundighed i gang med arbejdet, idet han først kopierede maleriet på et stykke krydsfiner, som er bevaret. Da han derved overbevistes om, at han magtede opgaven, gik han i gang med lærredet. Det var et arbejde, som tog ham mange år. Nu afdøde postbud Thomsen, der kom til malerhjemmet med den daglige post, har fortalt, at Jens Nielsen arbejdede med dette maleri i 5 - 6 år. Desværre blev malerens syn dårligere og dårligere, og en skønne dag måtte han opgive at fuldføre billedet. Han skræbde al maling af lærredet, og dets tomme grå flade blev næsten et symbol på Jens Nielsens evne til gennem synssansen at opfatte omgivelserne: kort tid efter blev han helt blind.

En halv snes år senere, da Jens Nielsen var 94 år, gennemgik han en øjenoperation på Sct. Ansgar Hospital i Aabenraa og var så heldig at få sit syn igen. Den gamle maler levede op og glædede sig ved alt det skønne i naturen, som han evnede at opfatte med sit kunstnersind. Han begyndte at tegne blyantskitser og havde netop besluttet sig for at genoptage oliemaleriet, da døden indhentede ham under et besøg hos sønnen Anton Nielsen i Terkelsbøl, den 13. januar 1947. Ved sin død blev han i en omtale karakteriseret som en kunstner, der kunne sit håndværk. Selv hævdede han, mens han levede, at han var en håndværker der var så heldig, at han havde fået lov til at sysle med kunsten.

På Ravsted Kirkegård ses Jens Hansen Niensens gravsten.

Kilde:

- Jens Hansen Nielsen: Om beretning om hans bedstefar af samme navn, skrevet i forbindelse med en maleriudstilling i Ravsted i 1982. Artiklen er hentet fra nettet, fra Ravsteds lokalhistoriske hjemmeside.
- Jens Hansen Nielsen: "Æ gammel mahler i Rastej til ære og værdighed", artikel i Jydske Tidende, søndag 29. aug. 1982.

Oplysning:

- Jens H. Nielsen har desuden skrevet om sin slægt: "Jens Mylin og hans slægt", Mjolden 1976.

***

Min livserfaring gennem 70 år - fra 1923 til 1993

Af Edith Wind, Bedsted

Min faders erindringer

Min far, Hans Jessen Hansen nedskrev i 1953 sine erindringer om gårdene Green I og Green II. Her bringes det afsluttende kapitel, der omfatter tiden 1890-1950:

"Omkring 1890, da min far Jes Hansen sad på gården Green I, begyndte opgangstiderne for landbruget. Man begyndte med roedyrkning og brugte olieker som kraftfoder til vinterfodring af køerne, og kunstgødning blev nu almindelig i landbruget. Det er tre ting, som nu er uundværlige, og som bragte landbruget helt store

fremskridt. Efter århundredskiftet begyndte man for alvor at tage landbrugsmaskiner i brug. Det var en jævn opadgående tid for landmanden, der fik gode priser for sine produkter. Arbejdskraften var endnu billig, og skatterne var i forhold til nu latterlig ringe.

En forkarl fik dengang 250-300 mark for et år. Den første græsslåmaskine holdt sit indtog på Greengård i 1907 og først i 1911 købtes en selvbinder. Det var et nyt selvbindermærke "Walter Wood" til en pris af 825 mark. I 33 år har den mejet på begge Greengårde, og blev så senere afløst i 1944 af en "Massey-Harrisbinder" type "Junior". Roedyrkningen fik før og efter århundredskiftet et vældigt opsving. Først såedes de med enkelt rækkes såmaskiner på opkammede rækker. Først efter 1920 anskaffedes på Greengård en kombineret såmaskine, radrenser til to rækker, en såkaldt "Avance". Kornet tærskedes før i tiden med plejl. Det var karlenes vinterarbejde. To stod næsten hele vinteren i loen. Kornet skulle også renses på en lille rensemaskine og bæres til lofts. Man tog fat med tærskningen tidligt om morgenen ved lys, dvs. ophængt petroleumslampe. Den tid var folkeholdet på Greengård to karle og en dreng og to piger.

Pigerne besørgede malkningen af køerne og hjalp også ved møgspredningen. I det hele taget hjalp de meget på marken hele sommeren igennem. Da Greengård ligger lidt afsides, kom karle og piger ikke meget til bys om aftenen, men holdt sig næsten altid hjemme. De havde det ofte fornøjeligt med hinanden. Talrige karle og piger, som har tjent på Greengård, er blevet gift med hinanden, og har selv stiftet bo. På den tid herskede der næsten altid et harmonisk forhold mellem husbond og tyende, sådan var det også på Greengård. Mange karle og piger har tjent flere år på gården.

Nævnte Jes Hansen og hustru Catharina Magdalene havde ni børn sammen. Jes Hansen var en vennesæl mand, der gerne hjalp småkårsfolk, hvor han kunne. De var kendt for et gæstfrit hjem, ligesom han selv holdt af selskabelighed. Han var ikke udygtig som bondemand, men ragede ikke ud over gennemsnittet. Han døde den 23. marts 1908, 53 år gammel, af leverkræft.

Billede af Green I

Jeg, som skriver dette tilbageblik på Greengårds historie, er hans ældste søn, født den 7. august 1886. Jeg var soldat, da min far døde, og kom hjem fra militæret i efteråret 1908. Jeg var forlovet med Anna Bothilde Nissen fra Hydevad. Vi giftede os den 15. maj 1909 i Hellevad. Jeg måtte allerede i en ung alder tage mig af gårdens drift. Min yngre broder Jes Hansen blev soldat 1909 og kom hjem 1912. Min moder fik aftægt på gården. I samråd med hende og de andre søskende besluttede vi at dele gården mellem min broder Jes og mig. I 1912 byggede vi så den nye gård, 200 meter vest for den gamle, som jeg så overtog, da min broder var kommet hjem fra militæret i efteråret 1912. Min broder overtog den gamle gård, hvor min mor blev boende på aftægt. Den nye gård kostede rundt regnet 20.000 mark at bygge. Vi delte så jordtilliggendet og

besætningen til lige. Den vestlige del af jorden kom til den nye gård. Engene blev ligeledes delt lige mellem begge gårde.

Den gamle Greengård blev døbt Green I og den nye gård Green II. Da den første verdenskrig udbrød den 1. august 1914, måtte min broder og jeg i trøjen. Jeg kom dog efter kort tid hjem på grund af en hjertefejl og en nyrelidelse, mens min broder måtte gøre hele krigen med. I 1915 fik vi de første russiske krigsfanger til hjælp på gården. De blev til krigen sluttede I den tid kørte vi med tipvogne mange læs sand på engene for at få fast bund, så man kunne komme på dem med hest og vogn. Sandet blev taget på den høje.

Efter krigen kom Nordslesvig til Danmark og dermed fulgte så en omlægning af landbruget i sin helhed. Det danske landbrug var hovedsageligt tilpasset det engelske marked med hovedvægten på smør og flæsk (bacon). Begge Greengårde fik før genforeningen deres markgæld alt for tidlig ved optagelse af, et såkaldt konjunktur kronelån. Det viste sig snart, at det var en uheldig spekulation, for markkursen faldt yderligere, og marken var til sidst ingenting værd.

I året 1923 oprettedes Midtsønderjyllands Elektricitetsforsyningselskab, som de fleste på egnen sluttede sig til, også begge Greengårde. Den 1. november 1925 strålede for første gang det hvide lys på gården. Næsten samtidig kunne den elektriske kraft tages i brug. I 1922 oprettedes et andelssvineslagteri i Aabenraa, som jeg fra starten blev medlem af. Alle svin er leveret dertil. Green I er først senere blevet medlem. Af andre organisationer, som begge gårde var tilsluttet, kan nævnes: Hellevad Andelsmejeri, Hesteavlforeningen for Hellevad og Omegn, Kløvtoft Tyreholdsforening, Kartoffelkogeforening for Hellevad og Omegn, Kartoffelsorteringscentralen i Rødekre og Kløvtoft Lokalforening.

Billede af Green II

Et større arbejde, som blev udført af begge gårde i fællesskab, var uddybningen på ca. ½ meter af Rødåen i sit løb gennem Greengårds marker. Dette blev udført i året 1913. Ligeledes blev markskelgrøften til Korup Mark uddybet, og der blev lagt enkelte rørledninger i de lavtliggende arealer, men afvandingen viste sig ikke at være effektiv, nok på grund af for høj vandstand i åen. Siv kan ikke holdes borte under en større vandstandsregulering af Rødåen. Engene, der før havde en så stor betydning for begge gårde og står højt i grundskyld, har tabt meget værdi i nutidslandbruget.

En naturkatastrofe skal i denne forbindelse nævnes. Det var den 8., 9. og den 10. juli 1934, hvor der i tre døgn faldt ca. 200 mm nedbør. Engene blev totalt oversvømmet, og vandet stod 1/2 til 2 meter der. En græsslåmaskine, der stod i Nørre Engen, stod helt under vand. Meget hø sejlede væk. Det græs, der endnu stod på roden, var ubrugeligt til kreaturfoder.

I 1948 blev der plantet mange hegn af hvidtjørn på Greengårds marker. Et hvidtjørnshegn står ude på Vestermark, som er plantet i året 1877. I 1908 skete der en byggemæssigt en forandring på Green I, idet den vestlige og nordlige længe, som var bygget 1859, blev nedrevet og en ny, større lade blev opført, hvor den vestlige længe lå. Nu er Green I ikke indelukket mere. Store er de fremskridt, landbruget har gjort i vor tid. Også Greengård har fulgt med i udviklingen fremad.

Sammenligner man det, der i vor barndomstid blev brugt af kunstgødning og kraftfoder, og det der bruges i dag, så er det vel nok ti gange så meget i dag, men høsten er også 2-3 gange så stor nu om stunder. Besætningens størrelse har naturligvis holdt skridt dermed. Der holdes nu ligeså mange køer og ungkreaturer på hver gård, som der før var på den samlede gård. Svineholdet er mangedoblet. Også hvad landbrugsmaskiner og redskaber angår, er Greengård fulgt med i udviklingen. Der holdes nu tærskværk, kværn og selvbinder og meget andet på hver gård. Gummivogn og traktor er i 1952 blevet anskaffet på Green II.

Ser man på den tid, vi har gennemlevet, så står der på aktivsiden først det store fremskridt i landbruget, teknikken og industrien. Vi har oplevet radioens, fjernsynets, bilernes og flyvemaskinernes og atomtidsalderens fødselstid. Telefonen blev indlagt på Green II i 1917 og den første radio i 1926. Disse ting har gjort livet lettere og behageligere og kan ikke mere tænkes bort. Ligeledes står på aktivsiden glæden ved udøvelsen af selve landbrugserhvervet. Glæden ved at færdes i guds frie natur og på den jord, hvor fædrene har trådt, og hvor så meget minder om slægterne, der er gået forud for os. Glæden ved hvert år at se nyt liv spire frem og være vidne til den grokraft, som er lagt i naturen. Her er guds værksted under åben himmel, og ingen kommer det på nærmere hold end landmanden, der må være håndlanger og tilskuer til disse vidunderlige kræfter. Her ser man skyerne drage bort, solskin og regn vekslende med stilhed og blæst og om natten den lysende stjernehimmel over vor lille planet. Man aner de guddommelige kræfter, der råder i naturen, og mennesket bliver stille og lille.

Billede af min fader, Hans Jessen Hansen som soldat.

På passivsiden af livets regnskab noteres de to store verdenskrige, vi har oplevet, hvor verden var ved at drukne i blod og tårer. De står som en skærende kontrast til en verden i fremskridt på alle områder. Særlig den sidste krig afslørede menneskehedens grusomhed og brutalitet på en uhyggelig måde. Også det, der

fulgte i krigens spor, var ikke af det gode. Troen på det gode i mennesket har fået et grundskud. Vi har oplevet både godt og ondt mere intenst og voldsomt end slægterne før os. Dog, verden går bare videre! - Hvad bekymrer den store verden sig om, de små menneskers skæbne?

Jeg vil ikke slutte dette lille bidrag til Greengårds historie uden at bekende min kærlighed til den gård og den plet jord, som hedder Greengård. Her har jeg levet i 66 år, og her har jeg haft min livsgerning, men også fundet min livslykke. Gode og onde dage har vekslet, som det sker i ethvert menneskeliv. De onde dage glemmes, de var kun få, mens de mange gode år, jeg har oplevet sammen med min hustru og børn på Green II, står som et minde, som jeg engang tager med herfra.

Jeg vil af mit ganske hjerte ønske, at denne slægtsgård må blive i slægtens eje i mange år, og at der vil blive værnet og fredet om den. Jeg vil ønske held og lykke til min søn Peter og hans hustru”.

Mine erindringer

Min far Hans Jessen Hansen har på de foregående sider fortalt om livet på slægtsgårdene Green I og Green II. Han har fortalt om tiden 1890-1950. Jeg, som datter af Hans Jessen Hansen, vil gerne uddybe mine erfaringer fra livet på Green II. Jeg blev født i 1923 på Green II og har oplevet meget fra den gang indtil i dag.

Barndommen

Jeg blev født den 27. februar 1923. Jeg var nummer ni i en stor børneflokk, og jeg blev den sidste i flokken. Min far Hans J. Hansen havde også 9 søskende, så historien gentog sig faktisk. Minder fra de første leveår kan man som regel ikke huske, dog erindrer jeg, at vi har leget og tumlet med hinanden. Vi var næsten jævnaldrende, da min mor og far fik 9 børn i et tidsrum på 13 år. Det var hårdt for min mor, der faktisk var spinkel og fin af bygning. Min broder Peter og jeg, var de yngste af de ni, hvilket bevirkede, at vi har fulgt hinanden gennem årene. Vi var dem, der har arbejdet mest i hjemmet, fordi de andre søskende efter skoletid måtte ud og tjene, de var jo voksne og kunne selv hjælpe til med at tjene en løn.

Min ældste broder Jes gik videre med skolen og blev ansat i Handelsbanken i Haderslev, hvor han var fuldmægtig, indtil han blev pensioneret 67 år gammel. To af mine brødre valgte at blive landmænd, en anden kom i lære som gartner, én blev vognmand, og alle blev lige akkurat det, som de havde drømt om at blive.

Jeg voksede op med de andre søskende, og en skønne dag skulle jeg starte min skolegang, sammen med de to af mine brødre, der endnu var skolepligtige.

Skolegang i Klovtoft

Det var dengang ingen mærkedag, fordi man skulle til skole. Jeg fik en rygsæk på skuldrene og traskede med mine brødre til Klovtoft. Green II ligger 1½ kilometer vest for Klovtoft, det var en lang vej til fods og oven i købet i træsko. Der var to klasser i Klovtoft skole, en lille og en stor. I den lille klasse, hvor jeg skulle være de første 3 år, havde vi en lærer ved navn Peter Højer. En lille spinkel mand, der på sin vis var dygtig nok, men eleverne kunne spille ham på næsen. Han var for eftergivende og veg, hvilket bevirkede, at der stedse var uro i klassen. Anderledes var det senere i den store klasse. Der havde vi en lærer ved navn Petersen, en stor og kraftig mand, der gav respekt i klassen. Han var en ualmindelig dygtig lærer. Når han viste sig i starten i timen, var der så stille, at man næsten kunne høre en knappenål falde. Han havde næsten altid en lineal i hånden, og det skete også, at en eller anden fik den smækket på kinden.

Vi startede hver morgen med en morgensang, og en kort bøn. Lærer Petersen var ikke til at spøge med, forældrene til hans elever var meget glad for, at han havde justits i børnene. Uden at prale, var det dygtige elever, der forlod skolen i Klovtoft efter endt skolegang. De havde virkelig lært noget, og var godt udrustet til den videre færd i livet. Mine to brødre forlod efterhånden skolen, og jeg var alene tilbage. Dog de sidste to år, var min broder Peter og jeg forflyttet til Den Tyske skole, der var blevet bygget mellem Hellevad og Klovtoft. Af hvilken grund vender jeg tilbage til i de næste linjer.

Billede af os 9 børn på slægtgården Green II. - Jeg er den lille pige i midten og som står på et sybord.

Livet på Green II

I mit barndomshjem var der altid liv og leben med os 9 søskende. Vi havde det godt og fulgtes skønt ad. Vi havde en meget streng far, som vi havde stor respekt for, stik her imod var vores mor en godmodig og stilfærdig kone. Hun havde nok at gøre med at passe på, at vi børn ikke lavede noget forkert, som kunne tirre vores far, så han blev sur og gal i knolden. Ofte blev min far advaret af venner og naboer fra byen. De sagde, at han var alt for streng mod sine børn, men det ændrede ikke på hans væremåde. Hans svar til dem, der åbnede sig var altid: ”Skal man opdrage ni børn til gode borgere i samfundet, så skal de køres med en hård hånd”.

Vi fik lært at arbejde. I en alder af 10 år, skulle jeg op hver morgen, inden jeg tog i skole, for at malke 14 køer. Arbejdet foregik med de bare hænder. Klokker halv syv kom mælkeemanden og hentede mælken, så jeg stod op klokken halv seks. Var jeg ikke færdig, når mælkeemanden kom, så blev min far sur i masken. Det skete, at min bror Peter hjalp mig lidt, men han skulle jo også lave sit eget arbejde. Hans arbejde var at muge ud, fodre svin og ungkreaturer, så han havde nok at se til. I nogle år blev køerne også malket til middag, dvs. efter skoletid, og ligeledes til aften (3 gange dagligt). Det lettede lidt, da vi senere fik malkemaskine.

Mine lidt ældre søskende var jo efterhånden kommet ud og tjene i nabobyer, nogle af dem var jo så gamle, at de selv valgte deres fremtid. Det var min bror Peter og jeg, der måtte stå for skud med arbejdet i hjemmet. Vi blev ikke skånet.

1930-erne

Det var fattige kår først i 30-erne, og det skulle meget til for at ernære en stor familie. Der måtte sættes tæring efter næring. Min far var en dygtig og energisk landmand, og med flid og sparsommelighed holdt han familien på benene. Der var trange kår, men man må sige, at vi aldrig har savnet noget hvad angik mad og tøj. Der var meget at lave på Green II. I foråret startede vi med at så korn og roer. Vi havde mange roer, der skulle luges og hakkes. Gud nåde og trøste, hvis vi sjuskede med arbejdet, så var far straks på pletten. Vi havde store engarealer, en masse hø skulle bjerges, og det skete med en håndrive af træ. Det skulle samles i høstakke og køres hjem, når det var tørt. Det skulle så aflades og samles i fag, der skulle stampes og strøs salt i høet. Det var meget vigtigt. Var der mange varmegrader udenfor, var det næsten ikke til at arbejde under et zinktag. Vi svedte som besat. Dernæst havde vi mange rækker i marken med gulerødder, som vi lå

og lugede. De skulle tyndes ud. Var kornet kommet af jorden, skulle vi fjerne eventuelle tidsler og samle de største sten fra marken.

Billede af Hans Jessen Hansen og Anna Bothilde Hansen.

Var høsten inde, kom leen i gang. Der skulle slås udenom alle arealer, så selvbinderen kunne komme til, når der skulle høstes. Det var lutter håndarbejde dengang, mange ting var besværlige og kostede kræfter. Når kornet var kørt i hus og sat i fag, havde vi en kort pause, inden kartoffelhøsten skulle begynde. Det var altid en streng tid, min bror Peter og jeg stod med bøjet ryg, fra morgen til aften, og fyldte kartoffelkurven, der skulle læsses af på vogne, der stod klar. Når vi kom hjem om aftenen, var vi trætte og møre. Da vi endnu gik i skole, var der mange lektier, som vi måtte lave før sengetid. Der var aldrig tid om dagen.

Arbejdet på gården

Så var det roehøsten, der stod for døren. De skulle tages op af jorden, bladene skulle snittes af med en spade, læsses på vognen, læsses af igen, og lange, store roekuler måtte ordnes, for lidt senere at blive bedækket med halm og jord, så de ikke frøs om vinteren. Gulerødder skulle op af jorden, kvasten skulle snittes af, og derefter skulle de køres hjem og lægges i stakke. Jorden skulle harves og pløjes. Det var heldigvis noget af det sidste, før vinteren var i sigte. Om vinteren skulle kornet tærskes, men det var nemmere at komme igennem.

Vi fik så malkemaskinen, det var en stor hjælp, men den skulle efter brug steriliseres med væsker, spules og vaskes. Dagligt var der også 4-5 mejerispande, der skulle vaskes. Man fik ikke lov til at sløse dermed, så røg mælken i anden klasse, når der kom afregning fra mejeriet. Det var ikke lige det, der passede vor far bedst. Jeg nød faktisk, når vinteren tog sit indtog, så kunne jeg også få lov til at hjælpe mor i husholdningen. Det var der jo aldrig tid til om sommeren, det var landbruget, som det hele drejede sig om. Det var jo trods alt også det, som vi skulle leve af.

Jeg fik aldrig lært at sy, som jeg gerne ville, det var en unødvendig ting i fars øjne. Min gerning efter skoletid var altid ud i marken. Jeg husker, at jeg engang sagde til min mor, at når jeg engang blev gift, skulle det i hvert fald ikke være med en bondemand. Deri var jeg kørt træet.

Den tyske skolegang

Forholdene i grænselandet var ofte spændt, og jeg vil ikke her undlade at fortælle, at min far og mor hørte til det tyske mindretal. Der kom efterhånden flere tyske skoler, og der dukkede flere tyske foreninger op. Min

far blev valgt til at være leder af en gruppe, der fik navnet "Ortsgruppe - Hellevad - Klovtoft". Han vægrede sig ved den post, især da de forlangte, at vi to yngste af søskendeflokken skulle gå i tysk skole. Min far og vores lærer Petersen var meget gode venner, hvilket ikke gjorde det lettere. Jeg husker, at min far inviterede lærer Petersen til aftensmad, for at snakke et alvorsord med ham. Lærer Petersen var meget ked af situationen, men han sagde, at min far skulle gøre det, som han følte var bedst. De ville være lige gode venner uanset, hvad han valgte.

Nogle dage efter fik min broder og jeg nye cykler, da det var for langt at gå. Den første dag vi cyklede til den nye skole, var det ikke rart for min bror og jeg. Gennem Klovtoft by blev vi chikaneret på det groveste af vores gamle perlevenner i den danske skole. "I tyskere" råbte de efter os og skubbede os af cyklerne. Det gentog sig så længe, at vi måtte snakke med lærer Petersen om det. Det var ikke nemt for os to. Det hjalp på det, og vi kunne uhindret cykle til den tyske skole. Vi var ikke særlig godt tilpas med at skifte skole, men det var jo en ordre, som man ikke kunne løbe fra. Jeg må dog tilføje, at vi lærte det tyske sprog til fulde, hvilket i vort senere liv har været til stor gavn, når vi var udenlands.

Opholdet i den tyske skole bevirkede også, at vi kom med i ungdomsforeninger. Vi spillede flittigt "faustball" med næven. Vi deltog årligt i den store fest på Knivsbjerg, hvor vi spillede mange kampe. Det var dengang både lørdag og søndag, hvor vi overnattede på Herberget ved Knivsbjergtårnet. Dagen kom, hvor jeg blev konfirmeret i Hellevad kirke, og bror Peter og jeg var færdige med vores skoletid. Der skete ingen forandring, vi blev hjemme på gården, hvilket vi var nødt til, da de andre søskende var ude i tjeneste eller ved at blive selvstændige.

Da vi blev nogle år ældre, mente vi dog, at vi kunne tage del i fester, der var på kroen i Klovtoft. Det var kun foreningsfester, som vi måtte deltage i. Vi måtte ikke komme til de offentlige fester, hvor der kom alle slags mennesker. Det tillod vores far ikke. Min fars kommentar var altid "I kan sagtens nå at blive forført." Var der foreningsfest med dans og klingende spil, fik vi klokkeslæt med, hvornår vi skulle være hjemme. Vi turde simpelthen ikke overtræde tiden, for vi vidste, at det ville gå ud over vores mor. Det var for det meste mor, der måtte stå for skud, når vi børn ikke makkede ret. Min bror Peter og jeg var ofte lidt misundelig på vore andre søskende, de var ude i det fremmede. Der kunne far jo ikke altid følge med, når de var ude og more dem.

Vinter på Green II

At komme igennem vinteren var ikke altid så let. Især ikke når den blev hård. Vi havde mange slemme vintre, med sne i meterhøje driver. Da gården lå i 1½ kilometer vest for Klovtoft, hvor der ikke var meget trafik, blev vejen straks ufarbar af sne og fygning. Det var umuligt at invitere gæster, vejen var ufremkommelig. Købmanden, der i hver uge kom med varer, kunne ikke komme frem, og ofte kunne vi heller ikke selv stage os op til købmanden. Vi måtte hjælpe hinanden på begge Greengårde med at låne de forskellige ting, så som sukker, smør og andre madvarer. Hvad den ene manglede, havde den anden af os og omvendt. Det var jo min farbror Jes Hansen og tante Grethe, der boede på den gamle Grengård I.

Jeg havde mit pigenærelse ud mod nord og øst. Det var lige i vinterhjørnet, at jeg sov. Frosten gnistrede på de maledede vægge, og øverst var min dyne stivfrossen om morgenen af ånde fra natten. Vi havde jo kun kakkelovn i stuerne. Det var slemt, men vi kendte ikke andet.

Jernbanen lå 200 meter fra gården, og toget fra Aabenraa til Løgumkloster kom forbi flere gange dagligt. Det standsede i Klovtoft ved stationen, men selv om det kørte tæt ved gården, kunne vi ikke benytte det. Jernbaneskinneerne lå lige ved siden af vejen, og skulle vi til skolen om vinteren, gik vi altid på togstrækningen, da der ikke lå så meget sne. Vi skulle passe på, at toget ikke overraskede os. Vi nød faktisk jernbanetrafikken, der kørte så tæt på gården. Var der bekendte med i toget, så vinkede de til os. Særlig sjovt var det, når togføreren gav et trut i hornet, når vi var ude ved huset eller i marken.

Mund og klovsyge 1937 - 38

Der skete pludselig det forfærdelige, at der udbrød mund- og klovsyge i landsdelen. Den var meget smitsom, også mennesker kunne blive angrebet af den. Den var kommet sydfra, og næsten alle besætninger i vor landsdel var angrebet. Det, som jeg bedst erindrer, var det store arbejde med at fodre dyrene. Vi måtte putte maden ind i munden på dem. Hele munden var fuld af blærer og slim, og fråden løb dem ned af halsen. Dyrene havde svært ved at få maden fordøjet. Omhyggeligt måtte vi efter 3 gange daglig fodring, skrubbe og vaske vores hænder, for ikke selv at blive angrebet af sygdommen. Vi blev isoleret for naboer og omverdenen. Den eneste, der kom til gården, var dyrlæge Hansen fra Hellevad. Han kom med desinfektionsvæsker til os og tilså dyrene. Det var en stor regning, der skulle betales for alle disse besøg. Både vore ungkreaturer og de 14 køer var angrebet. Det var en streng tid, og det varede længe før sygdommen var på retur.

Der boede en husslagter i vor naboby, der gennem slagtning var blevet angrebet. Han svævede længe mellem liv og død. Han havde helt de samme symptomer, som dyrene, med blærer og slim i mund, men han klarede skærene.

Min far, min bror og jeg var segnefærdige i den tid sygdommen rasede. Det var som sagt svært at fodre dem, og det var ulækkert i allerhøjeste grad. Jeg mindes, da isolationen fra omgivelserne blev ophævet. Vi havde hverken set eller snakket med andre mennesker i den tid det stod på. Der var mange dyr, som døde af sygdommen og blev nedgravet i jorden.

Krigen 1939 - 45

Efter mund- og klovsygens hærgen, troede vi, at det gav lidt ro i sindet, men det var faktisk ikke tilfældet. I 1939 den 9. april kom der igen en forskrækkelse til os. Forskrækkelsen bestod i, at Danmark blev besat af tyske soldater, og der var brudt krig ud med vort naboland Tyskland. Jeg erindrer den 9. april især, da jeg om morgenen blev sat ud i marken, for at fjerne tidsler i en kornmark. Pludselig var der en masse støj i luften, det ene fly efter det andet raste henover gården i uhyggelig lav højde. Jeg blev meget bange og smed, hvad jeg havde i hænderne. Jeg løb hjem til min mor og far. Da jeg kom ind i køkkenet, sad min mor og far klistret til radioen, hvor de fortalte, at krigen var brudt løs, og at Danmark ville blive besat.

Vi var beklemte ved situationen, hvad skete der, og hvad ville der ske? Det varede ej heller længe, før vi skulle have vore hjem mørkelagt ved nattetid, så vi fik sorte rullegardiner over hele huset. Flyene ved nattetid måtte ikke kunne se lys. De kunne da smide bomber, hvad de også ind i mellem gjorde. Jeg besøgte min søster, der var blevet gift. Hun boede ikke langt fra grænsen til Tyskland. Det var nogle uhyggelige nætter, som jeg oplevede hos hende. Vi kunne høre alarmen i Flensborg tude næsten hver nat. Det betød, at der var fly undervejs, og at folk skulle finde ind i et beskyttelsesrum. Var flyene så nået til Flensborg, så lød det ene bump efter det andet. Det var virkelig strengt at opleve. Jeg forlod min søster efter nogle dage. Der var lidt mere fredeligt derude på Green II, men heller ikke der, fik man fred for flyene.

En aften, hvor vi hyggede os hjemme bag de sorte gardiner, var der pludselig støj i luften. Vore vinduer klirrede i hele huset. Vi kunne tydeligt mærke, at der faldt bomber. Vi syntes, at det lød, som var det i nærheden af gården. Rystende kravlede vi alle i seng, jeg puttede mig under dynen hos min mor. Jeg var bange for at ligge alene i mit kammer. Det blev ved at rumle i luften, og vi fik ikke et øje lukket den nat. Dagen efter skulle vi ud og se, hvor bomberne var faldet. Cirka 5 kilometer fra vores gård, i Fogderup ved Ravsted, var der flere store huller i jorden.

Der blev i besættelsestiden mangel på varer. Vi fik rationeringsmærker på kaffe, sukker og tobak. Vi brændte selv rug, og malede det og blandede det med den smule kaffe, som vi fik udleveret. Det smagte forfærdeligt, men vi byttede rundt med naboer og venner og fik det nogenlunde til at glide.

Direkte krig var der ikke i Danmark, men der skete mange ting i forbindelse med besættelsen. Der marcherede kolonner af tyske soldater på landevejen, og der blev oprettet udkigstårne. Ved min brors gård i Knivsig blev der opsat et udkigstårn. I det hele taget blev det mere spændt mellem hjemmetyskerne og danskerne i grænselandet. Hvad det skulle ende med, kunne man ikke rigtig få øje på, før krigen begyndte at nærme sig sin afslutning.

Indkvartering af flygtninge fra Østpreussen

Da vi nærmede os afslutningen på krigen, kom der en del flygtninge fra Østpreussen. De kom blot i det tøj de havde på og intet mere. Min far blev spurgt, om han var villig til at optage nogen af dem i vort hjem. Han svarede ”Ja”, og et par dage senere kom en lille familie. Det var en mor med to sønner og en datter. De stammede fra Polen. Vi mente at kunne tage moderen og hendes to sønner. Der var en anden landmand i nærheden, der tog datteren.

De kom grædende ind af døren, de var ret forkomne og klyngede sig til min far, af taknemmelighed, fordi han ville give dem husly. Moderen fortalte os straks, at faderen var med i krigen, og da de intet livstegn havde fået i lang tid, regnede de med, at han ikke mere var i live. Dagen efter deres ankomst købte min mor og far tøj til moderen og drengene. De fik god mad, blev vel modtaget, og det var rørende så glade og taknemmelige de var.

Drengene hjalp til i marken og i stalden. Moderen hjalp min mor i huset. Deres ophold blev betalt af min fars egen pung, der var ingen steder at få udgifterne refunderet fra. Til trods for, at min mor og far havde 9 børn, der skulle hjælpes og sættes i gang, følte man aldrig, at de kære flygtninge var i vejen. Hvor længe de var i vort hjem, kan jeg ikke huske på dato nær, men det var mere end et år. Dagen kom, hvor de fik beskeden, at de skulle samles op i lejre på Løjtland ved Aabenraa. Det var en rørende afsked, som vi tog med dem, da vi var meget glade for dem. Vi måtte besøge dem i lejren, hvor der var pigtråd uden om. Det gjorde vi flittigt indtil en dag, hvor de drog af sted, ud i en uvis fremtid. Der var virkelig nogle mennesker, man havde ondt af.

Flygtningenes fremtid

De flygtninge, der var hos os, lovede, da de forlod lejren, at hvor end de havnede, så skulle de nok skrive til os. Der gik et stykke tid, og en skønne dag dumpede et brev ind af døren med deres afsender på. Det viste sig, at de var havnet på et lille landsted mellem Flensborg og Eckernförde. De havde det godt, og vi skulle komme og besøge dem. Vi tog turen til deres nydelige lille landsted.

De følte sig nu trygge og glade over, at det var gået dem sådan. Faderen havde de stadig ikke hørt fra, og det viste sig også, at han ikke kom tilbage fra krigen. De besøgte også os på Green II. Vi holdt kontakten ved lige med dem i adskillige år, men så ebbede det ud. Vi fandt senere ud af, at moderen var afgået ved døden.

Krigen sluttede i 1945, og der gik et lettelsens suk gennem os alle på gården Gren II. - Vi glædede os over, at den endelig var slut, og at vi kunne blive fri for sorte rullegardiner bag vores vinduer. Angsten for at dø forsvandt. Min far var blevet lidt sygelig, han fik en slags hjerteastma, hvilket invaliderede ham. Han kunne ikke rigtig holde til det hårde slid mere.

Uroen, der herskede i grænselandet, havde også bekymret ham. Nok var han hjemmetysker i sind, men han havde svært ved at acceptere splid og uenighed.

Tiden efter 1945

Man mente, at, nu var der fred over landet, men det var kun for en kort stund. En dag kom salatfadet rullende ind i gårdspladsen. To uniformerede personer med gevær i hånden stod uden for døren. Min mor blev meget nervøs. Hun gik ud til dem, og spurgte venligt, hvad de ville. De forlangte, at min far og min bror Peter omgående skulle følge med. De skulle arresteres, og anbringes i Fårhuslejren. Mine andre brødre og svogre blev også afhentet på samme vis. Min mor tryglede og bad om, at far måtte slippe. Han var en syg mand,

fortalte hun dem, men der var ingen kære mor. De kom ind i salاتفadet, og trillede bort med en kær afsked fra hjemmet. Nu stod min mor og jeg alene tilbage på gården med besætning og alt andet arbejde. Jeg husker ikke rigtigt, hvordan vi kom igennem det, men jeg husker nogle venner, der var os til stor hjælp. Vi måtte leje nogen til at hjælpe os, for betaling selvfølgelig.

Min mor var meget ulykkelig med det, der var sket. Hun gik næsten hver morgen over marken til Svejlund for at snakke med vores sognerådsformand. Peter Petersen, der også var en af mine forældres gode venner. Han var meget ked af det på min mors vegne. Med et skulderklap, som han gav min mor, sagde han stille ”Jeg kan ikke hjælpe dig, Thilde, i, hvor gerne jeg ville!”. Heldigvis kom min far hjem fra Fårhuslejren efter 6 uger. De var klar over, at det var slemt for ham, og at det ville forværre hans sygdom. Vi var glade for, at han kom tilbage til gården.

Fårhuslejren

Vi måtte besøge mine brødre og svogre i Fårhuslejren. Der var strenge regler, man måtte ikke snakke med bekendte, som man traf dernede. Det var forbudt. De nød vore besøg, og vi talte med vore familier.

De ville straks have at vide, hvordan det var gået i de forskellige hjem, efter at de var kommet til lejren. Nogle af mine søskende var gift, og det lå dem på sinde, hvordan deres koner klarede sig. De led ingen nød i lejren, men alene at skulle forlade deres hjem, var jo ikke lige sagen. Især de, der havde en gård med besætning og små børn derhjemme, var bekymrede. Det var lidt forskelligt fra sted til sted, hvor længe opholdet i Fårhus varede, men dagen kom, hvor alle igen blev forenet til en stor familie.

Dog var livet i grænselandet stadig spændt, det gjorde det ikke bedre, at de var i Fårhuslejren. Nogle antog dem selvfølgelig som en art forbrydere, men som nogen af dem med et smil udtrykte, ”Vi har da ingen slået ihjel”.

Der kom dog ro efterhånden over de forskellige nationaliteter som tiden gik. Vi kan heldigvis i dag sige, at vi trods alt er gode venner med hinanden. Da alt var på plads, og min bror Peter igen var hjemme på gården, fik jeg endelig lov til at komme lidt hjemmefra. Jeg var da lidt over 20 år, og det var nok ikke en dag for tidligt.

Mine pladser i det fremmede

Den første plads jeg betrædte, var på Nerballegård i Øster Terp. Jeg var skiftevis køkken- og stuepige. På gården Nerballe var der en forvalter, 4 elever, 1 forkarl og 3-4 andre karle. Vi piger spiste med herskabet, forvalteren og eleverne i spisestuen. De øvrige karle spiste i ”Borgerstuen” et rum, der lå bag ved vaskerummet. De fik ikke altid den samme mad, så karlene var af og til utilfredse og klagede over maden.

Jeg var to år på Nerballe, hvorfra jeg kom i stilling på godset Ladegård ved Gråsten. Også her var der en forvalter og flere elever og en del karle. På Gråsten Ladegård spiste vi alle sammen i spisestuen. Fru Jessen, der var kone på godset, var en streng frue, men hun kunne lære fra sig. Jeg var meget godt rustet til madlavning, da jeg efter 2 år forlod Gråsten Ladegård.

Min næste stilling blev serveringsdame på Lundsbjerg Kro ved Aabenraa. Ejeren af kroen var dengang min onkel Henning Petersen og min tante Thora. Selv om det kun var drikkepenge vi fik, tjente jeg virkelig en god skilling. Der var altid gæster på kroen og mange fester. Lundsbjerg Kro lå lige ud til Hovedvej 10, og de store last- og kølevogne, der passerede forbi, kom ind og rastede ved kroen for at spise. Der var også mange stamgæster fra Aabenraa, der dagligt besøgte kroen. Vi var tre serveringsdammer, der skiftede med timerne, og ofte var vi alle tre på en gang fuldt beskæftigede med serveringen. Min onkel Henning forstod at kæle for gæsterne, hvilket jo nok var grunden til, at der kom så mange gæster.

Atter hjemme igen

Efterhånden var min kære mor kørt lidt træt i de unge piger, som hun havde haft i hjemmet i mit fravær. Det var trods alt ikke det samme som at have sin egen datter. Hun bad mig om atter at komme hjem til Gren II,

for at hjælpe hende, min far og min bror Peter. Min bror Peter nåede aldrig at komme ud fra hjemmet, bortset fra dengang han var i Fårhus, men det var jo også ham, der skulle overtage slægtsgården.

Familien var blevet forøget. Der kom små børnebørn til verden de forskellige steder, og hver gang kom der bud efter lillesøster Edith. Var der ferietid, kom de også hjem til Green II for at nyde det på landet. Det var da hyggeligt, men alt dette gav ekstra arbejde for min mor og jeg. Traditionen i familien var, at juleaften og nytårsaften var vi alle forsamlet om bordet på Green II. Nytår var det helt store sus. Jeg havde tre brødre, der kunne spille harmonika. Køkkenet blev ryddet, og vi dansede næsten til den lyse morgen. Var der fødselsdag i familien, blev vi også forsamlet på Green II, ligeledes med musik og dans.

Vi ni børn holdt sammen i tykt og tyndt og hjalp hinanden i mange ting. Jeg husker helt ærlig talt aldrig, at vi kom i totterne på hinanden. Vi var bare en stor familie.

Giftermålet med Anton Christian Wind

Selvfølgelig havde jeg haft forskellige kærester i tidens løb, men den rette var ikke kommet endnu. Min far stod jo altid klar med bebrejdelser, når de ikke passede til hans datter. Dog en aften jeg var inviteret til et privat komsammen med dans og klingende spil, traf jeg for første gang gartneren Anton Christian Wind fra Bedsted Lø. Vi blev gode venner den aften, og samtidig venner for livet.

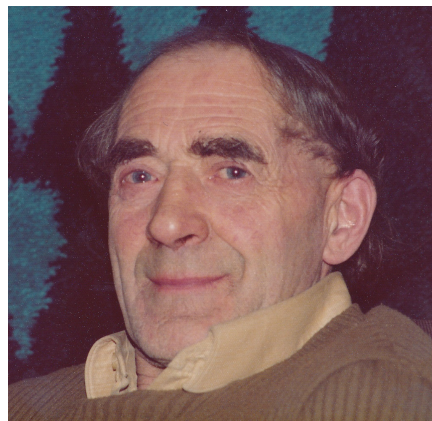
Jeg blev kendt med hans familie. Han stammede fra Arndrup ved Bedsted Lø. Han var udlært i gartnerfaget og havde startet en forretning i Bedsted. Han var 10 år ældre end jeg, stille og rolig af natur og meget afbalanceret. Efter et års bekendtskab, blev vi viet i Hellevad kirke, og brylluppet blev fejret i hjemmet på Green II. Min far holdt en skøn bryllupstale for os to, der var klar til at forlade ungdomsdagene, og klar til at stifte hjem, under eget bord.

Min far bød Anton velkommen i familien, takkede mig for min indsats hjemme på gården igennem mange år og sluttede sin tale med følgende ord: "I skal vide, at livet er en kamp, og ikke lutter solskin."

Jeg husker tydeligt, at vi trak lidt på smilebåndene, da han udtalte disse ord. "Så slemt er det vel ikke," tænkte vi samstemmende. Jeg må tilstå i dag, at hvor havde han i grunden ret, aldrig er så sandt et ord blevet sagt, som dem min far gav os med ind i livet. Det har jeg ofte tænkt på. Ikke mindst, når der opstod problemer, som nok kan forekomme i enhver familie.

Vor start i Bedsted Lø i 1950

Vi boede i starten på den nedlagte banegård i Bedsted, hvor toget før i tiden standsede for at tage passagerer op. Der blev indrettet butik, og vi havde et mægtigt stort soveværelse i ventesalen. Der var masser af arbejde forude, vi avlede alle slags grønsager, hvidkål, rosenkål, blomkål, porrer, kartofler, gulerødder, jordbær og meget andet.

Min mand, Anton Christian Wind.

Min mand, Anton Wind, købte en anhænger til at spænde på cyklen. Han kørte rundt med vore varer i byen og i nabobyerne. Han cyklede fra hus til hus og fik han udsolgt, korn han hjem for at fylde op. Imens passede jeg butikken derhjemme. Vi solgte også stueplanter og blomsterbuketter. Mors dag, den anden søndag i maj, var en af de helt store dage. Også til jul var der meget at se til.

I jordbær tiden stod vi begge op ved 3 tiden om natten for at plukke jordbær. Det var hårdt ved ryggen. Vi plukkede 150 pund hver dagligt, alt efter hvordan sommeren formede sig. De blev også kørt ind med min mands anhænger, og for det meste lykkedes det at få dem alle solgt. Var det en rigtig varm sommer, kunne vi nå op på 200 pund dagligt, men var det en våd sommer skete det også, at de rådnedede og fik meldug i rækkerne. Det var jo ikke lige det, som vi var mest glade for. Åbne gartnerier er jo ligesom landbrug, udsat for vejr og vind.

Vort første og eneste barn

I 1952 kom vor datter til verden på Aabenraa Sygehus. Det tog hele fire dage med fødslen, som var meget kompliceret. Hun blev til sidst forløst med tang, som var på mode dengang. Jeg lå endnu i bedøvelse, da en præst spurgte mig, hvad skulle barnet hedde. Min mand var ved min side, og det blev ham, der måtte bestemme. Jeg var ikke kommet til mig selv. Barnet skulle døbes med det samme, da der var fare for hendes liv. Hun blev opkaldt efter begge hendes bedstemødre, og fik navnet Metha Bothilde Wind. Efter nogle dage på fødselsafdelingen på Aabenraa Sygehus, hvor de ikke kom med min pige, og jeg ikke vovede at spørge, om hun var i live, fik jeg kræfterne efter fødslen tilbage. Jeg glemmer aldrig det øjeblik, en morgen, hvor en sygeplejerske kom ind til mig med barnet, og sagde, at, nu skulle den lille ha' sut. Det var et godt tegn på, at faren for hendes liv var overstået, og at det gik fremad. Ti dage efter fik vi lov til at komme hjem. Hvis der var forandringer med barnet, skulle vi sige til, men det gik flot fremad.

Metha Bothilde voksede, og alt var i bedste orden. At det kun blev til det ene barn, skyldtes, at lægen advarede mig mod at blive gravid igen. Ved 7 års alderen kom Metha i skole i Bedsted, i en helt nybygget flot skole. Efter endt skolegang i Bedsted skole, kom hun til Agerskov på realskole, og sluttede der efter tre års skolegang. Hun valgte herefter at blive typograf. Hun gik i lære hos Søe Tryk i Røde Kro, hvor hun blev udlært. Hun arbejdede herefter i Røde Kro og Haderslev.

Senere valgte hun at blive børnehavepædagog, og hun tog eksamen på Børnehaveseminariet i Aabenraa. Metha er i dag på Fladhøj skolen i Røde Kro. Det er hendes daglige gerning, og hun er glad for, at hun valgte at gå over til dette job.

Min faders bortgang

I året 1952 overtog min bror Peter slægtsgården Green II. Min far var efterhånden blevet en syg mand og kunne ikke mere klare det på gården. Peter havde også fundet sig en dygtig pige, så han var klar til at tage sig af bedriften.

Min mor og far fik deres aftægt hos min næststygste bror Hans, der var vognmand i Klovtoft. Han havde god plads i huset. De kom til at bo på 1. sal med eget køkken og det hele. Huset fik efter min mor og fars ankomst navnet Greenbo. Nu fik de lov til at slappe af, efter mange års slid og slæb på gården. De kunne fra deres vinduer i lejligheden vende blikket ud mod Green II. Min far så næsten hver dag hans værk, det var jo ikke længere, end at han kunne klare det med en spadseretur.

Der skulle ordnes en omgang i haven, da vinteren nærmede sig. Min far syntes, at han kunne hjælpe min brors kone på Greenbo med at køre skidtet væk med en trillebør. Min brors kone ville midt på eftermiddagen gå ind og lave kaffe. Det var tiltrængt, midt i deres havearbejde. Da min far blev kaldt ind til kaffen, nåede han op på trappen i forstuen, og der sank han livløs sammen, ramt af et hjerteslag.

Vi børn blev alle kaldt til Klovtoft, for at se vor afdøde far for sidste gang. Det var et hårdt slag for min mor og alle vi børn. Han var en streng far i vores barndom og ungdom, men han var så retskaffen og redelig, at vi børn til trods for hans strenghed, respekterede ham. Han var også højt agtet af venner, naboer og

sognerådskolleger. Min far var nemlig i mange år, medlem af Hellevad sogneråd. Selv om han var tysksindet, kunne danskerne lide ham, bl.a. fordi han altid var venlig stillet overfor andre mennesker, uanset nationalitet.

Jeg sender nogle mindeord med i min beretning, skrevet af sognerådsmedlem Andreas Terp, Klovtoft, nedskrevet i den tyske Volkskalender 1954.

Hans Jessen Hansen Green

Am 23. Oktober 1953 starb plötzlich an einem Herzschlag der frühere Hofbesitzer Hans J. Hansen, Green. Er erstammte einem alten nordschleswigschen Bauerngeschlecht und wurde am 7. August 1886 auf den väterlichen Hof Green geboren. Als ältester Sohn widmete er sich der Landwirtschaft. Auer der praktischen erhielt er in zwei Semestern die theoretische Ausbildung an der landwirtschaftlichen Schule i Apenrade, so dass er für seinen Beruf gerüstet war. Nach seiner Militärzeit, 1906-08 bei den 86ern in Flensburg, heiratete er 1909 Bothilde Nissen aus Hydewatt, die ihm in all den Jahren eine gute Stütze und treue Gefährtin gewesen ist. Neun Kinder sind aus der Ehe hervorgegangen, die alle verheiratet und als tüchtige Menschen einen Platz in Nordschleswig gefunden haben.

Hansen Green war ein tüchtiger Bauer, schlicht und anspruchslos in seinem Auftreten. Er genof3 das Vertrauen seiner Mitmenschen und muf3te darum verschiedene Ämter in Vereinen und Genossenschaften Übernehmen, war auch eine zeitlang deutsches Gemeindemitglied und Vorsitzender des Schleswigschen Wählervereins, Ortsgruppe Hellewat. Schreibend hat er, wenn es die Anteilnahme am öffentlichen Leben galt, den größten Einsatz geleistet. In vielen Artikeln hat er in der Nordschleswigschen Zeitung zu dem Problem des Grenzlandes, nationaler wie Wirtschaftlicher Art, Stellung genommen und seinen Gedanken Luft gegeben. Die Beweggründe seines Handeins waren die Verbundenheit mit der eigenen Scholle und die Liebe zur Heimat und zu seinem Volke. Er wollte gerne den nationalen Kampf auf eine höhere Ebene gehoben sehen, wo jeder Hass von vornherein ausgeschaltet war.

Ein redlicher, aufrichtiger Mann ist von uns gegangen, der von sein Nachbarn und Bekannten geachtet und geschätzt wurde.

Das zeigte auch das große Gefolge, das ihm zum Kirchhof in Hellewat das letzte Geleit gab. Sein Andenken werden wir über das Grab hinaus in Ehren halten.

Vort nye hjem på Lundbyesvej i Bedsted

I 1954 købte vi en byggegrund midt i byen i Bedsted og flyttede ind i et nyt og dejligt hjem. Der var en stor og mægtig have, og huset var på 140 m². Der var stueetage, loftsetage og kælder under hele huset. Vi fik indrettet en stor butik, hvor det bare gik videre i den gamle gænge. Der var masser af arbejde med den store have, og min mand Anton lavede også anlæg og haver i byen og nabobyerne. Vi hentede mange planter i Galsted Planteskole og Rise Planteskole, som han brugte ved de forskellige haveanlæg. I kælderen var der indrettet kransbinderi. Utallige kranser har min mand bundet. Var der begravelse i byen, måtte han sommetider tage natten med for at nå det hele.

Han kørte stadig rundt med sin anhænger for at sælge vore varer, som vi til dels selv avlede. Der kom to gange om ugen en blomsterbil og en frugtbil, hvor vi fik nye varer. Der kom en gang om ugen en bil med grøntsager. Altid var der noget at lave, til advent bandt han adventskranse, til jul blev der lavet juledekorationer, som vi også solgte i butikken. Mange kranser blev bundet før vinter af mos. Vi solgte mange moskranser til gravsteder, også hjerter af mos, puder og kors. Vi fik det hvide mos helt fra Island, det blev kaldet islandsk mos. Der var også spild i en gartnerforretning, det skete af og til, at noget blev kasseret.

Ophør med gartneriet

Efterhånden udviklede sig mange ting, og det blev sådan, at der kom varer, der hørte til gartnerfaget i de forskellige forretninger. Købmændene fik tomater og agurker i deres butikker, og der kørte en bil fra Fyn rundt og solgte æbler. Der kom andre biler, der solgte grøntsager til byen. I det hele taget var der mange varer fra gartnerbranchen, der kunne købes i andre butikker.

Det var jo en omvæltning, som vi måtte tage til efterretning, og som tog lidt af glæden af det slid, som vi trods alt havde som gartnere. En skønne dag sagde min mand slut, da søgte vores møller en lagerforvalter, og det var lige i nærheden af vores hjem. Efter megen overvejelse tog min mand den stilling. Der kunne han hver dag tjene sin dagløn, uden at tænke så meget over vind og vejr.

Butikken blev indrettet til et stort og dejligt køkken med en god udsigt ud over byen. Vi beholdt de store butiksvinduer, så der var lyst og dejligt. Min mand kunne godt lide at være på møllen, og han blev der i sytten år. Han nød, når bønder kom til møllen. Der var altid liv og leben på dette sted. Ejeren af møllen var dengang J. B. Møller. Firmaet er i dag blevet overtaget af sønnen Egon Møller. Min mand fik ved sin afsked en skøn gave. Et etui og et stort askebæger af tin, hvorpå der var graveret: ”Tak for tro tjeneste gennem 17 år”.

Pensionisttilværelsen

Det var med 67 år, at min mand holdt på møllen. Det var jo dengang det, som man kaldte pensionsalderen. Min mand holdt ikke med at arbejde. Nu var der ældre damer i byen, der kunne bruge ham som havemand. Mange steder hjalp han med rengøring af haver, og vi havde i hjemmet stadigvæk vores egen store have.

Mit arbejde blev efter, at vi holdt med gartneriet, at gå ud og lave mad til fester, i forskellige hjem og forsamlingshuse, rundt omkring i landsdelen.

Det kunne godt være strengt. Man blev sommetider først færdig langt ud på natten, hvis festen var med musik og dans. Jeg havde for det meste en medhjælper med, til at hjælpe med opvasken og til at være altnuligmand. Jeg nød at lave mad, sommetider var det til 100 personer.

Jeg har også lavet og forfattet et utal af sange. Det var noget, som jeg startede med i mine unge år, og det blev til mere og mere efterhånden, som årene gik. Til fødselsdage, bryllupper, konfirmationer, sølvbryllupper, guldbryllupper, og andre fester har jeg lavet mange sange. Min mand kunne skrive på maskine, så han hjalp mig, når der var travlt. Jeg laver stadigvæk sange, det er noget jeg slapper af til. Jeg elsker også at lave kryds og tværs opgaver. Det er jo altid godt at holde hjernen i gang.

Vore børnebørn

Vi har holdt mange fester i tidens løb, vi har fejret alle vore runde fødselsdage, og sidst min mands 80 års fødselsdag. For 20 år siden blev vor datter gift i Bedsted kirke, og vi holdt et stort og dejligt bryllup. Hun blev gift med Leif Meyhoff fra Haderslev. Han blev uddannet som revisor, og er i dag statsautoriseret revisor og medejer af firmaet KPMG C. Jespersen, Aabenraa. Min datter og svigersøn bor på Løkkegårdsvej 76 i Rødekre. De har fået tre børn, som var til stor glæde for os, der blev mormor og morfar. Det blev til to drenge og en pige:

Karsten på 19 år går på Universitetet i Århus. Torben på 16 år går på Aabenraa Gymnasium og Mette på 10 år går i skole i Rødekre.

Min mors død på Solgården i Bedsted

Min mor levede efter min fars død, mange år på Greenbo i Klovtoft. Hun var ofte omringet af os børn og børnebørn, og hun nød i flere år at besøge os alle. Børnebørnene var meget glade for deres Oma. Hun var altid klar med en skilling. Altid stod hun med pungen i hånden. Hun ville så gerne betale for alt det, der blev hende givet. Hun ville ikke modtage noget gratis. Hun gjorde også en stor indsats, for at der ikke kom splid og spektakel mellem os ni søskende. Hun blev med tiden syg og brækkede lårbenet, hvilket bevirkede, at hun ikke kunne klare sig selv. Mod hendes vilje, kom hun til plejehjemmet Solgården i Bedsted, hvor hun efter knap et år afgik ved døden.

Jeg indbefatter følgende et lille udsnit af en familiekronike, som min søstersøn, Hans Christian Lassen, der er lærer i Gråsten, skrev til hans Omas 80 års fødselsdag. Hun døde i 1974:

"Jeg har taget dette temmeligt tidskrævende arbejde på mig, for ved denne lejlighed at bringe min beskedne hyldest og tak til min bedstemor "OMA", der har viet hele sit liv i familiens tjeneste og på mønstergyldig måde har forsøgt at pleje og opretholde et familieliv, hvor der ikke findes splid og strid. Det er sket i kraft af hendes fine væsen, der præges af godhed og kærlighed!

Pensionisttilværelsen, fortsat

Efter et begivenhedsrigt og arbejdsrigt liv, valgte min mand og jeg at sælge vores hus på Lundbyesvej i Bedsted. De var i færd med at bygge nye private andelsboliger på Sivkrovej i Bedsted, som vi syntes var dejlige og med en mindre have. Det var bare at flytte om i en anden gade i byen. Det lykkedes at sælge vort gamle hus, og vi flyttede derefter til en af de nyopførte boliger.

Boligen var på 101 Kvadratmeter, hvilket var meget for os to. I den nye bolig fejrede vi min 70 års og min mands 80 års fødselsdag.

Desværre begyndte min mand at skrante lidt. Det forværredes og han havde meget svært ved at få luft. Han var konstant i lægekontakt, og blev fyldt med en masse medicin. Ved siden af denne lidelse havde han i underlivet en brok, næsten ligeså stor som en fodbold.

Han fyldte 81 år, og to dage efter hans fødselsdag, sank han sammen ved køkkenbordet, hvor vi lige havde nydt en kop kaffe. Omgående blev han kørt til Tønder sygehus, men var død ved ankomsten.

Det var ikke sagen at blive alene efter godt 43 års ægteskab. Jeg har også mistet en søster og to brødre mellem år og dag.

Afslutning

Jeg har taget udpluk af mit levnedsløb fra 1923-93. Jeg kunne skrive meget mere, og hvis jeg gik mere i detaljer, ville det nemt være blevet til en roman. Jeg håber, at min levnedbeskrivelse kan være til glæde for dem, der læser den, og håber den Hansenske Green II slægt må fortsætte ud i den uvisse fremtid.

Bedsted Lø, den 5. februar 1995.

Edith Wind.